Florence Braunstein Jean-François Pépin

CULTURA PENTRU TOȚI

■ sinteză a realizărilor umane în politică, istorie, filosofie, artă.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ cultura și educația sistematizate și prezentate în spiritul modului de viață și gândire contemporan.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ utilă celor care pregătesc examene-grilă ce includ probe de cultură generală și științe umane - elevi, studenți, profesori.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ instrument de lucru obligatoriu pentru participanții la concursurile tip ***Știi și câștigi***.

ANTET

CULTURA PENTRU TOȚI

Florence BRAUNSTEIN
Jean-François PÉPIN

Traducere din limba franceză
RALUCA BADEA

ANTET

Titlul original: Culture pour tous

Redactor: Nicolae Năstase
Coperta: Ion Năstase
Tehnoredactare computerizată: Olivia Godeanu

ISBN 973-9241-72-7

Tiparul executat sub cda nr. 378/1998,
la Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareşal Ion Antonescu nr. 105.
ROMÂNIA

CUPRINS

CAPITOLUL I
ANTICHITATEA CLASICĂ ŞI LUMEA CREŞTINĂ

A. GRECIA CLASICĂ

Repere cronologice: Grecia

Date	Evenimente politice	Arta	Literatura
către 500	Rebeliunea Ioniei Împotriva perşilor	**Clasicismul Timpuriu (500-450)**	**Poezia lirică** Anacrenon (559-478) Pindar (520-440)
către 500	Bătălia de la Marathon (490)	Comoara atenienilor La Delphi	**Tragedia** Thespis (sec. VI) Eschil (525-456)
către 500	Bătălia de la Salamina (480) Al doilea război medic	Conducătorul de car din Delphi	**Filosofia** Pitagora (sec. VI) Heraclit (c. 540-c. 480)
460	Pericle	Atena lui Phidias Partenonul	
450	Pacea de 30 de ani (446-431)	**A doua perioadă a clasicismului (450-400)**	**Istoriografia** Herodot (484-406) Tucidide (c. 460-c. 395) Xenofon (430-355)
431-404	Războiul din Peloponez	Phidias: Doriforul Miron: Discobolul Templul lui Zeus la Olimpia	**Filosofia** Socrate (470-399) Platon (c. 428-c. 348) **Tragedia** Sofocle (495-405) Euripide (480-406) **Comedia** Aristofan (c. 445-c. 386)

EPOCA ELENISTICĂ

384	Războiul dintre Sparta şi Atena	Vase cu figuri roşii (c. 400)	**FILOSOFIA** Aristotel (384-322)
359-336	Philip II de Macedonia	Reconstruirea templului Artemisei din Efes (356)	
322	Lupta între Diadohi, generalii lui Alexandru	Apollo din Belvedere (320)	
305-330	Ptolemeicele sau lagidele	Apogeul portretelor sculptate	**FILOSOFIA** Zenon (c. 335-c. 264)

EPOCA GRECO-ALEXANDRINĂ

300	A treia împărţire a imperiului lui Alexandru	Formarea stilului corintic	
264-241 218-201	Primul război punic Al doilea război punic		**POEZIA** Teocrit (sec. II) Menandru (342-292)
150-146	Al treilea război punic		**ISTORIOGRAFIA** Polibius (205-120)
146-306	**EPOCA GRECO-ROMANĂ**		

1. Viaţa politică

Principalii autori şi opere

Tucidide (c. 460-c. 395 î.H.)	***Istoria războiului din Peloponez***
Xenofon (c. 430-c. 355 î.H.)	***Republica Lacedemonienilor, Hieron-ul***
Platon (c. 428-c. 348 î.H.)	***Legile*** ***Politica*** ***Republica***
Aristotel (384-322 î.H.)	***Constituţiile*** ***Politica***

Principalele doctrine politice din sec. V şi IV din Grecia se bazează pe constatarea existenţei unor forme şi regimuri inadaptate în ochii lui Xenofon, Platon şi Aristotel. Democraţia, aristocraţia, monarhia şi tirania sunt examinate pe rând cu ajutorul exemplelor trăite de filosofi.

Pentru a găsi un remediu contra imperfecţiunilor din aplicarea politicii, ştiinţa cetăţii, Xenofon propune soluţia conducătorului-erou care se sacrifică în interesul general; Platon construieşte cetatea ideală în jurul a trei grupuri: filosofii, păzitorii şi producătorii; Aristotel defineşte cadrul formei optime de guvernare pentru clasa mijlocie.

Doar strategul Pericle, în ideile sale transmise de Tucidide, face elogiul unui regim deja existent, democraţia ateniană.

Viaţa politică se dezvoltă mai întâi în Sparta şi apoi în Atena. Începuturile cetăţii sunt încă destul de puţin cunoscute, dar se ştie că ea s-a constituit pornind de la nucleul familial extins mai târziu. Tradiţiile, legile, obiceiurile sunt grupate sub denumirea de *nomos*. Foarte numeroase până în secolul V, independente în marea lor majoritate, cetăţile se grupează într-un număr de ligi cum ar fi Liga din Delos care, sub conducerea Atenei, numără mai mult de patru sute de cetăţi. În cadrul fiecărei cetăţi există mai multe categorii de indivizi, care sunt sau nu cetăţeni, străini primiţi de cetate şi care au dreptul să lucreze pe teritoriul ei, sclavi sau femei, iar în ultimele două cazuri, aceştia sunt în întregime privaţi de orice drepturi.

• Un drept crud:

Din mărturiile arheologice şi literare reiese deci o imagine foarte clară a acestui... supliciu atroce. Condamnatul, gol, este fixat cu ajutorul a cinci crampoane de un stâlp înălţat pe sol; este total interzis ca cineva să se apropie de el pentru a-i oferi ajutor sau alinare în nici un fel; se aşteaptă sosirea morţii. Acest procedeu nu este complet diferit de crucificare: numai că, în aceasta din urmă, mâinile şi picioarele sunt bătute în cuie, iar pierderea de

sânge care rezultă serveşte la scurtarea calvarului; în plus, una dintre componentele esenţiale ale acestui supliciu este lanţul care zdrobeşte maxilarul inferior şi care, prin greutatea corpului, face suferinţa şi mai cumplită. Ne putem imagina agonia condamnatului, prelungită pe durata a mai multor zile. Faptul că un asemenea mod de osândă era practicat de către atenieni, modifică într-o oarecare măsură ideile noastre cu privire la codul lor penal: şi acesta a fost practicat de-a lungul întregii perioade clasice..., îl putem trasa până la sfârşitul secolului IV.

L. Gernet, citat în R. Flacelière, *Viaţa cotidiană în Grecia în secolul lui Pericle –*, Hachette, Paris, 1959, p. 295

Cetatea este deci forma esenţială de organizare în Grecia antică. Ea este numită *polis*. Este formată, în mare, de comunitatea cetăţenilor uniţi prin instituţii şi de o constituţie, precum cea redactată de Aristotel pentru Atena, deşi nu era cetăţean atenian. La origini, cetatea este patria tuturor celor care se trag din strămoşi comuni. Aceasta le conferă calitatea de cetăţeni, deci dreptul de a face parte din corpul civic şi de a participa la viaţa politică. Străinii, denumiţi în Atena **meteci** (venetici), nu au drepturi civice şi nu pot face aceste lucruri.

• Originile cetăţii

Problema publică, după cum o numim noi, este problema poporului. Nu orice reuniune de oameni adunaţi la întâmplare este un popor, ci doar o societate formată la adăpostul legilor şi în scopul utilităţii comune. Ceea ce îi determină pe oameni să se reunească, nu este atât slăbiciunea lor, cât nevoia înnăscută de a se găsi în compania semenilor lor. Omul nu e făcut să trăiască izolat, rătăcitor în singurătate; ci natura sa îl poartă, chiar când are tot ce-i trebuie din abundenţă, către uniunea cu toţi ceilalţi oameni…

Ce este oare chestiunea publică dacă nu chestiunea populară? Este deci un lucru comun, al cetăţii. Dar ce este cetatea, dacă nu o multitudine de oameni reuniţi într-un anumit loc de armonie? Astfel, putem citi în operele politice romane: „O multitudine de oameni, rătăciţi şi disperaţi, abia prin armonie, devine o cetate".

Cicero, *De. Rep.* I, XXV, 39 (=Aug., Ep., 138, 10) în C. Nicolet, *Ideile politice la Roma în timpul Republicii*, A. Colin, col. „U", Paris, 1964, p. 138

Sfârşitul regimului de cetate, în Grecia, are loc în epoca elenistică, mai ales în timpul domniei lui Alexandru cel Mare (356-323). El cucereşte Grecia şi o reorganizează după principiul monarhic din Macedonia unde îşi are originea dinastia sa. Din acest moment, accentul nu mai cade pe cadrul cetăţii, ci pe raportul cu suveranul, cu prinţul care guvernează. Şi cu toate acestea, vocabularul politic este pus la punct în Grecia în epoca cetăţilor; este vorba de termeni precum: democraţie, aristocraţie, oligarhie, monarhie şi tiranie, menţinuţi în vocabularul politic actual.

Democraţia, asimilată de cele mai multe ori Atenei, se fondează în principal pe principiul egalităţii: toţi cetăţenii atenieni trebuie să respecte aceleaşi legi, iar în schimb ei beneficiază de aceleaşi drepturi. Cetăţeanul are deci obligaţia de a accepta anumite taxe şi magistraturi, dar pe de altă parte, el se bucură de dreptul de a lua cuvântul în adunări, de a participa la principalele întruniri de decizie.

Atenienii au prevăzut că cei nevoiaşi nu-şi vor putea îndeplini întotdeauna îndatoririle sau exercita drepturile politice. O indemnizaţie a fost creată în acest scop pentru a le putea permite să părăsească muncile câmpului primind din partea cetăţii un sprijin financiar, pentru a fi cetăţeni în adevăratul sens al cuvântului: această orânduire se numeşte *misthos.*

• O democraţie dificilă?

Dacă termenul e luat după rigoarea accepţiunii sale, atunci nu a existat şi nici nu va exista vreodată o veritabilă democraţie. Este împotriva ordinii naturale ca majoritatea să guverneze şi minoritatea să fie guvernată. E de neconceput ca poporul să rămână grupat permanent pentru a se îndeletnici cu treburile publice şi este clar că el nu ar putea stabili pentru aceasta comisii, fără ca forma de administraţie să se schimbe.

În momentul în care un popor îşi alege reprezentanţi, el nu mai e liber, nu mai e independent.

Dacă ar exista un popor de zei, el s-ar guverna în mod democratic. Însă un guvernământ atât de perfect nu convine oamenilor.

J.-J. Rousseau, *Contractul social*, Garnier, 1957, p. 75

Ar fi eronat să credem că toţi grecii au apreciat sistemul democratic. Ajunge să cităm opera lui Xenofon intitulată *Republica lacedemonienilor*. După părerea lui, este periculos ca suveranitatea să fie conferită poporului, deoarece acesta este aproape mereu ignorant, grosolan, incapabil să guverneze. Xenofon prefera ca guvernarea să fie încredinţată unui şef dotat cu calităţi eroice, ceea ce ar evita inconvenientul de a vedea poporul alegându-i pe cei care ştiu să vorbească frumos, aşa-numiţii *demagogi* care acaparează puterea. Pot fi menţionate, de asemenea, şi reproşurile fundamentale adresate democraţiei de Platon în *Politica*, opera în care el argumentează faptul că poporul nu este capabil să-şi aleagă conducătorii în mod raţional, deoarece nu beneficiază de o cunoaştere suficientă a politicii, adică a modului de a conduce treburile cetăţii.

În opinia lui Platon, doar filosofii care au studiat şi gândit politica sunt apţi să conducă cetatea. Ne aflăm în epoca de înflorire a cetăţii greceşti clasice, deoarece Platon a trăit între anii 428 şi 348 î.H.

• Platon împotriva democraţiei

Văd că, în adunările noastre publice, dacă este vorba de deliberarea asupra unei construcţii, aducem arhitecţi pentru a le cere sfatul despre clădirile pe care dorim să le înălţăm; dacă dorim să construim corăbii, aducem constructori de nave şi acţionăm la fel pentru tot ceea ce considerăm că poate fi învăţat sau predat; dar dacă altcineva se amestecă pentru a da sfaturi, fără a fi de meserie, indiferent cît de bogat sau cât de nobil este... Îl batjocorim şi îl fluierăm... Dacă din contră trebuie să ne consultăm asupra guvernării cetăţii, fiecare îşi dă cu părerea – fie că e tâmplar, fierar, cizmar, neguţător, armator, bogat sau sărac, nobil sau plebeu, în concluzie, şi nimeni nu le reproşează, ca în cazul celor de mai sus, că a venit să dea sfaturi.

Platon, *Protagoras*, Garnier-Flammarion,1970, p. 30

Din moment ce guvernarea nu putea fi încredinţată poporului, filosofii Greciei clasice au luat în considerare alternativa de a o preda unui grup selecţionat. Este vorba de o *oligarhie* sau aristo-

crație. În cazul oligarhiei, un grup ales exercită puterea. În cazul unei capacități fondate pe avere, oligarhia se transformă într-o *plutocrație*, un regim în care autoritatea se află în mâinile celor mai bogați. În schimb, dacă modul de evaluare se bazează pe aptitudinea de a apăra cetatea, de a mânui armele, aceasta devine o *timocrație*. În ochii lui Platon, indiferent de forma sa, oligarhia este o formă inacceptabilă de guvernare. Dacă este vorba de o plutocrație, bogații exercită puterea în interesul propriu, iar în cazul timocrației, războinicii nu au în mod necesar competența necesară pentru a asigura o bună organizare politică.

Rămâne deci doar **aristocrația**, guvernarea celor mai buni, în interesul general. Cei mai buni sunt aleși în funcție de deținerea *epistemului*, adevărata cunoaștere, opusă *doxei*, cunoașterea care se oprește la nivelul aparențelor. Aflați în fruntea cetății, filosofii, deținători ai *epistemului*, o vor guverna și vor deveni regii acesteia. Pentru a apăra cetatea, gardienii sunt inițiați în arta războiului încă din copilărie, iar agricultorii și artizanii îi asigură subzistența, proviziile.

Ultimul regim de care ne vom ocupa este **monarhia**. Aceasta trebuie însă diferențiată de monarhia din epoca clasică, secolul V î.Hr., perioadă în care domină lumea cetăților evocate în paginile anterioare. Monarhia, când se instalează în Grecia, se datorează suveranilor veniți din Macedonia, considerați deci străini, aproape chiar barbari de către atenieni. În perioada clasică, atunci când se vorbește despre monarhie, este vorba de guvernarea unui singur individ în interesul general. Ea există, de exemplu, în Sparta, unde doi regi exercită în același timp o autoritate care constă mai ales în reprezentarea cetății și, în caz de război, dreptul de a se afla în fruntea armatei (doar unul dintre cei doi suverani). Adevărata putere aparține însă sfatului bătrânilor, *Gerusia*.

La Atena, regalitatea, pe vremuri ereditară, este deja abolită în epoca clasică, dar subzistă în colegiul celor nouă arhonți în fruntea căruia se află arhontele-rege care dă numele său anului în curs (arhonte-eponim).

Un ultim regim a fost cunoscut și teoretizat în Grecia clasică: **tirania**. Tiranul nu este un rege deoarece el nu este acceptat de popor, ci se impune acestuia. Mai ales el nu seamănă cu regele-filosof al lui Platon pentru că, deliberat, se plasează deasupra

legilor. El nu-și poate, deci, legitima guvernarea, trebuie să cucerească puterea, decât prin transformarea lui într-un monarh înțelept, înconjurat de consilieri aleși, cultivându-și virtuțile în scopul bunăstării poporului. Numai cu această condiție, poate spera să-și păstreze guvernarea mai mult timp.

Grecii au căutat de-a lungul tuturor acestor forme de organizare o soluție ideală. Am evocat deja cetatea platoniană. Aristotel, în *Politica*, închipuie o configurație numită Polis sau **Republica**, în care meritul aristocrației se alătură expresiei democratice. Astfel numai cei mai buni, aristocrații, se pot prezenta în campaniile publice, dar ei trebuie să fie aleși de adunarea cetățenilor, recurgând astfel la expresia democratică.

2. Literatura

Înflorirea genurilor literare în Grecia clasică a secolului V este marcată mai ales prin dezvoltarea tragediei. Trei autori se disting în acest domeniu: Eschil (525-456), Sofocle (495-405), Euripide (480-406). Eschil introduce inovații. În dramă, el pune pe scenă, în afară de cor, altfel spus grupul care trebuie să prezinte acțiunea și să o comenteze, un al doilea și apoi un al treilea personaj, și stabilește astfel, pentru prima oară, un dialog veritabil. În tragediile sale, domină fatalitatea, zeii sunt geloși și se înverșunează împotriva victimelor lor; operele sale principale sunt: *Rugătoarele, Perșii, Prometeu*.

Sofocle, după o carieră militară (în cursul căreia a fost strateg, echivalentul unui general) modifică tragedia și diminuează și mai mult rolul corului. Personajele sale, deși zdrobite de fatalitate, refuză să o accepte și reușesc ca prin revoltă să-și păstreze conștiința. Principalele sale opere sunt: *Ajax, Antigona, Oedip rege, Oedip la Colona*.

Cât despre Euripide, el introduce în tragedie noțiuni filosofice și acordă muzicii un rol mai important. Reduce de asemenea rolul corului, modifică miturile și legendele în scopul de a le face mai umane, mai accesibile. Intervine și un element motor, și anume pasiunea umană. Din cele 92 de tragedii pe care le-a scris nu ne mai rămân decât 19 și câteva fragmente păstrate până în zilele

GENEZA TERMENILOR POLITICI

noastre. Principalele sale opere sunt: *Troienele, Andromaca, Electra, Oreste, Medeea.*

• Oedip lovit de blestem

OEDIP: – De ce, fiica mea, nu m-ai scos la lumină și nu ai călăuzit cu un toiag piciorul meu beteag? Din întunericul odăii sale, din patul său, tu ai smuls prin lacrimi înduioșătoare pe moșneagul cărunt, ce nu mai e decât o stafie în aer, un mort venit de pe tărâmul de dincolo, un vis.

ANTIGONA: – Vei duce înapoi o veste tristă, tată: fiii tăi nu mai văd lumina zilei, și nici soția care, însoțind toiagul tău, trudea fără încetare să-ți îndrume pasul orb, o, tată, vai!

OEDIP: – Sunt obosit de atâta amar! Iată un nou motiv de gemete și strigăte! Aceste trei ființe, prin lovitura destinului, cum au părăsit ele lumina vieții? O, vorbește, copila mea.

Euripide, *Fenicienele*, Belles-lettres, 1949, p. 12

Și alte genuri literare cunosc o mare înflorire în perioada clasică. Comicul este reprezentat în principal de Aristofan (445-385). Născut la Atena, el atacă instituțiile, ia în derâdere viața politică și socială din vremea sa și mai ales exemplul pe care îl cunoaște cel mai bine, democrația ateniană. Principalele sale opere sunt: *Viespile, Păsările, Broaștele.*

Principalii autori și opere

ESCHIL (525-456)	***Rugătoarele*** ***Perșii*** ***Prometeu***
SOFOCLE (495-405)	***Ajax*** ***Antigona*** ***Oedip rege*** ***Oedip la Colona***
EURIPIDE (480-406)	***Troienele*** ***Andromaca*** ***Electra*** ***Oreste*** ***Medeea***
ARISTOFAN (445-385)	***Viespile*** ***Păsările*** ***Broaștele***

3. Istoria

Istoria își câștigă și ea recunoaștere în această perioadă. La început, sub formă de cronici, cum este cea redactată de Herodot din Halicarnas (484-425) în care acesta relatează călătoria sa în Asia, la Babilon și în Egipt. El profită de deplasările sale, studiază popoarele întâlnite și ne furnizează informații prețioase. Ideea generală a operei sale este conflictul dintre Europa și Asia. O dată cu Tucidide (460-395), și cu opera sa *Istoria războiului din Peloponez*, se naște metoda istorică. El devine primul istoric al acestui conflict în care a fost direct implicat și încearcă să fie cât se poate de obiectiv.

• Herodot relatează un basm popular egiptean:

Rampsinites, rege al egiptenilor, din câte mi s-a spus, avea o bogăție atât de mare în argint încât nici unul dintre regii care i-au urmat nu a putut să o depășească sau măcar să se apropie de ea. Deoarece dorea să-și păstreze comorile în siguranță, el a poruncit să i se construiască o cameră de piatră, iar unul dintre pereții acesteia făcea parte din incinta exterioară a palatului. Omul însărcinat cu execuția, care avea gânduri necurate, se gândi la următoarele: își luă măsuri astfel încât una din pietre să poată fi ușor extrasă din zid de doi oameni sau chiar de unul singur. Odată camera terminată, regele își ascunse comorile în ea; timpul a trecut; arhitectul, apropiindu-se de sfârșitul vieții, își chemă fiii (avea doi) și le explică cum, din dragoste pentru ei și pentru a le asigura o viață bogată, el utilizase acest șiretlic în timpul construcției vistieriei regale; el le explică foarte clar tot ceea ce trebuia să știe pentru a putea urni piatra, le dădu măsurătorile și adăugă că, dacă erau atenți la spusele sale, ei vor fi adevărații intendenți ai tezaurului regal.

După moartea sa, fiii săi nu au așteptat mult pentru a se pune pe treabă. Ei s-au dus la palat în timpul nopții, au găsit piatra în placajul clădirii, au deplasat-o fără probleme și au luat sume mari de bani.

Herodot, *Istoriile*, Cartea II, p. 121,
trad. Legrand, Les Belles-Lettres

Nu trebuie uitat nici Xenofon (către 430-355), care se ilustrează mai ales în genul biografic. Militar de carieră, prieten al lui Socrate, el este obligat să părăsească Atena. Principalele lui opere sunt: *Anabasis,* care relatează campania sa în Asia Mică şi *Elenicele* care relatează atitudinea lui Socrate în timpul procesului său, şi fermitatea acestuia în faţa morţii impuse.

Principalii autori şi operele lor

HERODOT DIN HALICARNAS (484-425)	***Istoriile***
TUCIDIDE (460-395)	***Istoria războiului din Peloponez***
XENOFON (către 430-către 355)	***Anabasis; Elenicele***

4. Filosofia

Vom evoca în primul rând pe Pitagora (secolul VI î. Hr.), fondatorul aritmeticii greceşti. Pentru a defini cosmosul el inventează noţiunea de *„armonia sferelor"*. În concepţia lui, fiecare astru descrie o rotaţie în mişcarea sa şi produce un sunet. Ansamblul acestor sunete furnizează legătura dintre muzică şi matematică. Metoda sa constă în a regrupa o anume mistică şi practica acesteia cu cea raţională şi speculativă a lui Aristotel. Teoria sa asupra sufletului face din filosofie o purificare care permite detaşarea sufletului de trup, aşa cum menţionează Platon în *Phaidon* şi care trebuie să elibereze sufletul din trup, mormântul său.

Filosofia greacă a epocii clasice se poate rezuma la trei nume: Socrate (470-399), elevul său Platon (428-348) şi Aristotel (384-322).

Socrate, fiul unui sculptor şi al unei moaşe, adoptă drept maximă „Eu ştiu că nu ştiu nimic". Prin aceasta el vrea să spună că omul nu este capabil să cuprindă totalitatea adevărului dar scopul său trebuie să fie de a se apropia de acesta cât mai mult posibil. Făcând aluzie la îndeletnicirea mamei sale, el îşi denumeşte metoda *„maieutica"*, moşirea. Este vorba, nici mai mult nici mai puţin, de a aduce adevărul pe lume prin intermediul discursului. Pentru a reuşi, Socrate explică interlocutorului său în ce greşeşte prin ignoranţă dar şi prin ce deţine adevărurile pe care le-a uitat.

Socrate se exprimă astfel:

> **Arta mea de a moşi cuprinde toate funcţiile îndeplinite de moaşe... Dar principiul artei mele este acela că mă face capabil să pot spune sigur dacă spiritul tânărului va naşte o himeră şi un neadevăr sau un mod real şi adevărat.**
>
> SOCRATE, *„Theetet"* (150b-150d, Garnier)

Metoda sa este fondată nu pe dialectică, ci pe căutarea adevărului real, *epistemul,* cunoaşterea veritabilă şi profundă, opusă *doxei,* cunoaşterea aparenţelor.

Socrate este cunoscut datorită operelor elevului său Platon, şi anume *Dialogurile.* În acestea, Platon îi dă cuvântul lui Socrate într-un dialog cu principalii săi adversari filosofici. El duce mai departe opera maestrului său punând bazele **Academiei**, primul model şi prima şcoală de filosofie. Doctrina sa comportă formarea teoriei ideilor, nemurirea sufletului (în *Phaidon*), originea lumii (în *Timee*), dragostea (în *Banchetul*). Dintre operele strâns legate de viaţa politică şi a cetăţenilor, cităm: *Politica, Republica, Legile.* În *Republica* el prezintă cetatea ideală înfăţişată mai sus. Într-o altă operă, *Legile*, el cercetează bazele autorităţii.

Aristotel, originar din Macedonia, nu este considerat cetăţean de către atenieni, ci străin. Totuşi, precum Platon, el se interesează de organizarea cetăţii în general, nu numai a Atenei. Toate formele vieţii politice i se par demne de munca filosofului. În 342 el devine preceptorul lui Alexandru cel Mare. Fondează propria sa şcoală de filosofie: **Liceul**. Elevii săi sunt denumiţi „peripateticieni", ceea ce înseamnă a merge în lung şi în lat, după obiceiul lui Aristotel de a vorbi în timp ce mergea. Filosofia sa este şi ea o critică a cunoaşterii, care trebuie analizată în funcţie de logică. Aristotel este inventatorul **silogismului**. Principalele sale opere sunt: *Constituţia Atenei, Fizica, Metafizica* şi *Etica lui Nicomah* consacrată moralei, pentru prima oară studiată şi prezentată în calitate de concept filosofic.

În lucrarea intitulată *Analitice*, Aristotel rezumă preocuparea sa de a reduce orice formă posibilă a unui raţionament la cadre clare şi definite anterior. Cu această ocazie el lansează ideea **silo-**

gismului. Metoda permite, într-o discuție, de a determina argumente raționale valabile și de a trece la altele. Pentru a face aceasta trebuie să se treacă de la două adevăruri stabilite la al treilea. **Silogismul** sau deducția este prima condiție pentru a ajunge la acest al treilea adevăr și pentru a pune bazele unui discurs coerent.

Alte școli filosofice se dezvoltă în paralel. **Cinismul**, o doctrină materialistă, propune delimitarea față de obiceiuri, prejudecăți și revenirea la starea naturală. Fondatorul acestei școli este Antistene (către 444-365). Originea greacă a termenului **cinism** provine de la cuvântul *cinosargius* (mausoleul câinelui) și subliniază astfel identificarea cu vigilența animalului.

Cinicii practică și recomandă anticonformismul religios și social. O formă a cinismului este și **scepticismul** fondat de Pyrrhon din Elis (365-275). Pentru acesta, principalele obstacole în calea fericirii omului sunt părerile lui pe care dorește să și le apere cu orice preț. Pyrrhon desemnează prin termenul de *ataraxie* capacitatea de a suspenda orice judecată precum și tentativa de a o combate. Eliberat de această voință de a lupta pentru ceea ce considera adevărat, omul va accede la adevăr fără a se lăsa influențat de tulburări, pasiuni și iluzii. De asemenea, Pyrrhon considera că îi este indiferent dacă trăiește sau moare. Fiind atunci deseori întrebat „în cazul acesta de ce mai trăiești?“ el răspundea: „tocmai pentru că îmi este indiferent dacă trăiesc sau mor“.

Stoicismul este școala fondată de Zenon (320-264), născut la Kytium, elev al unui filosof atenian. El își creează propria școală de filosofie la Rhodos, la *Stoa*, porticul. Principalii săi succesori greci sunt Cleante (331-232) și Crisip (282-202). Filosofia stoică și-a găsit continuatori în autorii romani Seneca și Epictet precum și în împăratul Marcus Aurelius.

În acest sistem filosofic, lumea este guvernată de zei și tot ceea ce ni se întâmplă este legat de destin. Totuși, omul rămâne propriul stăpân, în măsura în care își poate controla judecata, dar nu și evenimentele independente de voința sa.

Morala care decurge de aici ar fi că omul trebuie să trăiască după legile naturii și să se supună ordinii instituite de zei. Orice

om poate avea acces la fericire dacă urmează două căi, a energiei și a practicării virtuții. Pentru aceasta, trebuie ca omul să găsească binele și răul adevărat și să stabilească distincția între ceea ce depinde de noi, de voința noastră și ceea ce ține de noroc, în acest caz de destin, deci de voința superioară a zeilor...

Împăratul Marcus Aurelius (121-180) este într-o oarecare măsură cel mai celebru stoic, deoarece în calitatea sa de suveran al Imperiului Roman, el nu se mulțumește doar să imagineze o doctrină filosofică, ci o și transformă într-un mod de guvernare. În acest cadru, virtutea prințului conducător servește drept călăuză tuturor administratorilor imperiului; toată lumea încearcă să realizeze ideea de Bine.

O altă doctrină filosofică fundamentală este **epicurianismul**. Fondatorul ei Epicur (341-270) creează această școală în Atena în anul 306: numele ei este *Grădina*. Din nefericire, din opera sa nu ne-au parvenit decât fragmente. Existența sa este cunoscută prin intermediul unui autor latin, poetul Lucretius și opera sa majoră intitulată *De natura rerum*, redactată în secolul I î.Hr..

Pentru epicurieni, noțiunea de providență este inexistentă. Fericirea constă în plăcere, satisfacerea anumitor dorințe. Totodată, este important să înțelegem că pentru fondatorul acestei școli, nu orice plăcere trebuie satisfăcută și nici nu trebuie să se aibă acces la orice fel de dorințe. El le alege pe cele care sunt atît naturale cât și necesare. A ceda celorlalte ar însemna să te supui tuturor capriciilor fără nici un discernământ, fără a ține seama de morală.

La ora actuală, termenul de epicurianism a fost pervertit, fiind redus de cele mai multe ori la ideea că Epicur și discipolii săi voiau doar să dea frâu liber tuturor dorințelor și plăcerilor lor. În acest caz, ar fi mai degrabă vorba de o doctrină numită **hedonism**. Prin aceasta se înțelege că un individ trăiește în funcție de impulsul momentului, abandonându-se tuturor instinctelor sale, atâta vreme cât acestea îi produc plăcere.

Principalii autori, opere și școli

AUTORI	OPERE	ȘCOLI
PITAGORA (sec. VI î. Hr.)	***Despre natură*** ***Prologul***	**PITAGORISMUL**
SOCRATE (470-399) PLATON (428-348)	Opere grupate sub titlul de *Dialoguri:* ***Phaidon*** ***Theetet*** ***Banchetul*** Precum și tratate: ***Politica*** ***Republica*** ***Legile***	**Academia de la Atena** **PLATONISMUL**
ARISTOTEL (384-322)	***Constituția Atenei*** ***Fizica*** ***Metafizica*** ***Etica lui Nicomah*** ***Analiticele***	**Liceul de la Atena (școala peripateticiană)** **ARISTOTELISMUL**
ANTISTENE (către 444-365)		**CINISMUL**
PYRRHON DIN ELIS (365-275)		**SCEPTICISMUL**
ZENON DIN KITIUM (320-264)		**Porticul (STOA) la Rhodos** **SCEPTICISMUL** Discipline și succesori: GRECI **Cleante (331-232)** **Crisip (282-202)** ROMANI **Seneca (4 î. Hr. – 65 d. Hr.)** **Marcus Aurelius (121-180)**
EPICUR (341-270)		**EPICURIANISMUL** **discipoli romani**
LUCRETIUS (98-55)	***De natura rerum***	

5. Arta greacă

Pe durata perioadei clasice, două epoci importante delimitează artiștii și operele lor: clasicismul timpuriu și clasicismul târziu. Clasicismul timpuriu corespunde „secolului lui Pericle“ (sec.V î.Hr.), iar clasicismul târziu se întinde de-a lungul secolului IV, după sfârșitul hegemoniei din Atena.

Arta clasicismului timpuriu (500-450)

Principalii artiști sunt Miron (al doilea sfert al secolului V î.Hr.), Policlet (născut către 480 î.Hr.), precum și Phidias (490-431). Miron este cunoscut mai ales datorită capodoperei sale, *Discobolul* care înfățișează un atlet în momentul în care se pregătește să arunce discul. Această operă va avea numeroase cópii în epoca romană.

- **Aruncarea discului**

> După ce a ridicat mai întâi discul cu ambele mâini, discobolul se apleacă în direcția de aruncare cu piciorul stâng înainte, apoi se îndreaptă cu putere, torsul pivotează de la stânga la dreapta pe șolduri, iar brațul drept descrie un cerc larg înainte și înapoi; în a doua fază, discul coboară din nou, trupul se înclină iar piciorul stâng, care se mutase în spate în timpul ascensiunii discului, revine în față, cu degetele îndoite și cu unghiile înfipte în pământ.
>
> R. Flacelière, *op. cit.*, p. 135

Policlet și Miron lucrează mai ales în bronz și îi înfățișează pe zei, pe eroi și pe atleții câștigători ai jocurilor olimpice. Policlet definește proporțiile corpului masculin prin **canon.** Conform acestei teorii, capul unei statui trebuie să reprezinte o optime din totalul corpului. Principalele sale opere sunt *Doriphor*, un războinic cu sulița, și *Diadumenul*, atlet, a cărui frunte este încinsă cu o panglică, semn al victoriei.

Phidias (490-431), sculptor atenian, este celebru mai ales pentru statuia monumentală a lui Zeus, realizată de el. Aceasta este bogat ornamentată cu aur și fildeș și are o înălțime de peste 10 metri.

• Arta clasicismului târziu

Clasicismul târziu corespunde evoluţiilor care au loc în cursul sec. IV. Sculptura este reprezentată de Praxiteles (către 390 – către 330) şi care sculptează de preferinţă în marmură. Principalele sale opere sunt: *Afrodita din Cnida*, *Satir odihnindu-se* şi *Hermes purtându-l pe Dionysos*. Lisip (născut către 390 î.Hr.) are ca materie preferată bronzul. El încearcă să redea în operele sale supleţea corpului precum şi realismul în înfăţişarea atleţilor în efort. Capodopera sa se numeşte *Apoxiomene*.

• Arta elenistică

O dată cu apariţia şi dezvoltarea noilor monarhii, capitalele artistice încep să se înmulţească: Rodos, Pergam, Alexandria, Atena. Arhitectura abandonează stilul doric, iar cel ionic este modificat. Este epoca triumfului stilului corintic: regele Antiohos al IV-lea (rege între 175 şi 164) îi comandă arhitectului său realizarea, la Atena, a templului lui Zeus olimpianul, iar lucrările încep în 164 î.Hr. Urbanismul devine o pasiune, oraşele sunt concepute având străzi care se încrucişează în unghi drept, mărginite de coloane, porticuri, ca cel al lui Antigonos la Delos. Teatrele se modifică şi ele, datorită dispariţiei corului. Locuinţele, mai mici, câştigă în lux şi în rafinament în decorare, combinând stucul şi mozaicul. Sculptura se orientalizează, iar Atena rămâne un centru artistic important datorită operelor lui Timarhos şi Cephisodot, autorii variantei originale a *Craterului* Medici*. La Pergam, şcoala monumentalismului cunoaşte o mare înflorire, o dată cu marele altar al lui Zeus, care ilustrează, pe lungimea a 120 de metri, *Gigantoumachia*, lupta între zei şi giganţi. În sec. II î.Hr., Delos şi Rodos se confruntă cu influenţele cele mai diverse. Celebra *Victoria din Samotracia* se datorează unui maestru rodosian. Atena, pe parcursul sec. I, este centrul unei renaşteri neoatice, ilustrată de *Torsul lui Apollon din Belvedere* de Apollonios sau de *Hercule Farnese* de Cyclon (sec. I î.Hr.).

---

* Vas grecesc pentru vin, larg la gură, cu două toarte dispuse lateral.

6. Mituri şi legende

Ar fi imposibil să prezentăm în această lucrare toate miturile şi legendele lumii greceşti. De aceea am ales, în primul rând, tema originii lumii. După credinţa grecilor, la început a fost Haosul, un vid despre care nu avem decât foarte puţine informaţii. Din acest neant se vor naşte Gheea (Pământul), Tartarul (Infernul), Ereba (Tenebrele), Nixul (Noaptea). Pământul, Gheea, va da naştere, singură, cerului numit Uranus. Ulterior, din însoţirea ei cu propriul fiu vor apare munţi, părţi ale lumii dar şi giganţi cu câte o sută de braţe şi ciclopi.

Convieţuirea dintre Gheea şi fiul-soţ Uranus nu va dura mult. Ea îi cere fiului lor Cronos (Timpul) să o debaraseze de un soţ stânjenitor. Fără ezitare, Cronos îşi ucide tatăl castrându-l. În acest fel, el îi poate lua locul în calitate de rege al zeilor. În continuare, deşi el este respectat, se teme totuşi să nu fie înlocuit de unul dintre fiii săi, sau eliminat după cum a procedat şi el cu propriul său tată. Pentru a evita acest risc, de fiecare dată când soţia sa îi dăruieşte un urmaş, Cronos îl devorează. Cu toate acestea, încercând să-şi salveze ultimul născut, pe Zeus, îndemânatica sa soţie îi dă lui Cronos o piatră înfăşurată în scutecele copilului, pe care acesta o înghite.

Ani întregi, tânărul Zeus rămâne ascuns în Creta. Acolo el creşte la adăpost de privirile tatălui său. Ajuns adult, el îl răstoarnă la rândul său pe Cronos şi, devenit zeul principal, prima etapă a creaţiei lumii este considerată încheiată. O dată cu Zeus se instalează şi Apollo, Ares, Hera, Hestia, zei şi zeiţe care veghează asupra lumii oamenilor.

Pe lângă creaţia lumii, unul din cele mai frumoase mituri greceşti este cel al lui Orfeu. Pe de o parte personaj mitic, presupus fiu al zeului artelor Apollo şi al muzei Caliope, el este considerat în acelaşi timp şi un posibil personaj istoric, poet, fondator al cultelor orfice, principalele culte cu mistere din antichitatea greacă (pe lângă) cultul Demetrei. În varianta mitică, Orfeu este unul dintre războinicii care îl însoţesc pe Iason în căutarea Lânii de

aur. La întoarcerea din această expediție, el întâlnește o naiadă, o nimfă a apelor, Euridice. Foarte îndrăgostit de ea, el o ia de soață.

Din nefericire, la puțin timp după aceasta, Euridice moare, mușcată de un șarpe. Ani întregi, Orfeu colindă lumea, cântându-și disperarea și acompaniindu-se la liră. Ajuns în Laconia, el găsește trecerea care leagă lumea celor vii de tărâmul celor morți. El intră în acest tunel pentru a-și regăsi soția mult iubită. După ce trece fluviul Infernului și înfruntă câinele Cerber, care devora orice persoană ce încerca să pătrundă în lumea morților, el ajunge la tronul zeului și zeiței Infernului, Hades și soția sa, Persefona. Pentru a-i convinge să îi înapoieze soția, Orfeu găsește în cânturile sale și în tonalitățile sfâșietoare ale lirei cuvintele care ating sufletul zeilor.

Atunci ei consimt să o lase pe Euridice să revină în lumea celor vii, cu o singură condiție. Sub nici o formă, pe drumul de întoarcere spre pământ și cer, Orfeu nu trebuie să se întoarcă spre Euridice care îl va urma. Aproape toată călătoria decurge fără probleme. Dar chiar în momentul în care Orfeu este pe punctul de a ajunge în lumea oamenilor, el are impresia că nu mai aude pașii lui Euridice în urma sa, și se întoarce. Din cauza acestui gest fatal, soția sa este aruncată din nou în Infern. Orfeu mai face o tentativă de a o salva dar în zadar. Nimic nu-i poate îndupleca pe suveranii Infernului. Înnebunit de durere, Orfeu își reia viața de rătăcitor și are un sfârșit tragic, masacrat de fostele sale tovarășe de cântec și dans, Menadele, furioase, deoarece le ignoră lăsându-se pradă unei disperări profunde.

Vom mai prezenta mitul eternei întoarceri sau al răpirii Persefonei. Persefona este fiica Demetrei, sora zeului zeilor, Zeus. Ca tânără fată, frumusețea sa este atât de mare încât îi atrage atenția zeului Infernului, Hades, care se îndrăgostește nebunește de ea. Știind că Demetra nu va consimți niciodată să se despartă de fiica sa, Hades îi întinde Persefonei o capcană. În timp ce ea se plimbă prin Sicilia cu suita sa, ocupate fiind să culeagă buchete de flori, Hades face să răsară din pământ o narcisă de o frumusețe rară și care împrăștie un parfum foarte suav. Cucerită de floare, Persefona înaintează și chiar în momentul în care voia să o apuce, Hades

apare din interiorul pământului în carul său, o prinde pe Persefona și în ciuda țipetelor și a spaimei acesteia, o duce în sumbrul său regat.

Zeița Demetra aude strigătele fiicei sale din Olimp și se aruncă în căutarea ei, dar în zadar. Timp de 9 zile și 9 nopți, ea colindă pământul în lung și în lat, punând întrebări atât zeilor cât și oamenilor, dar nu reușește să afle unde se găsește Persefona. În cele din urmă, Hecate, zeița nopții și a tărâmului subteran, care era în contact direct cu Infernul, îi aduce la cunoștință răpirea comisă de Hades. Furioasă, Demetra se năpustește și îi reproșează lui Zeus că nu i-a pus nici o piedică lui Hades, deși este unchiul Persefonei. Copleșit de reproșuri, Zeus păstrează tăcerea, dar nu face nimic pentru a-l obliga pe Hades să o elibereze pe tânăra fată.

Zeița Demetra decide atunci să lovească pământul cu secetă. Ea se instalează la Eleusis pentru aproape un an, și în cursul acestei perioade, în ciuda jertfelor și a implorărilor oamenilor, refuză să redea pământului fertilitatea. Zeus se hotărăște, în sfârșit, să ia măsuri, deoarece dispariția oamenilor ar duce și la dispariția sacrificiilor aduse în cinstea zeilor.

Hades, obligat să o înapoieze pe Persefona, pune o condiție. În timpul petrecut în regatul Infernului, trebuia ca ea să nu fi acceptat să mănânce nimic de la soțul său. Când Demetra își revede fiica, prima sa grijă este să știe dacă ea a mâncat ceva pe tărâmul morților. De bună credință, Persefona pretinde că nu a primit nimic de mâncare. Din păcate, ea uitase de cele câteva semințe de rodie primite de la Hades.

Considerându-se din nou trădată, Demetra îl amenință pe Zeus, care trebuie să joace rolul de arbitru. În cele din urmă, Persefona va rămâne 6 luni pe an în Infern cu soțul său, Hades, iar cealaltă jumătate a anului o va petrece pe pământ cu mama sa Demetra.

Perioada în care ea se află în lumea de dincolo corespunde cu acea parte a anului în care pământul nu rodește, semn al furiei zeiței, iar în tot acest timp nu se poate face nici secerișul nici culesul. În schimb, primăvara și vara sunt anotimpurile pe care ea le petrece pe pământ, de unde și satisfacția Demetrei manifestată prin fertilitatea solului și prin recoltă.

B. ROMA

Repere cronologice: Roma

Date	Evenimente politice	Arta	Literatura
753	Fondarea Romei	Înflorirea artei etrusce	
509-27	**PERIOADA REPUBLICII**	Templul lui Jupiter	Cânturi Salice
264-241	Primul război punic Victoria Romei		***Tragedii:*** Livius Andronicus (240-207) Ennius (240-169) ***Comedii:*** Naevus (235-204) Plaut (224-184) Terentiu (185-159)
218-201	Al II-lea război punic	Casa cu peristil la Pompei	
150-146	Al III-lea război punic	Primul teatru roman din piatră	***Satire:*** Lucilius (148-103)
120	Romanizarea Galiei	**Secolul lui Cicero (106-43)** Templul Concordiei (100)	
79	Sfârşitul dictaturii lui Sylla	Primul stil în pictură la Pompei (87); Al doilea stil în pictură la Pompei (80)	***Poezie:*** Lucretius (98-55) Virgiliu (70-19) Horaţiu (66-8) Catul (87-52) Ovidiu (43-16 d. Hr.)
73	Revolta sclavilor conduşi de Spartacus		***Elocvenţa:*** Cicero (106-43) Cezar (100-44) Salustius (86-35)
70	Consulatul lui Pompei şi Crasus	Casa Grifonilor la Roma (70)	
63	Consulatul lui Cicero		
60	Formarea primului triumvirat între Pompei, Cezar şi Crassus	Teatrul lui Pompei, Forumul lui Cezar	
59	Consulatul lui Cezar	Fabricarea sticlei suflate în Italia	***Istoriografia:*** Titus Livius (59-17)
58-51	Cucerirea Galiei de către Cezar	Grupul lui Laocoon; Vila Misterelor	
43	Al II-lea triumvirat între Octavius, Antonius şi Lepidus Moartea lui Cicero	**Secolul lui August (43-14 d.Hr.)**	
27	Octavius primeşte în Senat titlul de August		
4	Conspiraţia lui Cinna		
14 d. Hr.	Moartea lui Augustus		

1. Viaţa politică

• Elogiul adus romanilor de către Montesquieu

Regele Romei împărţi în mod înţelept puterea publică într-un mare număr de magistraturi, care se sprijineau, se criticau şi se temperau una pe cealaltă; şi cum toate nu se bucurau decât de o putere limitată, fiecare cetăţean avea dreptul să fie ales, şi poporul care vedea mai multe personaje unul după altul, nu se obişnuia cu nici unul.

Montesquieu, *Consideraţii despre cauzele decăderii romanilor*, La Pleiade, 1967, p. 153

Conform tradiţiei, Roma ar fi fost fondată în anul 753 î.Hr. de către Romulus şi fratele său Remus. Se pot distinge în istoria romană două perioade, şi anume perioada Republicii, din 509 î.Hr. şi până în 27 d.Hr., urmată de perioada Imperiului care se întinde din anul 27 d.Hr. până la căderea Imperiului Roman de la sfârşitul sec. V (476).

Prima perioadă, cea a Republicii, este marcată de trei tipuri de instituţii în domeniul vieţii politice: Magistraţii, Senatul şi Comitiile.

Magistraţii

Aceştia deţin puterea executivă şi sunt aleşi pentru un an. Doi cenzori, aleşi o dată la cinci ani, rămân de fapt în funcţie timp de 18 luni. Ei fac recensământul cetăţenilor şi alcătuiesc lista senatorilor. Cei doi consuli sunt cei mai importanţi magistraţi din Republică. Ei convoacă şi prezidează Senatul, şi joacă un rol religios. Pretorii sunt în număr de opt în sec. I î.Hr. Ei au un rol juridic. De exemplu, pretorul urban se ocupă de litigiile dintre cetăţenii romani. Edilii sunt însărcinaţi cu problema drumurilor, a jocurilor publice şi cu aprovizionarea Romei cu cantităţi suficiente de apă şi alimente. Chestorii, în număr de 40, sunt echivalentul contabililor patrimoniului public din zilele noastre.

• **Legea**

Această ființă prevăzătoare, iscusită, complexă, pătrunzătoare, înzestrată cu memorie, plină de rațiune și de inteligență – care se numește om, a fost creată cu însușiri excepționale de către divinitatea supremă. Căci el este singurul dintre atâtea și atâtea feluri de ființe, înzestrat cu rațiune și gândire pe când toate celelalte sunt lipsite de ele. Există însă ceva, nu voi spune în om, dar oriunde în cer și pe pământ, mai divin decât rațiunea? Când aceasta s-a dezvoltat și a ajuns la perfecțiune, se numește pe bună dreptate înțelepciune. Așadar pentru că nimic nu e mai bun decât rațiunea și rațiunea aceasta se află în om și în divinitate, prima comuniune dintre om și divinitate e prin rațiune. Dar celor cărora le e comună rațiunea, le e comună și dreapta rațiune; fiindcă aceasta este legea și noi oamenii trebuie să ne socotim în comuniune cu zeii și prin lege. Apoi între cei care ascultă de aceleași legi există și o comunitate de drept. Cei care însă au comune aceste lucruri (lege și drept) trebuie să fie socotiți că aparțin aceleiași cetăți. Dar dacă ei ascultă de aceleași comandamente și de aceleași puteri, cu mult mai mult se supun mișcării regulate și a acestui cer, spirit divin și Zeu atotputernic... astfel încât această lume a noastră trebuie să o socotim o cetate unică comună zeilor și oamenilor; iar dacă în cetate, pentru anumite motive despre care voi vorbi la timpul cuvenit, situațiile familiale se deosebesc după legăturile de rudenie, acest lucru, în univers, e cu atât mai măreț și mai strălucit cu cât oamenii sunt legați de zei prin legături de familie și de neam.

Cicero – *Opere alese, De Lege*, I, VII,
Editura Univers, București, 1973,
p. 193, trad. Aristotel Pârcălăbescu

Senatul

Puterea sa este considerabilă. Însărcinat cu votarea bugetului, el ratifică legile, dirijează consulii și diplomația. Senatul este o adunare permanentă, formată din foști magistrați, în număr de 300 la început, apoi 1 000 în sec. I î.Hr.

• **Cicero pledează în fața Senatului**

Până când, Catilina, vei mai abuza de răbdarea noastră? Cât timp se va mai eschiva furia ta de loviturile noastre? Până unde va merge îndrăzneala ta fără frâu? Chiar nimic, nici trupele care noaptea ocupă Palatinul, nici rondurile gărzii prin oraș, nici teama de popor, nici această adunare a tuturor bunilor cetățeni, nici alegerea acestui loc, cel mai sigur dintre toate, pentru convocarea Senatului, nici aerul și nici expresia tuturor celor prezenți, nimic nu a putut să te tulbure? Planurile tale au fost descoperite: nu îți dai seama? Conspirația ta, recunoscută de toți, e deja înăbușită, nu-ți dai seama? Ceea ce ai făcut noaptea trecută, și în noaptea precedentă, și unde ai fost, pe cine ai convocat, ceea ce ai hotărât, crezi că e un secret pentru vreunul dintre noi? O, ce vremuri! O, ce moravuri! Toate astea, Senatul le știe și consulul le vede și acest om încă mai trăiește! Mai trăiești?! Ce spun? el vine la Senat, participă la deliberarea publică, îi însemnează și îi arată din ochi pe cei care vor fi asasinați. Și noi, oamenii de suflet, credem că facem destul pentru chestiunea publică, dacă ne păzim de furia și de pumnalele sale. Pe tine, Catilina, de mult ar fi trebuit să te dea morții din ordinul consulului; asupra ta ar trebui să cadă loviturile pe care tu ni le pregătești.

Cicero, *Catilinarele*, I, 1, 2,
în J. N. Robert, *Eo Romam. Plimbări prin Roma antică*,
Les Belles-Lettres, Paris, 1980, pp. 98-99

Comitiile

Există în trei forme. **Comiti curiati** se ocupă de treburile religioase și își încredințează misiunea preoților. **Comiti tributi** aleg chestorii și votează un anume număr de texte care au valoare de legi. **Comiti centuriati** sunt împărțiți în cinci clase în funcție de averea cetățenilor, iar rolul lor legislativ se reduce de-a lungul timpului. În sistemul roman, votul depinde de **cens**, adică de impozitul achitat. Cei mai bogați sunt deci primii la vot și atunci când necesarul electoral sau numărul de voturi necesar pentru ocuparea unui post este atins, alegerile sunt oprite. În acest sistem, cetățenii cu o avere medie – fără a mai vorbi despre cei mai puțin avuți sau despre săraci – votează foarte rar sau chiar niciodată.

Societatea romană este împărţită într-un anumit număr de categorii diferite în funcţie de repartiţia cetăţenilor: la ţară sau în oraşul prin excelenţă – Roma. Pentru a fi cetăţean roman şi a avea drepturi politice, un individ trebuia să fie născut liber dintr-un tată la rândul său cetăţean roman, pe teritoriul Republicii, mai târziu al Imperiului.

Cetăţenii sunt în număr de aproximativ 300 000 către mijlocul sec. III î. Hr. Societatea se bazează pe repartizarea cetăţenilor în clase. La început, aceasta are la origini motive de ordin militar. În vârf se găseşte aristocraţia, împărţită în patricienii din Senat, marii proprietari funciari şi cavalerii, cei suficient de bogaţi pentru a se echipa cu un cal şi arme de luptă.

Plebea cuprinde burghezia împărţită şi ea în două clase: cetăţenii care participă la război în cadrul unităţilor de infanterie grea, şi cei care servesc în armată în calitate de componenţi ai infanteriei uşoare, grupaţi în marea majoritate în legiuni şi care formează cea mai importantă parte a populaţiei. În cursul sec. IV, Roma va trebui să se apere împotriva vecinilor din Latium şi va deveni, datorită victoriilor sale, un Stat din ce în ce mai puternic care domină întreaga Italie. Apoi ea va pune stăpînire pe Marea Mediterană, ceea ce va permite romanilor să o numească „marea noastră" – **Mare Nostrum.**

Cu toate acestea, Republica va intra în criză datorită unei probleme de funcţionare a instituţiilor. Puterea este din ce în ce mai mult râvnită de ambiţioşi care nu ezită să cumpere voturile. Inegalitatea socială devine tot mai evidentă, bogaţii devin şi mai bogaţi, iar săracii şi mai săraci. Agonia Republicii datează de la mijlocul sec. I î.Hr. Cezar este primul care încearcă să impună un regim monarhic dar eşuează. Apariţia Imperiului este pregătită de Octavian care îşi va lua mai târziu titlul de August, purtat ulterior de toţi împăraţii romani în titulatura lor. Pentru a nu contrazice principiile republicane, Octavian evita să fie proclamat împărat. El păstrează aparenţele republicane dar este considerat primul dintre senatori, „primus inter pares", iar această perioadă este denumită *principatul*.

August la putere

La vârsta de 21 de ani am adunat o armată proprie pe cheltuiala mea, datorită căreia am eliberat republica oprimată de tirania unei facţiuni. Ca recompensă, Senatul, sub consulatul lui C. Pansa şi

A. Hirtius, emiţând decrete în onoarea mea, a decis să mă includă printre membrii săi, şi mi-a conferit împreună cu rangul de consul, dreptul de a participa la dezbateri, şi *imperiumul*. Mi s-a ordonat, în calitate de guvernator de provincie, împreună cu consulii, „să veghem la salvarea patriei"; dar poporul, în acelaşi an, m-a numit consul (cei doi consuli fiind morţi pe câmpul de luptă) şi triumvir beneficiind de puterea constituantă. Pe asasinii tatălui meu i-am condamnat la exil conform procedurilor în vigoare, pentru a răzbuna crima lor, şi, ulterior, atunci când au ridicat armele împotriva republicii, i-am învins de două ori pe şes întins...

În timpul celui de al şaselea şi al şaptelea mandat de consul, după ce am pus capăt războaielor civile, fiind învestit cu putere absolută prin voinţa unanimă, am demisionat din funcţiile de putere pe care le exercitam şi le-am înmânat Senatului şi Poporului roman. Ca recompensă, mi s-a dat, prin decretul Senatului, titlul de August – pragul casei mele a fost împodobit cu lauri, iar o coroană civică a fost agăţată deasupra uşii mele; un scut de aur a fost depus în Curia Julia, după ce îmi fusese decernat de Senatul şi Poporul roman (şi acest lucru este atestat de inscripţie) pentru virtutea, clemenţa, dreptatea şi pietatea mea. Din acest moment, autoritatea mea a fost mai presus de toţi; dar nu am avut niciodată o putere superioară celorlalţi magistraţi, colegii mei.

Tesamentul lui August, Res Gestae, I, I.; 34, I,
în C. Nicolet, *op. cit.*, p. 164

De-a lungul sec. I, regimul imperial propriu-zis se afirmă, mitul primului dintre senatori se năruieşte iar împăraţii vor fi divinizaţi.

Principalii autori şi opere

Polibus (210-120)	***Istorii***
Cicero (106-43)	***De legibus. De republica***
Seneca (4 î. Hr. – 65 d. Hr.)	***De clementia. De providentia***
Lucan (39-65)	***Farsala***
Marcus Aurelius (121-180)	***Cugetări***

Puternic influenţaţi de Platon şi Aristotel, Polibus şi Cicero proslăvesc un regim mixt, care să reunească monarhia, aristocraţia şi democraţia.

O dată cu prăbuşirea Republicii romane şi cu înlocuirea acesteia de către principat, instituit de August, Lucan, din realism, îşi pune speranţele în buna alegere a prinţului, dar opera filosofică îmbracă din prudenţă o formă poetică. Conştienţi de proporţia infimă a voinţei umane, în comparaţie cu omnipotenţa destinului, Seneca şi Marcus Aurelius teoretizează o exercitare stoică a puterii, fondată pe puritatea intenţiei morale.

2. Literatura și istoria

• Limba latină ca garanție a unui spirit deschis

Avantajul esențial obținut în urma studierii limbilor latină sau greacă rezultă nu atât din relativa familiarizare cu antichitatea conferită de acestea, cât din aptitudinea pe care o asigură, de a trece de la un sistem de gândire la altul: și nimic nu este mai necesar pentru înțelegerea acelor vremi, pentru care una din problemele esențiale este ca niște oameni care gândesc, simt și acționează în moduri complet diferite, să trăiască laolaltă.

André Fontaine, *Le Monde*, 14 iunie 1979

După cucerirea Greciei, Roma învingătoare va suferi la rândul ei influența gândirii și literaturii învinșilor. Să aruncăm o privire asupra principalilor autori.

Plaut (254-184) are ca sursă de inspirație modele grecești pentru comediile sale, dintre care ne-au parvenit 21. El utilizează subiecte grecești pe care le adaptează spiritului roman și le transformă conform viziunii sale. El alege, de exemplu, tema dragostei care întâlnește multe obstacole în cale, confuziile între persoane și recunoașterea finală a identității fiecăreia. Se ocupă mai mult de scenele scurte care atrag și rețin atenția spectatorului decât de compoziția și rigoarea ansamblului. Principalele sale comedii sunt: *Amfitrion, Bahicele, Aulularia*.

Cato cel Bătrân, supranumit și *Cenzorul* (234-149) este cunoscut mai ales pentru ura politică față de toți admiratorii Greciei și pentru faptul că a fost primul istoric care a scris în latină. S-au păstrat discursurile sale politice grupate sub titlul *Discursuri* –, precum și opera sa intitulată *Originile*, în care povestește fondarea mitică a Romei.

Terențiu (199-159) a fost puternic influențat de filosofia stoică. El este în același timp autor de drame și comedii, de cele mai multe ori reluări ale modelelor grecești. El își alege subiecte morale. Dintre operele sale, ne-au parvenit: *Andria* și *Adelphe*.

Titus Livius (59 î.Hr. – 17 d.Hr.) este cunoscut în calitate de istoric oficial al epocii sale. Opera sa *Istoria Romei* a rămas neterminată și trebuia să conțină 142 de capitole deși nu au fost regăsite decât 85.

• Titus Livius: victoria lui Horațiu

Ajunsese în goană destul de departe de locul luptei, când, întorcând capul, îi vede pe următorii săi la distanțe inegale, unul singur, cel dintâi era foarte aproape. Se întoarce aprig împotriva lui și în timp ce oastea albană strigă către curiați să sară în ajutorul fratelui lor, Horațiu își ucisese vrăjmașul și se pregătea, biruitor, pentru lupta următoare. Atunci, cu strigăte pe care le prilejuiește de obicei o izbândă la care nimeni nu mai trăgea nădejde, romanii își încurajează apărătorul, iar el se grăbește să pună capăt luptei. Înainte ca al treilea, care nu era departe, să-l poată ajunge, el răpune și pe al doilea dintre Curiați. Lupta era dreaptă acum, de fiecare parte unul singur mai rămăsese viu, dar n-aveau nici aceeași inimă amândoi, nici aceeași putere. Unul, cu trupul nestricat de sabie și după o îndoită biruință, pornea amenințător la cea de-a treia luptă, celălalt, istovit de răni, istovit de pieirea fraților lui, abia își târăște trupul și vine în fața dușmanului biruitor. Nici n-a mai fost luptă. Plin de bucurie, romanul strigă: „Fraților mei le-am adus până acum două jertfe; pe cea de-a treia o închin țelului acestui război, ca Roma să fie stăpână peste Alba"; Albanul abia își mai purta armele; îi înfipse, de sus, sabia în gât, îl doborî și-l despuie.

Titus Livius, *De la întemeierea Romei*, I, în *Proză istorică latină*, E.L.U., trad. Radu Al., București, 1962, p. 118

Horațiu (56-8 î. Hr.) își petrece copilăria la Roma, dar urmează studiile la Atena. El este creatorul satirei clasice. Principalele sale opere sunt: *Satire*, *Epistole*.

Ovidiu (43 î.Hr. – 17 d.Hr.) face parte din ultima generație de mari scriitori republicani clasici. Exponent al unei familii bogate, el studiază retorica dar își dorește să fie exact opusul clasicismului roman. Principalele sale opere sunt: *Metamorfozele*, *Tristele* și *Ponticele*.

Tacit (55-120), prieten cu Pliniu, consul, a primit o educație de orator. El este principalul istoric al epocii lui Nero, respectiv până la sfârșitul sec. I d.Hr. Scrierile sale sunt: *Istorii, Dialogul oratorilor*, o *Biografie a lui Agricola* și *Analele*.

Elocvența politică este reprezentată mai ales de Cicero (106-43), originar din lumea rurală și venit la Roma pentru a-și clădi o carieră politică. Foarte cunoscut o dată cu *De oratore*, el face portretul oratorului ideal. Însușindu-și cunoștințe temeinice de drept, el colindă Grecia pentru a-și desăvârși cunoașterea filosofiei și a retoricii.

Cicero folosește în mod special în discursul său, tehnica repetiției tezei principale care face obiectul interpelării. Principalele sale opere sunt: *Despre obligații, Despre termenii extremi de bine și de rău, Despre prietenie, Despre bătrânețe*.

În ceea ce privește scrierile politice menționăm *Despre republică, Despre legi*, iar dintre lucrările despre retorică: *Brutus, Oratorul, Despre oratorie*.

• Cicero și refuzul dictaturii

În tinerețe, am apărat Republica; acum, la bătrânețe, nu o voi abandona; am disprețuit sabia lui Catilina, nu mă voi teme de a ta. Mai mult, îmi voi sacrifica bucuros viața, dacă prin moartea mea libertatea ar putea fi restabilită în cetate, pentru a apărea și o lumină în durerea poporului roman pe care acesta o poartă de multă vreme... Nu doresc decât două lucruri: mai întâi ca la moartea mea să las poporul roman liber – zeii nemuritori nu mi-ar putea dărui nimic mai măreț – și în al doilea rând, ca fericirea fiecăruia să se măsoare după meritele lui față de Republică.

Cicero, *Filipicele*, XI, Belles-Lettres, 1953, p. 12

Dintre poeți, trebuie amintiți mai ales Lucrețiu și Virgiliu. Lucrețiu (98-55) este autorul poemului *De natura rerum* inspirat din filosofia stoică. Acesta este compus în perioada în care republica dispare lent, deci este impregnat de o viziune extrem de pesimistă. Lucretius, în mod discret, deoarece nu o poate face pe

față, pune în discuție religia oficială romană și teama de zei. În opinia sa, omul este supus unor legi mecanice iar viața de după moarte nu există. Doar atomii sunt veșnici.

Virgiliu (70-19) este principalul reprezentant al poeziei pastorale alegorice. Principalele opere sunt: *Bucolicele, Georgicele* și *Eneida*, poem care vorbește despre fondarea Romei de către troianul Enea.

• Virgiliu și natura

Norocoși cum nu sunt alții, oamenii ogoarelor
Nu-și dau seama câte daruri le aduce viața lor.
Pentru ei ce stau departe de a luptelor vâltoare,
Măsura destulă hrană brazda gliei roditoare.
Deși n-au palate nalte cu superbele portale
Totuși viața liniștită, fără griji, la adăpost,
Cu prisos de toate cele ce dau traiului un rost
Pacea pe câmpia largă, peșteri, lacurile clare
Muget de cirezi și somnul liniștit sub crengi de pom
Toate astea le sunt partea viețuirii lor de om
Acolo-s poieni de munte, cuib de fiară, este lumea
Tinerii plini de răbdare se deprind încet cu munca.

Virgiliu, *Elogiul vieții câmpenești*, II, v. 4-58,
trad. Petre Stati în *Poeți latini*, B.P.T., Ed. Minerva, 1973,
București, p. 177

Principalele genuri, autori şi opere

COMEDII ŞI DRAME	
PLAUT (254-184)	*Amfitrion* *Bahicele* *Aulularia*
TERENŢIU (199-159)	*Andria* *Adelphe*
SATIRĂ	
HORAŢIU (56-8 î. Hr.)	*Satire* *Epistole*
RETORICĂ ŞI ELOCVENŢĂ	
CATON DIN UTICA (95-46)	*Discursuri*
TACIT (55-120)	*Dialogul oratorilor*
CICERO (106-43)	*De oratore,* *Brutus, Orator* *Catilinare*
MORALĂ	
TERENŢIU (199-159)	*Andria* *Adelphe*
CICERO (106-43)	*Despre datorie* *Despre prietenie* *Despre bătrâneţe*
ISTORIOGRAFIE	
CATON CEL BĂTRÎN (234-149)	*Originile*
TITUS LIVIUS (59 î.Hr. – 17 d. Hr.)	*Istoria Romei*
TACIT (55-120)	*Istoria* *Biografia lui Agricola* *Anale*
POEZIE	
OVIDIU (43 î.Hr. – 17 d.Hr.)	*Metamorfozele* *Tristele*
LUCREŢIU (98-55)	*De natura rerum*
VIRGILIU (70-19)	*Bucolicele* *Georgicele* *Eneida*

Excurs. Timpul la Roma: calendarul

Matematicianul alexandrin Sosigene va primi de la Iulius Cezar însărcinarea de a face reforma calendarului. Grecii şi Romanii nu cunoşteau decât calendarul lunar. Pentru ca anul să devină solar, trebuie adăugată o lună la fiecare an bisect. Doar 24 februarie va fi dublat în fiecare an bisect. Acest calendar va purta numele de calendar Iulian şi este folosit şi în zilele noastre, după câteva modificări făcute de Papa Grigore al XIII-lea.

3. Arta

Începând cu sec. II î.Hr., se poate considera că încetul cu încetul creaţiile artistice romane le înlocuiesc pe cele greceşti, care le-au servit drept modele. Este dificil de spus dacă arta romană este o creaţie originală, o replică mai mult sau mai puţin academică a operelor greceşti sau dacă pur şi simplu este vorba de o influenţă a acesteia combinată cu originalitatea unei creaţii proprii.

- **Arta romană şi noi**

Trebuie admirat faptul că arta romană, în diversitatea sa a putut să slujească dorinţa de putere a Bisericii şi a domnitorilor, până la cezarismul napoleonian, să exprime idealul umanismului, să renoveze urbanismul şi să îl inspire pe Vicenţiu, la Palladio, să decoreze palatele italiene şi franceze din sec. XVI şi XIX şi a rămas încă atât de impresionantă încât i-a inspirat acest omagiu suspinat lui Rousseau: „De ce nu m-am născut roman!“

J.-P. Neraudeau, *Roma şi noi*

Arhitectura

Arhitectura este forma de artă cea mai îndrăgită de romani, iar ei i se alătură sculptura şi pictura. De ce arhitectura în mod special? Pentru că ea apare şi se dezvoltă o dată cu nevoile cetăţii însăşi, şi anume a Urbei, Oraşul prin excelenţă, Roma.

Arhitecţii romani sunt călăuziţi de două principii: construirea unor suporturi verticale precum zidurile, stâlpii, dar şi alegerea metodei folosite pentru acoperirea şi completarea edificiului. Pentru varianta de acoperire a clădirii pe puncte de sprijin verticale, sunt folosite piese mari, orizontale, din granit, marmură sau lemn. Acest vechi sistem provoacă o inegalitate în capacitatea de rezistenţă a materialelor.

Romanii, prin sistemul de boltă, dau naştere unei noi arhitecturi. Utilizarea acesteia presupune transformarea şi consolidarea suporţilor verticali, după cum ne arată principalele temple din Roma. De exemplu, stâlpii Panteonului au o grosime de 5 metri.

Templul egiptean este format dintr-o succesiune de dreptunghiuri, pătrate, templul grec este dreptunghiular, iar templul roman folosește ambele forme cât și toate resursele liniei drepte. Cele mai vechi temple sunt compuse dintr-un șir de săli pătrate, numite *cella*, alăturate, care au deschiderea în aceeași parte, spre un portic. Treptat, acest plan devenind din ce în ce mai complex, se va menține drept principiu esențial alinierea axei principale cu cea a *Forumului*.

O altă formă de arhitectură populară printre romani este construirea de teatre. Devenit un mijloc de distracție din ce în ce mai apreciat, teatrul, locul de desfășurare al reprezentațiilor dramatice, dar și al spectacolelor care ni s-ar părea înrudite cu circul, al luptelor de animale, de oameni, (gladiatori), este de asemenea un loc în care se exercită justiția, unde condamnații la moarte pot fi aruncați la fiare sălbatice sau executați.

În timp ce teatrul grecesc este construit de arhitecți care profită de forma coastelor dealurilor, teatrele romane sunt concepute ca o succesiune de gradenuri sprijinite pe construcții boltite, care permit crearea de galerii și de căi de acces către exterior, obținându-se astfel un grad mai ridicat de siguranță în caz de incendiu sau de panică. Primele teatre romane sunt construite din lemn. Cel mai vechi teatru construit din piatră este cel înălțat de Pompei, pe Câmpul lui Marte, în anul 55 î.Hr.

Ansamblul arhitecturii romane reflectă importanța vieții publice și politice concentrate pe o întindere vastă, *Forumul*, câmpie care se întinde între colinele Palatina și Capitoliu. Pe *Forum* se găsește Curia, sediul senatorilor. Concomitent loc pentru viața politică și pentru târg, *Forumul* este și o așezare sacră, pe care sunt construite altare. De fapt, o caracteristică a opțiunilor urbaniștilor Romei este concentrarea în același loc a unor clădiri necesare pentru funcții urbane diferite, cum ar fi viața politică, publică, religioasă și comercială.

Sculptura

Sculptura romană reia ca punct esențial modelele și opțiunile artiștilor greci atât din epoca arhaică cât și din cea clasică. Totodată,

romanii aleg un domeniu puțin explorat de greci, cel al portretelor realiste, ale unui individ sau împărat. În funcție de perioade, accentul cade mai mult sau mai puțin pe realism, pe demnitatea vârstei sau pe frumusețea plastică a modelului în sine.

Decorația de interior

Mai ales în Italia meridională, sub influența Greciei eleniste, romanii bogați își decorează locuința cu mozaicuri și picturi. Cunoștințele noastre s-au aprofundat considerabil după descoperirea vestigiilor de la Pompei și Herculane. La Pompei, în *Vila Misterelor*, s-au găsit picturi murale care datează din sec. I. Ele prezintă scene din misterele închinate lui Dionysos, pictate în culori vii. Iluzia naturală (trompe-l'oeil) este o tehnică utilizată în stilul sau perioada de mijloc, iar stilul târziu este caracterizat prin utilizarea pereților camerei, împodobiți cu o compoziție monumentală, și care ocupă totalitatea spațiului disponibil.

4. Mituri și legende

Înainte de a evoca miturile și legendele romane, este necesară o scurtă prezentare a principalelor caracteristici ale religiei romane.

Principalii zei din panteonul roman sunt: Jupiter, zeul cerului, Marte, zeul războiului, Vulcan al focului, Neptun al mării; principalele zeițe sunt: Iunona, soția lui Jupiter, zeița fecundității, Minerva, zeița înțelepciunii, Vesta, zeița căminului.

Trebuie menționați și zeii domestici. Fiecare familie le închină un cult celebrat de capul acesteia sau *Pater Familias*. Ei sunt de 2 feluri: *larii* și *penatii*. *Larii* sunt protectorii casei și ai ocupanților acesteia, *penatii* se ocupă de provizii și au grijă ca toată lumea să aibă bunuri din belșug. Spiritele morților, strămoșii familiei, beneficiază și ele de un cult și sunt numite *manes*. Sunt onorați mai ales la aniversările celor decedați.

Romanii nu se preocupă foarte mult de condiția sufletului după moarte și nu au un sistem de răsplată sau de pedeapsă în funcție de acțiunile întreprinse în timpul vieții. Pentru ei, lumea morților include sufletele care rătăcesc și sunt lipsite de orice emoție, care

Corespondență între zeii greci și latini

Nume grecești	Nume latine	Funcții și atribute
Apollon	Apollo	Fiul lui Zeus și al Herei, zeul luminii, fratele geamăn al lui Artemis. Avea la Delfi un sanctuar celebru unde se făceau oracolele sale. Îi dă Casandrei darul de a prezice viitorul cu condiția ca aceasta să i se ofere. Deoarece ea refuză, îi retrage această putere. Face să-i crească urechi de măgar regelui Midas deoarece acesta preferă fluierul lui Pan lirei lui Apollo. Simboluri: arc, lira, soare.
Demetra	Ceres	Zeița agriculturii, a fertilității, a fecundității. Mama Persefonei (zeița tărâmului subteran) Simboluri: spicul de grâu, secera.
Atena	Minerva	Zeița științelor și a artelor. Templul ei se găsește pe Acropole, construit de Phidias: este vorba de Partenon (sec. II). Este înfățișată cu cască și platoșă. Simboluri: pasărea preferată-bufnița, iar ca emblemă măslinul
Ares	Marte	Fiul lui Jupiter și al Iunonei, zeul Războiului. Romanii îl consideră tatăl lui Romulus. Este înfățișat purtând arme.
Artemis	Diana	Zeița vânătorii și a lunii, sora geamănă a lui Apollo, poartă un arc, o semilună pe frunte și este însoțită de o căprioară.
Afrodita	Venus	Zeița dragostei și a frumuseții. Simbol: porumbița.
Hera	Iunona	Soția lui Zeus, zeița căsniciei, însoțită de un păun.
Hestia	Vesta	Zeița căminului, simbolizată de o flacără și însoțită de un măgar.
Hermes	Mercur	Zeul comerțului și al hoților. Mesagerul zeilor, are aripi la picioare și un caduceu în mână.
Hefaistos	Vulcan	Zeul focului și al meșteșugarilor. Uneltele sale sunt ciocanul și nicovala.
Poseidon	Neptun	Zeul mării. Atribut: tridentul.
Zeus	Jupiter	Zeul zeilor, atotputernic. Atribute: vulturul, fulgerul, sceptrul.
Hades	Hades	Zeul infernului care veghează asupra bogăției agricole, deseori reprezentat cu un sceptru și cu Cerber la picioare.
Dionysos	Bachus	Zeul beției și al sărbătorii. Este înfățișat fie ca un adolescent beat de bucurie, fie ca un moșneag. Atributele sale sunt boaba de strugure, frunza de viță de vie și tirsul (baston încolăcit de frunze de viță sau de iederă și având în vârf un con de brad). Menadele, femei îmbătate până la nebunie de vin și de cântece, sunt tovarășele sale obișnuite.

nu cunosc nici o satisfacție anume. Este bine totuși ca ele să nu fie iritate, de unde decurge necesitatea de a le oferi regulat sacrificii.

Religia romană joacă și un rol politic primordial. Relațiile dintre oameni și zei iau forma unui contract. Primii îi onorează pe cei din urmă, care în schimb le acordă recolte bogate, victorie în luptă, ca și manii care se ocupă de înmulțirea familiei pentru omul obișnuit. Este în mod esențial o religie de cetate. În acest cadru, cultul este organizat de gardieni, cei 15 Pontifi. Flaminii, și ei în număr de 15, sunt consacrați unui anume zeu. Vestalele sunt tinere fete provenite din aristocrație și care o slujesc pe zeița Vesta. Ele trebuie să rămână fecioare și să întrețină veșnicul foc sacru, nucleul cetății, timp de 30 de ani. Dacă se întâmplă ca ele să nu împlinească una din aceste obligații, sunt condamnate să fie îngropate de vii. Salienii, în număr de 12, sunt preoții lui Marte. În fiecare an, în luna în care este celebrat zeul lor, ei execută dansuri cu armele.

În viața privată, cultul și ritul sunt plasate sub responsabilitatea tatălui. El întreține altarul, îi onorează pe *mani* și pe *lari*, și veghează asupra focului domestic. Când se naște un copil, acesta nu face parte din familie definitiv până când nu este acceptat de *Pater Familias*. Pentru aceasta, soția îl ia în brațe, face cu el de trei ori înconjurul casei în fața soțului său, ceea ce semnifică faptul că noul născut este recunoscut.

Ar fi imposibil să prezentăm toate miturile și legendele romane. Am decis deci să selecționăm câteva, câteodată în mod paradoxal cele mai cunoscute, datorită numelui eroului principal, dar mult mai puțin cunoscute în amănunt. Această mitologie este în mare parte împrumutată, ca și arta și o parte a literaturii, din lumea greacă. Am ales legenda lui Hercule, a lui Tezeu și a lui Iason.

Hercule

Hercule este fiul lui Jupiter și al Alcmenei, născut la Teba. Mama sa este iubita lui Jupiter, și din această cauză, Iunona decide să se răzbune și încearcă toate mijloacele pentru a-l elimina pe copil. Astfel, pe când el era încă în leagăn, îi trimite 2 șerpi care

să îl sufoce. Tânărul Hercule, făcând deja dovada atributelor sale de erou, îi prinde și îi sugrumă cu mânuțele goale.

Devenit adolescent, el pare să se bucure, pentru o scurtă perioadă de timp, de o mai bună dispoziție a Iunonei. Totuși, ura revine rapid și ea îl obligă să se supună lui Euristeu, rege în Micene, care îi impune misiuni dificile și periculoase, ascultând astfel de ordinele zeiței și încercând să-i provoace pieirea. Acestea sunt muncile sale, devenite aventuri cunoscute sub numele **Muncile lui Hercule**, în număr de douăsprezece :

1. Există în pădurea din Nemeea un leu enorm, venit din lună, și care nu putea fi ucis nici prin foc, nici prin sabie. Hercule încearcă în zadar să-l rănească cu săgeți, dar găsește soluția strângându-l în brațe până îl sufocă. După această victorie, eroul va purta mereu o piele de animal, ca semn al triumfului.

2. O hidră bântuie prin mlaștinile din Lerna. Este vorba de un șarpe monstruos cu șapte capete. De îndată ce unul din ele este tăiat, în locul lui cresc alte 2 capete. Hercule reușește „să-i dea de capăt" arzându-i cu o torță capul proaspăt tăiat.

3. El trebuie să urmărească o căprioară cu picioarele de aramă și cu coarnele de aur, care sălășluiește pe muntele Menal, în Arcadia. Vestită pentru extraordinara viteză cu care aleargă, această căprioară era imposibil de prins, de un om sau chiar de un semizeu. După un an de eforturi, Hercule reușește să o prindă în capcană și o aduce vie.

4. Hercule este obligat să se lupte cu mistrețul lui Erimante, care seamănă teroarea în Arcadia. Reușește să captureze acest animal enorm și fioros și să-l aducă viu lui Euristeus care, înspăimântat la vederea acestuia, fuge și se ascunde ca un laș.

5. Regele Elidei, ținut din Peloponez, Augias, posedă o turmă de 3 000 de vaci, și de 30 de ani, staulele sale nu au mai fost curățate. Hercule trebuie să facă și această muncă. Pentru a reuși, el deturnează apele fluviului Alfeu și curăță astfel staulele.

6. Hercule este obligat să se ducă în Arcadia, pe malul lacului Stimfal, năpădit de harpii. Acestea sunt păsări monstruoase, cu gheare de fier și cu aripi imense care nu lasă să treacă lumina

soarelui. Ele se năpustesc asupra oamenilor pentru a-i sfâșia. Hercule, slujindu-se de o tobă de aramă, produce un zgomot îngrozitor, și le obligă astfel să părăsească pădurile care erau refugiul lor. Atunci el le doboară cu arcul și săgețile sale.

7. Zeul Neptun, mâniat, decide să trimită în Creta un taur furios care aruncă flăcări pe nări și produce panică pe insulă. Nu numai că Hercule îl îmblânzește dar el îl și aduce în lanțuri.

8. Hercule trebuie să îl învingă pe Diomede, crudul rege al Traciei, care își hrănea iepele cu carne de om. Învins, regele este aruncat și el ca „nutreț" cailor săi.

9. Hercule înfruntă Amazoanele care trăiesc pe malurile fluviului Termodon în Capadocia. El supune acest trib de femei războinice și o aduce ca prizonieră pe regina lor, Hipolita.

10. Gerion, uriaș cu trei trupuri, din insulele Baleare, își hrănea turmele de boi cu carnea străinilor care veneau pe aceste insule. Hercule este însărcinat să-l înfrunte și să îl învingă nu numai pe Gerion dar și pe fiorosul său câine cu 7 capete. Învingător, Hercule se va înapoia cu turmele de boi.

11. Eroul se duce în Grădina Hesperidelor, omoară dragonul care o păzește și ia ca pradă merele de aur care cresc în grădină.

12. Ultima muncă a lui Hercule constă în coborârea în Tartar (în Infern), punerea în lanțuri a câinelui Cerber și aducerea acestuia în lumea celor vii.

Iunona își dă atunci seama că îi este imposibil să se descotorosească de Hercule și renunță să-l mai provoace să-și dovedească valoarea.

Și totuși, eroul continuă, pe parcursul întregii vieți, să elibereze pământul de mulți monștri. Sfârșitul său este îngrozitor deoarece el moare din cauza geloziei fără temei a soției sale Deianeira. Întors în țară, el își aduce aici și tânăra soție, și amândoi trebuie să treacă un râu cu apele învolburate. Un centaur, creatură jumătate om jumătate cal, pe nume Nessus, se oferă să o treacă pe Deianeira râul călare pe crupa sa. De fapt el vrea să o răpească. Hercule îl doboară cu o săgeată muiată în sângele hidrei care este în același timp o otravă fatală. Murind, Nessus dorește să se răzbune și îi dă Deia-

neirei tunica sa pătată de sânge, asigurând-o că acest veșmânt, dacă este îmbrăcat de soțul ei, îl va face să o iubească mereu.

Ceva mai târziu, Deianeira crede că are motive să fie geloasă și îi dă soțului său tunica fatală. Acesta o îmbracă și resimte imediat efectele otrăvii. Durerea este atât de puternică, încât preferă să se arunce pe un rug. După moarte, Jupiter îl primește în ceruri printre ceilalți zei și îi oferă ca soție pe Hebe, zeița tinereții.

Tezeu

Fiul lui Egeu, regele Atenei, el este tovarășul și prietenul lui Hercule. Face și el câteva fapte mari dar este făcut celebru de învingerea Minotaurului din Creta, monstru pe jumătate om pe jumătate taur. În fiecare an, 7 băieți și 6 fete erau predați regelui Cretei – Minos. Aceste nefericite victime deveneau prada Minotaurului.

Ajuns pe insula Creta, Tezeu cucerește inima celor două fete ale regelui, Fedra și Ariadna. Ariadna îi dă sfaturi despre cel mai bun mijloc de a ataca Minotaurul și un ghem de sfoară pentru a nu se rătăci în labirintul unde se găsește monstrul. Acest labirint este un loc împrejmuit de pădurici, clădiri, drumuri care se încrucișează în orice direcție. În principiu, nimeni nu mai poate ieși de acolo. Datorită îndrumărilor Ariadnei, Tezeu, odată învingător, reușește să iasă din labirint.

La plecarea sa din Creta, el le răpește pe cele 2 fiice ale regelui, dar o abandonează pe Ariadna pe insula Naxos în favoarea surorii ei Fedra. O dată întors în patria sa, Atena, îmbătat de succes, Tezeu uită învoiala făcută cu tatăl său: vasul său va arbora o pânză albă dacă el iese învingător și o pânză neagră de doliu dacă moare în luptă. Vasul lui Tezeu ajunge în portul Atenei având o pânză neagră pentru că tânărul erou uitase. Regele, tatăl său, disperat, se aruncă în marea care va purta numele său: *Marea Egee*.

Devenit suveran, Tezeu își multiplică vitejiile, ca și tovarășul său Hercule. Spre sfârșitul vieții el se confruntă cu o dramă: soția sa Fedra se plânge că a fost insultată de Hipolit, fiul lui Tezeu și al reginei Amazoanelor, prima sa soție. Înfuriat pe fiul său, regele îi cere zeului Neptun să asmută împotriva lui un monstru marin.

În timp ce Hipolit se plimbă pe malul mării, creatura își face apariția, speriind caii de la carul acestuia, astfel încât ei o iau la galop și târăsc pe stânci corpul zdrobit al prințului. Bulversată de această întâmplare și sfâșiată de remușcări, Fedra își mărturisește minciuna și se sinucide.

În urma acestui sfârșit tragic, Tezeu, alungat de supuși, cere adăpost unui rege vecin care până la urmă îl asasinează.

Iason

Iason, fiul lui Eson, este încredințat unchiului său de către tatăl muribund. Calitățile tânărului prinț sunt cu atât mai mari cu cât el a fost crescut de centaurul Chiron. Cât timp el este minor, tronul este ocupat de tutorele său, iar când acesta vede apropiindu-se clipa în care eroul își va cere regatul, încearcă să se debaraseze de el. Astfel el îl sfătuiește, pentru a-și mări faima, să cucerească *Lâna de aur*, provenită de la un berbec fermecat, și care era o garanție de fericire și bogăție pentru țara care o stăpânea. Această *Lână de aur* era atârnată într-un copac protejat de un zid păzit de un dragon înfricoșător. Iason, cu înflăcărarea tinereții, își adună tovarășii și se hotărăște să se ducă în Colhida unde se găsește *Lâna de aur*. Pentru această călătorie, el construiește nava Argo, de unde și numele de Argonauți dat celor care se îmbarcă cu el. După o sumedenie de primejdii, el ajunge la zidul care apără *Lâna de aur*, trece peste el, omoară dragonul și este pe punctul de a lua lâna. Mai rămâne o singură piedică. Trebuie semănați colții dragonului ceea ce face să apară o mulțime de războinici pe care totuși Iason îi învinge. După aceasta, el ia *Lâna de aur* și se întoarce în țară.

Totuși el nu ar fi putut duce toate acestea la bun sfârșit fără Medeea, fiică de rege și vrăjitoare pricepută care i-a oferit ajutorul său cu condiția ca el să o ia de soție. Iason consimte și reușește, prin vrăjile Medeei, să adoarmă dragonul și să învingă toate obstacolele. Întors în Iolhos, triumfător, Iason se căsătorește cu Medeea și urcă pe tron.

Din acest moment, purtarea Medeei va fi cauza căderii sale. Eson, tatăl lui Iason, care era crezut mort își face apariția, dar

copleșit de bătrânețe și de suferință. Vrăjitoarea, prin farmecele sale îi redă forța și vigoarea tinereții. Pelias, fratele lui Eson este și el un moșneag suferind. Fiicele sale se aruncă la Picioarele Medeei și o imploră să-i redea și tatălui lor anii tinereții. Medeea se preface că ascultă rugămințile lor și le convinge să își taie tatăl în bucățele și să le fiarbă, acesta fiind un mijloc pentru a-l întineri. După această crimă înfiorătoare, tinerele așteaptă în zadar efectul perfidelor promisiuni. Poporul, îngrozit de această cruzime, îi alungă pe Medeea și pe Iason, iar aceștia sunt obligați să găsească adăpost la Creon, regele Corintului.

Iason, el însuși îngrozit de cruzimea soției lui, o repudiază și se căsătorește cu Creuza, fiica regelui Creon care îi oferă ospitalitate. Disimulându-și furia, Medeea reușește să se prefacă un timp. Dar ea nu întârzie să se răzbune și îi oferă rivalei sale, pentru nuntă, o rochie împodobită cu pietre prețioase. De fapt, aceste diamante fermecate poartă în ele un foc mistuitor, și când Creuza îmbracă rochia arde în flăcări și tot palatul o dată cu ea. Iason, nebun de furie în fața acestei noi trădări, se năpustește asupra Medeei cu sabia în mână pentru a-i reteza capul. În acest moment, ea dispare în văzduh într-un car tras de dragoni și în semn de adio îi aruncă soțului ei cadavrele celor doi copii ai lor cărora le tăiase beregata. Iason își sfârșește viața mizerabilă nemângâiat și părăsit de toți.

Tablou sinoptic Nr. 1: Grecia și Roma până la începutul erei creștine

	GRECIA	ROMA
	Fondarea palatelor în Creta: Cnossos, Phaestos	
2000	Scriere lineară A în Creta	
1500	Sec. X-VI: **Grecia arhaică**	
1000 800	Arta geometrică. Temple de lemn Homer: *Iliada, Odiseea* Stilurile ionic și doric Hesiod: *Teogonia, Muncile și Zilele* Picturi pe vaze: figuri negre pe fond roșu	Arta etruscă de la Villanova 753: fondarea Romei de Romulus 753-509: **perioada regilor** Înflorirea artei etrusce
600	625: legile lui Dracon Apariția stilului corintic 594: reforma lui Solon Poezie lirică și nașterea tragediei Presocraticii: Thales din Milet, Anaximandru, Pitagora	
500	Tucidide (460-396) *Istoria războiului Peloponez* Xenofon (427-355). *Republica Lacedemonienilor Hieronul* Platon (428-348): *Politica, Legile, Republica*	509 î.Hr. – 27 d.Hr. – **Republica** 494: revolta plebei împotriva aristocrației 471: instituții ale magistraților plebeieni
sec. V-IV	**Grecia clasică** Războaiele medice (492) Pindar, Eschil, Sofocle **Clasicismul timpuriu**: 500-450 Miron, Policlet, Phidias Herodot, Euripide	
450	**Clasicismul târziu**: 450-400 Praxitele, Lisip, Scopas Templul lui Zeus, Partenonul Sfârșitul hegemoniei Atenei	Legea celor 12 Table (cod de legi întocmit de decemviri)
400 sec. IV-III Grecia elenistică	399: condamnarea la moarte a lui Socrate 331: fondarea Alexandriei 336-323: domnia lui Alexandru cel Mare 335: școala peripateticiană a lui Aristotel Poezie erudită: Calimah, Teocrit	390: cucerirea Romei de galezi
300	Dezvoltarea stilului corintic	313: Edictul de la Milano 301: Edictul lui Diocletian 264: primul război punic
200	Polibus (201-120): **Istorii** Zenon formează Porticul Colosul din Rhodos Începutul cuceririi romane	219-202: Al doilea război punic
100		Cicero (106-43): *De legibus, De republica* 100 – nașterea lui Cezar
50		55: Pompei construiește teatrul din piatră 50: Vila Misterelor la Pompei 44: asasinarea lui Cezar Ovidiu Construcția forumului lui August 29: Virgil, *Georgicele*
0	**ERA CREȘTINĂ**	27 î.Hr. – 476 d.Hr.: **Imperiul** Seneca (4 î.Hr.– 65 d.Hr.): *De clementia, De providentia, Scrisori către Lucilius* 11: amenajarea Romei, apeducte
50		Lucan (39-65):Pharsala 79:dezastrul de la Pompei
100		Marcus Aurelius (121-180): *Cugetări*
200		216: termele de la Caracalla 244: Plotin fondează la Roma școala neoplatoniciană 395: moartea lui Teodosie
400		476: căderea Imperiului Roman de Apus

C. LUMEA CREȘTINĂ

Mic glosar al creștinismului

ABJURARE	Are un sens foarte apropiat de apostasie și semnifică și actul solemn prin care un credincios își reneagă credința.
AGNOSTICISM	Afirmarea imposibilității de a crede sau a nu crede în existența lui Dumnezeu.
ANAHORETI	Primii sihaștri creștini care trăiesc în locuri izolate.
ANTICLERICALISM	Reacție împotriva influenței clerului în societate, considerată excesivă.
ASCETISM	Comportament religios care presupune recurgerea la privațiuni și constrângeri corporale și morale.
BIBLIE	Texte sacre care includ: Vechiul Testament, texte sacre anterioare lui Iisus Hristos și care corespund în mare Bibliei Evreilor și Noului Testament, texte sacre scrise după venirea lui Iisus. Acestea sunt Evangheliile, Faptele Apostolilor, Epistolele și Apocalipsa.
BISERICA	În cazul în care desemnează totalitatea creștinilor, „ecclesia" se scrie întotdeauna cu literă mare.
CATEHEZA	Sumă de adevăruri pe care credincioșii trebuie să și le însușească pentru a avea parte de mântuire. Catehismul sau instruirea religioasă este deci un mijloc de a accede la aceste adevăruri.
CATECUMEN	Persoana care se pregătește să primească botezul.
CENOBITI	Călugări grupați în jurul unui ascet renumit. Sfântul Pahomie este considerat fondatorul cenobitismului.
HRISTOS	Fiul lui Dumnezeu. Venirea Sa pentru a-i mântui pe oameni prin moartea Sa și Învierea, constituie misterul Reîntrupării.
CREȘTINISM	Religie monoteistă fondată pe credința în Iisus Christos. Este compus din trei grupări de Biserici: Biserica catolică romană, Bisericile ortodoxe și Bisericile și comunitățile protestante.
CLERUL	Există 2 feluri: regulat, atunci când membrii săi trăiesc în comunitate urmând anumite reguli, și mirenii care vin zilnic în contact cu credincioșii.
CONCILIABUL	Adunare a episcopilor care iau decizii în probleme religioase. Conciliabulul ecumenic desemnează convocarea tuturor episcopilor Bisericii catolice de către Papa.
CONCORDAT	Tratat care definește oficial statutul Bisericii catolice într-un stat.
DEISM	Fără nici o referință la o religie anume, credința într-o divinitate.
DOGMA	Orice credincios trebuie să creadă în aceste puncte ale doctrinei, fără a le chestiona: De ex., misterul Reîntrupării este o dogmă ce nu poate fi discutată. Crezul cuprinde principalele dogme ale Bisericii creștine.

DREPTUL CANONIC	Grup de reguli care determină organizarea și funcționarea Bisericii catolice.
ECUMENISM	Mișcare în scopul apropierii diverselor Biserici creștine.
EPISCOPAT	Totalitatea episcopilor și arhiepiscopilor dintr-o țară.
EREMITISM	Atitudinea primilor ermiți (sihaștri) care se retrag în deșert pentru a medita.
EREZIE	Puncte ale doctrinei emise în cadrul Bisericii catolice și care se opun dogmelor religioase.
EUCHARISTIE	Reînnoirea jertfei lui Iisus sub forma pâinii și a vinului.
EVANGHELIE	Text al Noului Testament care relatează viața Mântuitorului, moartea și Învierea Sa. Cele 4 Evanghelii sunt scrise de Matei, Marcu, Luca și Ioan.
HAR	Este acordat de Dumnezeu oamenilor pentru a avea parte de mântuire.
HOLOCAUST	Sacrificiu în timpul căruia victima este arsă.
INFERN/IAD	După moarte, acesta este locașul celor damnați.
LITURGHIE	Ceremonii și rugăciuni oficiale legate de un cult.
PĂGÂNISM	Religie non-monoteistă, termen ce poate fi aplicat și religiilor politeiste antice.
PAPA	Urmașul Sfântului Petru, este ales de cardinali.
PARUSIE	Provenit din grecescul *parousia*, semnifică intrarea solemnă a unui suveran în cetate. Pentru creștini, desemnează întoarcerea lui Iisus la sfârșitul vremurilor, în ziua Judecății de Apoi pentru cei vii și cei morți.
PATIMA	Suferința și moartea lui Iisus pe cruce. De asemenea acea parte a Evangheliilor în care este relatat acest episod.
PATRIARH	Titlu purtat de mitropoliții unor mari orașe, cum ar fi patriarhul Constantinopolului.
PONTIFICAT	Demnitatea de suveran pontif și perioada de timp în care un papă își exercită funcția.
PRIMAT	Titlu destinat titularului Scaunului episcopal, cel mai vechi sau cel mai important dintr-o regiune.
PREDICĂ	Pronunțată pe parcursul unui cult, este un discurs religios. Sensuri identice au termenii de omelie și didahie.
PROFET	Intermediar prin care Dumnezeu dezvăluie voința Sa.
RĂSCUMPĂRARE	Actul de răscumpărare a păcatelor oamenilor de către Iisus prin moartea Sa pe cruce.
SACRAMENT	Actul prin care Dumnezeu acordă harul Său.
SCHISMĂ	Sciziune a credincioșilor în sânul unei comunități.
SECTĂ	Grup de credincioși care s-au separat de o comunitate religioasă.
SINOD	Convocarea autorităților ecleziastice pentru a delibera asupra unor chestiuni religioase. Sfântul Sinod: organism suprem de conducere al Bisericii ortodoxe. Sinonim: consistoriu.
TRINITATE	Dumnezeu în trei ipostaze: Dumnezeu Tatăl, Iisus Fiul și Duhul Sfânt.

1. Originile creștinismului

Între anii 1500 și 1350 î.Hr., în *Epoca Patriarhilor*, începe ceea ce va fi mai târziu creștinismul. Afirmarea credinței într-un singur Dumnezeu marchează o ruptură capitală față de religiile politeiste care existaseră până atunci. Avram îi conduce pe evrei din Caucaz și până în Palestina. Conform Vechiului Testament, Iehova a încheiat un legământ cu Avram, prin care el le cere evreilor să fie venerat în calitate de Dumnezeu unic. Datorită acestui legământ Avram și urmașii săi vor alcătui poporul ales.

Nu există nici un document care să ne permită să stabilim o cronologie exactă a perioadei lui Avram. În schimb, perioada Regilor menționată în Biblie ar corespunde epocii din jurul anului 1000 î.Hr. Cu câtva timp înainte, spre 1250 î.Hr. se situează episodul exodului evreilor din Egipt, poporul lui Israel fiind călăuzit de Moise până la sosirea sa în Palestina. Pentru aceste triburi nomade rătăcitoare sau supuse unui popor care le-a învins pe calea armelor, Chivotul Legământului constituie sălașul lui Dumnezeu. Este vorba de un cufăr care conține Decalogul, adică cele 10 porunci primite de Moise și Tablele Legii.

Principalii suverani cunoscuți în perioada Regilor sunt David – care către anul 1000 își stabilește capitala la Hebron și aduce aici Chivotul Legământului, și fiul său Solomon (996-926) care va construi un templu, cunoscut totuși sub numele de Templul lui David, destinat a adăposti Tablele Legii și Chivotul Legământului. La moartea lui Solomon intervine o gravă criză politică. Teritoriul este divizat în două părți. În sud, regatul lui Iuda care avea capitala la Ierusalim, iar în nord regatul lui Israel care are pe rând capitala la Sihen, Tirza și Samaria.

• David, regele Israelului

Toate semințiile lui Israel au venit la David în Hebron și au zis: «Iată că noi suntem os din oasele tale și carne din carnea ta. Chiar odinioară când Saul era împăratul nostru tu povățuiai și strângeai pe Israel. Domnul ți-a zis: „Tu vei paște“ poporul Meu Israel și vei fi căpetenia lui Israel». Astfel toți bătrânii lui Israel

au venit la împărat în Hebron și împăratul David a făcut legământ cu ei la Hebron înaintea Domnului. Și au uns pe David împărat peste Israel.

II Regi, Samuel, V, v. 1-5

Către anul 785 î.Hr. începe **epoca Profeților**. Principalii profeți pomeniți în *Cartea lui Isaia* sunt Ieremia și Ezechiel. Trebuie adăugați însă și ceilalți 12 profeți minori: Asea, Iael, Amos, Abdia, Iona, Miche, Nahal, Habacuc, Sofonie, Aggai, Zaharia, Malahi. Aceștia sunt trimiși ai lui Dumnezeu însărcinați cu mai multe misiuni. Ei pot prezice sfârșitul lumii sau să avertizeze un rege care prin acțiunile sale se opune voinței lui Iehova și riscă o pedeapsă. Principala lor misiune este totuși anunțarea venirii lui Mesia, cel trimis de Dumnezeu.

• Viziunea lui Ezechiel

Mâna Domnului a venit peste mine, și m-a luat în Duhul Domnului, și m-a pus în mijlocul unei văi pline cu oase. M-a făcut să trec pe lângă ele, de jur împrejur, și iată că erau foarte multe pe fața văii, și erau uscate de tot... Atunci El mi-a zis: «Prorocește despre oasele acestea și spune-le: „Oase uscate, ascultați cuvântul Domnului! Așa vorbește Domnul Dumnezeu către oasele acestea: Iată că voi face să intre în voi un duh și veți învia! Vă voi da vine, voi face să crească pe voi carne, vă voi acoperi cu piele, voi pune un duh în voi și veți învia. Și veți ști că Eu sunt Domnul...“»

El mi-a zis: „Fiul omului, oasele acestea sunt toată casa lui Israel... Voi pune Duhul Meu în voi și veți trăi, vă voi așeza iarăși în țara voastră“.

Ezechiel, XXXVII

Profetul Ieremia, în II Regi, XXIV-XXV, ne furnizează exemplul unui proroc care amenință un împărat cu fulgerele cerului. Ieremia încearcă să îl convingă pe Sedecias să își schimbe modul de viață. Împăratul refuză, iar pedeapsa divină se manifestă în anul 587, când regele Asiriei, Nabucodonosor II îl zdrobește pe împărat iar poporul evreu este dus în robie. Către anul 300 î. Hr., Vechiul Testament este tradus pentru prima oară din ebraică în greacă, datorită

numărului mare de convertiți din Alexandria care nu știu nici să vorbească nici să scrie în ebraică. Această primă versiune, realizată de un grup de șaptezeci și două de persoane, a fost numită din acest motiv *Biblia celor 70*.

În 1947 se descoperă lângă Marea Moartă manuscrisele de la Qumran, redactate probabil prin 130 î.Hr. și care conțin fragmente din Vechiul Testament.

2. Iisus Hristos

Iisus din Nazaret s-a născut la Bethleem, în timpul domniei împăratului August, probabil în anul 4 sau 6 î. Hr. Moare crucificat sub domnia lui Tiberius în anul 30, după ce fusese predat procuratorului Iudeii, Pilat din Pont, de către tribunalul religios evreiesc, Sanhedrinul. Până spre anul 50, adepții noii religii nu sunt foarte numeroși și nu constituie prilej de îngrijorare pentru Imperiu.

Începând din anul 60 d.Hr., creștinismul se răspândește cu repeziciune în zona Mediteranei. Primele măsuri luate de împărații romani pentru a împiedica propagarea noii religii și expansiunea ei, datează din timpul împăratului Traian (98-117).

• Tacit împotriva creștinilor

Hristos, căpetenia de la care își luaseră numele, fusese osândit pe vremea împăratului Tiberius de către procuratorul Pontus Pilatus. Credința lui dăunătoare, înăbușită pentru moment, începu din nou să se răspândească, nu numai în Iudeea, locul de obârșie al acestui rău, ci chiar și în Roma, unde se revarsă de pretutindeni toate grozăviile și (unde) tot ce e condamnabil capătă formă.

Tacitus, *Opere III, Anale*, XV, 44,
Editura Științifică, traducerea Andrei Marin,
București, 1964, p. 554

Spre deosebire de alte religii, repede acceptate de Roma, creștinismul are nevoie de timp pentru a prinde rădăcini, deoarece doctrina sa despre un singur Dumnezeu nu găsește ecou la început decât în rândurile claselor mai nobile, deja familiarizate cu o astfel de idee de către filosofia greacă. Pe de altă parte, încetinirea difuzării sale se datorează faptului că el se adresează întregii populații romane, fără a ține cont de diferitele caste sau chiar de noțiunea

de cetățenie. O parte a claselor aristocrate și conducătoare se opun uneori brutal acestei religii, mai ales cei din anturajul august, deoarece creștinii refuză să se închine împăratului în calitatea sa de „divus" - divin, titlu acordat acestuia încă din timpul vieții.

• O sectă pervertită

Recrutând din drojdia societății o adunătură de ignoranți și de femei credule, care sunt predispuse la greșeli datorită slăbiciunii caracteristice sexului lor, acești oameni formează o șleahtă de complotiști nelegiuiți care, prin reuniuni nocturne, posturi periodice și alimente nedemne de un om își pecetluiesc alianța, nu printr-o ceremonie sacră ci printr-un sacrilegiu: rasa căreia îi priesc ascunzătorile și dușmană a luminii, mută înaintea lumii dar care pălăvrăgește prin colțuri: ei disprețuiesc templele pe care le consideră morminte, scuipă pe zei și își bat joc de ceremoniile sfinte; aceste ființe demne de milă (dacă acești termeni nu sunt un sacrilegiu) îi disprețuiesc pe preoții noștri, purpura și onorurile noastre, ei care sunt pe jumătate goi. Ah! Uimitoare prostie și incredibilă îndrăzneală! Ei bravează supliciile din această viață însă se tem de cele viitoare, și, tremurând de frica morții după moarte, nu se tem de moarte în tot acest timp; în acest mod speranța le amorțește teama, mângâindu-i cu gândul liniștitor al unei noi vieți.

Și iată că în prezent, dovada că neghina este mult mai fecundă decât sămânța bună, o dată cu progresele insidioase pe care depravarea le face de la o zi la alta, riturile îngrozitoare ale acestei adunături de ticăloși înfloresc în toată lumea. Trebuie ca această conspirație să fie demascată în toată întinderea sa și să devină obiect de oroare. Ei se recunosc între ei prin anumite semne secrete și se iubesc unul pe altul, ca să spunem așa, înainte să se cunoască; în plus, ei practică aproape peste tot, amestecați unii cu alții, un adevărat cult închinat desfrâului.

Minucius Felix Octavius, VIII, 4-5, și IX,
în J. N. Robert, *op. cit.*, pp. 129-130

Doctrina formulată de creștinism este rezumată în Evanghelii prin textul cunoscut sub numele de **Predica de pe Munte**, sau propriile cuvinte ale lui Iisus în Galileea, cu puțin timp înainte de arestarea Sa. El indică aici modul de a câștiga Împărăția

Cerurilor având ca temelie a atitudinii noastre dragostea, bunătatea, recunoştinţa faţă de celălalt şi practicarea unui mod de viaţă auster.

Proclamându-Se nu numai Mesia, trimisul lui Dumnezeu, dar şi Fiul lui Dumnezeu, Iisus intră în conflict cu convingerile religioase ale Sfatului preoţilor religiei iudaice, **Sanhedrinul**, care dispune arestarea Sa la Ierusalim. Ei nu Îl pot condamna direct la moarte, aşa că Îl dau în mâinile lui Pilat din Pont.

După crucificarea Sa, conform Evangheliilor, Iisus învie şi Se înfăţişează de mai multe ori ucenicilor cerându-le să răspândească vestea cea bună, de altfel şi semnificaţia grecească a cuvântului Evanghelie. Este vorba de împlinirea profeţiei conform căreia, Mesia, Fiul lui Dumnezeu întrupat în om, vine pe Pământ, răscumpără prin exemplul şi moartea Sa păcatele oamenilor şi reînnoieşte alianţa între Iehova şi poporul ales.

- **Învierea**

> În ziua a treia după moartea lui Iisus, s-a răspândit zvonul că înviase. Doi dintre ucenicii săi, Petru şi Ioan, au alergat la mormânt. Ioan a ajuns cel dintâi la mormânt. S-a aplecat şi s-a uitat înlăuntru, a văzut fâşiile de pânză pe jos dar n-a intrat. Simon Petru care venea după el, a ajuns şi el, a intrat în mormânt şi a văzut fâşiile de pânză jos. Iar ştergarul care fusese pus pe capul lui Iisus, nu era cu fâşiile de pânză, ci făcut sul şi pus într-un alt loc singur. Atunci celălalt ucenic, care ajunsese cel dintâi la mormânt, a intrat şi el; şi a văzut, şi a crezut.
>
> Evanghelia după Ioan (20, 3-8)

Pe parcursul celor 50 de zile de doliu, după moartea lui Iisus, cei care se duc la mormântul Său sunt mai ales evrei. Apoi, din ce în ce mai mult, apostolul Petru îi va converti pe greci, fenomen a cărui consecinţă este o separare între iudaismul propriu-zis şi creştinism. Învăţătura este răspândită de apostolul Pavel, cetăţean roman pe numele său Saul, care îi persecută pe creştini în Siria şi care primeşte chemarea divină pe drumul către Damasc şi renunţă atunci la religia păgână pentru a se converti sub numele de Pavel. La rândul său, el pune bazele doctrinei creştine, mai ales la Roma unde se stabileşte în anul 64 d.Hr.

Către sfârşitul sec. I d.Hr., grupurile de creştini se răspândesc pe tot cuprinsul Imperiului Roman, cât şi în zonele din jurul Mediteranei şi în locurile mai îndepărtate cum ar fi Etiopia sau marginile Indiei.

Principalele sărbători creştine

Celebrarea naşterii lui Iisus	25 decembrie	Crăciunul
Manifestarea divină a lui Iisus către necredincioşi	6 ianuarie	Epifania/Boboteaza
Iisus în templu	2 februarie	Intrarea în biserică
Învierea lui Iisus	dată variabilă	Paştele
Înălţarea lui Iisus la ceruri	40 de zile după Paşte	Înălţarea
Arătarea Duhului Sfânt în faţa apostolilor	50 de zile după Paşte	Rusaliile
Urcarea la ceruri a Fecioarei Maria	15 august	Adormirea Maicii Domnului
Sărbătoarea Sfinţilor	1 noiembrie	Sărbătoarea tuturor Sfinţilor (în religia catolică)

3. Începuturile Bisericii

Către anul 150, alte patru Evanghelii se adaugă Bibliei recunoscute de evrei, şi alcătuite din **Vechiul Testament**. Acestea vor forma **Noul Testament** şi sunt redactate de Matei, Marcu, Luca şi Ioan. **Faptele Apostolilor** sunt considerate a cincea carte pe care tradiţia i-o atribuie lui Luca. **Noul Testament** se încheie cu **Cartea Apocalipsei** care vorbeşte despre persecuţiile creştinilor de către Romani, sfârşitul lumii şi anunţă revenirea lui Iisus pe Pământ şi Judecata de Apoi (Parusia).

Biserica primitivă îşi datorează numele unui termen grec, **Ecclesia**, *adunare*. Aceasta îi permite Bisericii creştine de la începuturi să se diferenţieze de sinagoga, templul evreiesc. Biserica primitivă se grupează în jurul celor 12 apostoli aleşi de Iisus. **Apostol** semnifică *trimis*.

Aflată în curs de formare, încetul cu încetul, Biserica creează funcţii, formează clerul, şi toate acestea cu riscul de a nu rămâne

unită în perioada marilor neînțelegeri. Pe măsură ce creștinismul se răspândește, comunitățile conduse de o anume persoană, episcopul, sunt asistate de un anumit număr de **presbiteri**, pe care noi îi numim preoți.

Pentru a deveni membru al comunității, viitorul credincios trebuie să primească **botezul**. Cultul închinat lui Dumnezeu constă în citirea Evangheliei și practicarea **Cinei** care reia ultima masă luată de Iisus cu ucenicii Săi înainte să fie arestat. Mesajul transmis de aceste comunități reia rolul central al lui Iisus în calitate de Mesia, Fiul lui Dumnezeu, chiar Dumnezeu însuși, aducând ca dovadă miracolele săvârșite și Învierea Sa.

Biblia

Numele de Biblie apare în perioada elenistică, la începutul sec. IV î.Hr. Acest nume derivă din *Ta Biblia* și înseamnă *Cărțile*. În cele ce vor urma, Biblia va fi tradusă în latină și devine Biblie, la singular. Biblia este împărțită în mai multe părți, primele cinci cărți sau **Pentateucul**, **Legile**, **Profeții** și **Scrierile** sau Vechiul și Noul Testament.

• Creația

La început, Dumnezeu a făcut cerurile și pământul. Pământul era pustiu și gol. Peste fața adâncului de ape era întuneric și Duhul lui Dumnezeu se mișcă deasupra apelor. Dumnezeu a zis: „Să fie lumină!" și a fost lumină.

Dumnezeu a văzut că lumina era bună și Dumnezeu a despărțit lumina de întuneric. Dumnezeu a numit lumina zi, iar întunericul l-a numit noapte. Astfel a fost o seară și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua dintâi.

Geneza

Scopul Bibliei este de a transmite credincioșilor cuvântul lui Dumnezeu. Traducerea **Bibliei celor șaptezeci** s-a ocupat de **Pentateuc**, de **Profeți** și de **Scrieri**. La aceste cărți se va adăuga o **Înțelepciune** alcătuită din **Pilde**. Sfântul Ieronim (331-420) are meritul de a fi tradus Biblia greacă în latină, iar acestei traduceri i se dă numele de *Vulgata*, începând din sec. XIII. Până în 1943 doar aceasta

este considerată valabilă de către Biserica catolică. În perioada de început a Bisericii, este important ca ea să se sprijine pe texte recunoscute și să aibă astfel autoritate pentru a evita apariția și dezvoltarea ereziilor (care în sensul de bază înseamnă erori-greșeli).

Principalele erezii din sec. V sunt *Nestorianismul* și *Monofizismul*. *Nestorianismul*, numit astfel după fondatorul doctrinei, Nestorius, consideră că Iisus nu este decât un om și nu un Dumnezeu. Cuvântul, cel al lui Dumnezeu s-ar fi folosit de El ca de un templu viu. Conform acestei viziuni, Fecioara Maria este deci mama unui om, Iisus și nu a unui Dumnezeu. *Monofizismul* cade în cealaltă extremă. Conform acestuia, nu există în Iisus decât o singură persoană, în care elementul divin îl include în totalitate pe cel uman. Dacă urmărim acest raționament, rezultă că partea divină din Iisus a absorbit complet sau aproape în totalitate partea Sa umană.

Principalele traduceri ale Bibliei

sec. III î. Hr.	***Biblia celor șaptezeci,*** traducere greacă, realizată la Alexandria.
sec. IV	***Vulgata,*** traducere în latină, a Sfântului Ieronim, devine textul oficial al Bisericii din Occident.
1455-1456	***Biblia lui Gutenberg,*** prima ediție tipărită a Bibliei în latină
1523-1530	Prima traducere în limba populară a Bibliei tipărite, ediția ***Lefevre d'Etaples***.
1534	***Biblia lui Luther,*** traducerea Bibliei în germană.
1537	***Biblia lui Matthew/Matei,*** traducere engleză care este varianta oficială folosită de Biserica anglicană.
1592	***Biblia sixto clementine,*** constituie versiunea mai științifică a *Vulgatei*.
1607	Traducerea italiană a ***Bibliei pentru protestanți.***
1672-1696	***Biblia de la Mons,*** versiune franceză în colaborare cu Abația de la Port-Royal. Opera lui Lemaistre de Sacy.
sec. XX	Este marcat de 2 ediții importante: în 1955 ***Sfânta Biblie*** a școlii biblice de la Ierusalim și între 1972-1975 ***Traducerea ecumenică a Bibliei***.

4. Etapa de început a artei creștine

Arta creștină se dezvoltă mai ales în Imperiul Roman până la domnia lui Constantin (305-337) convertit la noua religie. Apoi, în următoarele cinci secole, creștinismul va impregna popoarele Imperiului și învingătorii acestuia.

Arta paleocreștină

Este o artă care la început se practică pe ascuns, mai ales în cimitire și catacombe, iar mai târziu este reprezentată pe zidurile edificiilor și ale bisericilor. Dezvoltarea sa corespunde perioadei de persecutare a religiei creștine. Principalele sale reprezentări sunt deci veritabile semne de recunoaștere, porumbelul ca simbol al Duhului Sfânt, crucea pe care a fost răstignit Iisus, peștele a cărui denumire greacă este o anagramă pentru „*Iisus Hristos fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul*".

Aceste prime reprezentări, cu o tentă de păgânism, sunt semnul unei arte influențate de Orient și de Grecia elenistică. Se regăsesc astfel, printre simbolurile creștine, teme mitologice sau amorași ca în vilele din Pompei.

În 325, la **Conciliul din Niceea**, creștinismul este proclamat religia oficială a Imperiului Roman. Din acest moment se construiesc numeroase biserici, Sfântul Ioan din Latran, Sfântul Petru din Roma, Sfânta Sofia din Constantinopol, Bazilica Sfântului Mormânt din Ierusalim. Motivul principal care se regăsește în decorare este mozaicul foarte mult folosit în Imperiul Bizantin.

O primă artă creștină mai deosebită se dezvoltă în comunitățile din Egipt, până la data cuceririi arabe în 640: arta **coptă**. Monumentele cele mai reprezentative pentru arhitectura acesteia sunt mânăstirile situate în deșert, bisericile. Am putea menționa în această direcție Mânăstirea albă și Mânăstirea roșie, construite la Sohag către 430, sau capelele mânăstirilor de la Bauit (sec. VI).

Tabel sinoptic nr. 2: lumea creștină la începuturi

sec. I	30: moartea lui Iisus
	34: convertirea Sfântului Pavel
	44: moartea lui Iacov
	44: Palestina devine provincie romană; Sfântul Matei – *Evanghelia*
	Sfântul Pavel – *Epistola către romani*
	64: incendierea Romei/Prima persecuție a creștinilor
	67-70: revolta în Palestina
	67: moartea lui Petru și Pavel

sec. IV	303 ultima persecuție a creștinilor, a lui Diocletian, cea mai cumplită
	305 Conciliul de la Elvira
	311 edictul de toleranță al lui Galerius
	312 convertirea lui Constantin
	313 Edictul de la Milan
	325 primul Conciliu ecumenic la Niceea
	340 Sinodul de la Roma
	361-363 Iulian Apostatul „persecuta" creștinii însă fără vărsare de sânge
	381 al doilea Conciliu ecumenic, la Constantinopol
	391 creștinismul devine religie de stat, iar cultele păgâne sunt interzise
	400 Confesiunile Sfântului Augustin
sec. V	410 Alaric pradă Roma
	431 al treilea Conciliu ecumenic, la Efes
	451 al patrulea Conciliu ecumenic, în Calcedon
	476 căderea Imperiului Roman de Apus
	484 prima schismă între Biserica de Apus și cea de Răsărit

REZUMAT: CEEA CE LE DATORĂM

Obiectul acestei părți a cărții este prezentarea punctelor esențiale pe care civilizația noastră le-a moștenit direct din lumea greacă, Roma și din lumea creștină.

În afară de noțiuni politice cum ar fi monarhia, aristocrația, oligarhia sau tirania, Grecia clasică ni le-a transmis și pe cele de democrație precum și conștiința dificultății realizării acesteia. Am moștenit un sistem politic și etic, moral, al cărui scop este ca individul să se bucure de anumite drepturi inalienabile cum ar fi libertatea și demnitatea.

• Dreptul natural și dreptul pozitiv

Dacă spiritul divin este deci legea supremă la oameni, legea este împlinită în spiritul de înțelepciune. În ceea ce privește regulile scrise pentru oameni, diverse și trecătoare, ele au căpătat numele de legi mai mult dintr-o favoare decât din realitate. Deoarece orice lege, pentru a merita această denumire, trebuie să fie lăudabilă: și acest lucru se poate dovedi prin anumite raționamente pentru binele oamenilor, păzirea cetăților, odihnă și fericirea generală; că primii legislatori dăduseră de înțeles popoarelor că vor scrie și vor propune lucruri a căror adoptare și stabilire le vor asigura

acestora o viață fericită și cinstită; aceste acte, aceste decrete, au fost denumite de ei *legi;* de unde e simplu să tragem concluzia că cei care dau poporului porunci dăunătoare și nedrepte, și care au acționat contra declarațiilor și promisiunilor lor, au făcut orice altceva numai legi nu. De unde se poate vedea clar că litera legii, bineînțeles, cuprinde necesitatea de a alege și de a defini ceea ce este just și drept. Te voi întreba deci, Quintus, în maniera filosofilor noștri: dacă ceva lipsește dintr-o societate iar acest lucru face ca această societate să fie considerată nulă, trebuie să considerăm acest lucru un bine?

– *Quintus*: Ba chiar un mare bine. – *Marcus*: Ori, o cetate unde nu există lege, nu este ea redusă la un nimic prin aceasta? – *Quintus*: Nu s-ar putea afirma contrariul. – *Marcus*: Este deci necesar ca legea să fie situată în categoria bunurilor de prim rang.– *Quintus*: Desigur, eu așa cred.

Cicero, *De Legibus*, II, V, II, în C. Nicolet, *op. cit.*, p. 138

Fără greci noi nu am fi avut poate nici medicină, nici astronomie, nici drept juridic, nici artă dramatică, fără să mai vorbim de cea mai mare parte a filosofiei noastre care provine din filosofia principalelor școli ale perioadei clasice. Modul nostru de a gândi, de a acționa și chiar concepțiile noastre religioase țin de această moștenire. Cel mai important punct este probabil moștenirea unei concepții despre om și lume.

Sofiștii, adversarii lui Socrate, au dat civilizației occidentale sistemul critic. Fie că este vorba de dogme, de mituri sau de alt sistem de gândire, datorită sofiștilor am învățat că normele, în domeniul legilor, al științelor și artelor au fost fondate de om și pot fi deci îmbunătățite, transformate prin folosirea spiritului critic. Grecilor le mai datorăm dezvoltarea științelor naturii și faptul că știm că o teorie trebuie verificată prin observație. Geometria permite o cunoaștere mai bună și mai exactă a universului. Dezvoltarea matematicii autorizează o latură abstractă, la un nivel ridicat de către teoreme iar opera lui Euclid permite postularea unui nou univers.

În domeniul poeziei, a cărei etimologie, *poesis*, semnifică „acțiunea de a face“, grecii ne oferă o continuitate, a unei arte inspirate de muze pe care ei o practică acordându-i un rol important

în viața cotidiană. De fapt, pentru a crea, trebuie ca omul să posede nu numai inspirația, dar și îndemânarea tehnică și respectul pentru formele vechi folosite de poet pentru a crea forme noi. Astfel se dezvoltă lirica, epopeea, tragedia și comedia.

Diferitele genuri poetice

– *Epigrama* este o satiră ușoară.

– *Epoda* – forma desemnează al doilea din cele două versuri ale metrului iambic și, ca urmare, ultima carte a poeziilor lirice ale lui Horațiu.

– *Apologul* sau fabula este un fel de alegorie care cuprinde o cugetare morală. Poetul prezintă această idee într-o narațiune, deseori sub formă dramatică. El pune în scenă animale, plante, ființe metafizice în scopul de a da oamenilor lecții utile. De ex. Fedru (15 î.Hr. – 50 d.Hr.) a preluat de la Esop (sec. VII – VI î.Hr.) aproape toate temele din fabulele acestuia, numai că le-a conferit mai mult farmec împodobindu-le cu tehnicile poetice.

– *Egloga* sau idila este o frescă idealizată a vieții câmpenești; scopul ei este de a-i bucura pe oameni prin farmecul iluziei. În cadrul eglogei, sub pana poetului, ciobanii sunt dezbrăcați de forma lor vulgară. Virgil, emul al lui Teocrit, face din *Egloge* temelia gloriei sale.

– *Satira* critică viciile și lucrurile ridicole, acțiunile sau operele proaste. Tonul variază în funcție de delictul satirizat. Poate atinge astfel indignarea sau se mulțumește cu o persiflare spirituală. Satira este personală sau generală, personală atunci când îi numește pe vinovați și generală când atacă viciile sau cusururile societății.

La greci satira este deja prezentă în versurile lui Arhiloc (sec. VII). La romani, ea va dobândi forma sa definitivă: Horațiu (66-8), îi urmează lui Lucilius (143-103) care este maestrul satirei, și perfecționează genul.

– *Epistola* este o scrisoare în versuri, are o formă familiară, un aer de neglijență și de libertate. În rest ea poate folosi orice ton. Serioasă sau mai ușuratică, ea variază în funcție de caracterul sau calitatea persoanelor. Câteodată ea se poate ridica până la teme morale sau filosofice. De cele mai multe ori ea se mărginește la o discuție amabilă. Horațiu (66-8) este reprezentantul

epistolei în cultura romană. El a abordat cu o egală superioritate morală, filosofia și istoria literară.

– *Elegia* este o lamentație emoționantă, expresia durerii, a regretului și a melancoliei. Ea reunește tot ce are poezia mai plăcut: imaginație și sentiment. Prin extensie, s-a dat numele de elegie poeziilor erotice care sunt mai degrabă expresia plăcerii decât a suferinței. Tibul (54-19 î.Hr.), Propertiu (47-15?), Ovidiu (43-17 d.Hr.) sunt modelele acestui gen care tratează teme grațioase și vesele.

– *Liricul* provine de la denumirea lirei, ale cărei acorduri acompaniau cânturile primilor poeți. Poetul liric cântă faptele de vitejie ale eroilor, acțiuni nobile, triumfuri răsunătoare. Genul liric include:

• *Oda* (cânt) a cărei formă constă într-o serie de strofe sau cuplete și exprimă un sentiment, indiferent de natura acestuia. La greci, Pindar și Anacreon și-au legat numele de două feluri de compoziții lirice. Sunt numite pindarice odele inspirate de acțiunile sublime, și anacreontice – cele unde domină calmul și grația.

• *Ditirambul* este un imn cântat mai întâi în onoarea lui Bachus. Acest gen nu are de altfel alte reguli decât entuziasmul. Are drept caracteristici noul, miraculosul, rapiditatea și varietatea mișcărilor. Grecia a fost împânzită de poeți lirici: Orfeu, Alceu, Tirteu, Sapho. Dar Pindar s-a clasat primul între toți poeții. Horațiu este singurul liric latin.

– *Tragedia* este un mod de reprezentare a eroismului în contact cu nenorocirea. Poetul își înfățișează eroul încovoiat sub povara necazurilor și luptând cu o energie sălbatică împotriva destinului său fatal și inexorabil. Subiectele sunt de obicei luate din istorie. Eschil (525-456) compune 100 de tragedii din care ne-au parvenit numai șapte. Sofocle (495-405) scrie 120 de tragedii care cunosc toate succesul dar dintre care noi nu posedăm decât șapte. Contemporanul său Euripide (485-406) numit de Aristotel „cel mai tragic dintre poeți" obține și el un succes foarte mare cu piesele sale de teatru. Seneca (4-65) este aproape singurul reprezentant al tragediei la romani.

– *Comedia* expune batjocurii lumii viciile, defectele și laturile ridicole ale societății. Prin provocarea râsului, scopul său este de a educa oamenii și de a perfecționa moravurile opunând rațiunea – ridicolului și decența – necuviinței. La greci, unde de altfel este

și locul de naștere al comediei, Aristofan (445-386) scrie o satiră indecentă, în care răutatea și cinismul sunt în dispută cu farmecul spiritului și cu fecunditatea imaginației. Menandru (342-290) a fost creatorul adevăratei comedii. Toată gloria comediei latine se regăsește la Plaut (224-184) și Terentiu (185-159).

– *Genul epic*: epopeea este povestirea poetică a unei fapte eroice și miraculoase. Subiectul unei epopei este de obicei împrumutat din istorie. Miraculosul este unul din elementele sale. Prin miraculos se înțelege intervenția zeilor, a ființelor morale sau metafizice personificate. Homer este în acest sens cea mai impozantă figură a Antichității.

– *Genul didactic* este o operă destinată educației. Doar că în cazul acesta preceptele îmbracă formele seducătoare ale limbajului poetic. Hesiod este singurul poet didactic pe care l-a avut Grecia și el cânta agricultura în poemul său *Muncile și Zilele*. Virgiliu la latini, a atins perfecțiunea în *Georgicele* sale. Horațiu nu este departe în *Arta poetică*, ca și Lucrețiu în poemul său *Despre natura lucrurilor*.

– *Arta dramatică* ia naștere în Grecia în cursul sărbătorilor lui Bachus, către mijlocul sec. VI.

Am moștenit de la Roma civilizația urbană și limba. Civilizația urbană înțeleasă ca amenajarea spațiului, urbanismul, dar și ca locul esențial unde se desfășoară viața politică. Sculptura și arhitectura, născute în Grecia, ne-au fost transmise prin Roma care a copiat foarte mult modelele originale. Contribuția latinei la nașterea limbii franceze este poate partea cea mai vie a moștenirii, deoarece un mare număr de termeni își au originea în cuvinte latine, iar conjugarea și sintaxa provin direct din această limbă.

• Jurămintele de la Strasbourg (842)

Textul original

Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvement, d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo, cist meon fadre Karlo, et in aiudha, et in cadhuna cosa, si cum om per dreit son fradra salvar dift in o quid il me altresi frazet, et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai qui meon vol cist meon fradre Karle in damno sit.

Traducere

Pentru dragostea lui Dumnezeu și pentru mântuirea comună a poporului creștin și al nostru, începând de azi, atât cât Dumnezeu îmi dă știință și putere, îl voi apăra pe fratele meu Charles, aici de față, și prin ajutor și în orice lucru, după cum trebuie, așa cum e drept, să-ți aperi fratele; cu condiția ca el să facă același lucru pentru mine; și cu Lotar nu-mi voi lua niciodată nici un angajament care să fie, prin voința mea, o cauză de pagubă pentru fratele meu Charles, prezent aici.

Citat în H. Cohen-Bacri și E. de Kisch, *Textele și viața*, Masson, 1970, p. 52

Din lumea creștină, să reținem rolul motor al Bibliei în ansamblul civilizației occidentale. Ea este o sursă de inspirație pentru artiști, temelia studiilor critice de text, și a unei atitudini în fața morții și a evoluției sufletului în lumea de dincolo.

Această așteptare a unei lumi mai bune joacă încă un rol important în mentalitatea și în atitudinea noastră cotidiană.

- **Judecata de Apoi**

Când va veni Fiul Omului în slava sa, cu toți sfinții îngeri, va ședea pe scaunul de domnie al slavei sale. Toate neamurile vor fi adunate înaintea lui. El îi va despărți pe unii de alții cum desparte pastorul oile de capre; și va pune oile la dreapta iar caprele la stânga lui... Și aceștia vor merge în pedeapsa veșnică, iar cei neprihăniți vor merge în viața veșnică.

Matei XX

De 2000 de ani, creștinismul este purtătorul speranței și al mântuirii pentru milioane de credincioși. După prăbușirea culturii clasice, la sfârșitul lumii romane, el a reușit în Evul Mediu timpuriu să păstreze o parte din cultura antică și să îi adauge acesteia o gândire proprie care îi va aduce gloria și va da naștere mai târziu Renașterii. Elanul religios se traduce în evoluția artistică, mai tardivă a stilului roman sau gotic, care se întinde pe toată suprafața Europei Occidentale.

CAPITOLUL II: EVUL MEDIU

A. ARTA

1. Arta romană

De-abia în sec. XIX istoricul de artă de Gerville, în 1820, creează calificativul de artă **romană**, pentru toată evoluția artistică a perioadei care precedă goticul. Monumentele utilizează în conceperea lor arta derivată din perioada romană. În mod tradițional se consideră că arta romană debutează în sec. XI, perioadă a unei stabilități ceva mai mari în Biserică și a constituirii principalelor monarhii din Europa. Astfel, diferite forme ale artei romane s-au dezvoltat în Germania, Italia, Franța, Spania, Anglia.

Arhitectura romană, complexă, se bazează pe utilizarea unui spațiu sacru. Fiecare parte a bisericii sau catedralei primește o funcție proprie. Planul ales cel mai des este cel al bisericii – hala cu naos unic. Arhitecții trebuie să învingă o nouă dificultate pentru a-i permite boltei să se mențină, deoarece o presiune laterală se exercită din ce în ce mai puternic și riscă să ducă la prăbușirea acoperișului. Pentru a opri această presiune laterală, se inventează noi structuri, și anume contraforturile. De asemenea este consolidat zidul exterior. Apogeul său este plasat prin anii 1080, în momentul în care problema bolții este rezolvată în construirea bisericii de la Cluny. Totuși, influența artei romane se prelungește mult, până în ultimul sfert al sec. XII.

În sculptură și pictură, este foarte dificil să separăm arta romană de formele artistice precedente cât și de cele care i-au urmat. Mijlocul utilizat cel mai frecvent este recurgerea la simbol. Persoana nu mai este în mod obligatoriu centrul subiectului tratat. Artistul folosește, în locul perspectivei, o reprezentare a personajelor la suprafață. Unele mici scene au ca rol să reamintească turmei de credincioși, care nu au acces la scriere, principalele episoade care trebuie cunoscute și datoriile ce trebuie împlinite. Este cazul portalurilor. Cel din Vest este împodobit cu reprezentări de demoni în scopul de a ține tot ce este diabolic în afara părții

consacrate bisericii. Treptat, în cursul evoluției artei romane, toate momentele importante ale Istoriei Sfinte vor înlocui această temă, la origine unică.

2. Arta gotică

Cea mai importantă realizare a artei gotice este catedrala concepută de un maestru, la rândul lui îndelung instruit și ajutat de unul sau mai mulți maiștri a căror misiune este de a îndruma meseriașii și ucenicii. Noua formă de artă, în catedrala gotică, este confirmată de spațiul din ce în ce mai mare consacrat luminozității, în momentul în care se dezvoltă arta vitraliilor (sec. XIII). Arta bucățelelor multicolore de sticlă asamblate cu ajutorul plumbului, permite retrasarea, în diferite tablouri, a marilor episoade din Istoria Sfîntă.

- **Nașterea unei catedrale**

> În acest an, oamenii din Chartres au început să care, să se înhame la căruțe încărcate cu piatră și lemn, merinde și altele, pentru biserică, ale cărei turle erau ridicate atunci. Cine nu a văzut asta nu va mai vedea niciodată ceva asemănător. Nu numai acolo, ci în aproape întreaga Franță și în Normandia și în multe alte locuri, nu a existat decât umilință și durere, penitență și iertare a păcatelor, plânsete și căință.
>
> *Cronica lui Robert de Torigny*, ed. Leop. Delisle

O altă inovație va permite sporirea înălțimii edificiilor, prin adoptarea unei noi tehnici: bolta. Astfel, catedrala de la Beauvais are o înălțime de 48 de metri. Contraforturile nu mai sunt de ajuns pentru a suporta presiunea laterală exercitată de greutate. Vor fi deci înlocuite pe verticală cu arce de sprijin între care se lasă un spațiu pentru vitralii și rozete.

Arta gotică timpurie, anterioară sec. XIII, apare în nordul Franței. O putem data cu precizie în funcție de catedralele din această perioadă: Paris în 1163, Soissons în 1177, mai târziu la Beauvais în 1227. În cursul sec. XIII, stilul gotic se răspândește în toată Europa. El se dezvoltă în funcție de materialele de

construcție folosite în fiecare zonă. În Germania de Nord și Est, putem vorbi de „goticul de cărămidă".

În Franța, stilul gotic evoluează în cursul sec. XIV și XV, către stilul numit flamboaiant, prin utilizarea curbelor, a nervurilor asemănătoare cu cele ale frunzelor sau prin realizarea unei adevărate dantele de piatră pe fațadele catedralelor, asemănătoare cu niște flăcări. Exemplul poate fi ilustrat prin fațada catedralei de la Abbeville în Somme.

Sculptura evoluează considerabil în epoca gotică. Personajele reprezentate se degajă din ce în ce mai mult de pe stâlpii și coloanele pe care erau reprezentate în mod tradițional în arta romană. Ornamentul în relief cunoaște o mare dezvoltare și se plasează statui sub portal, sub forma unei galerii de regi. Figura îngerului surâzător, reprezentat la Reims devine o temă dominantă împreună cu cea a Judecății de Apoi ilustrată la Bourges.

Se observă că în arta romană, sculptorul le împrumută Fecioarei și lui Iisus trăsăturile oamenilor întâlniți în viața cotidiană. În cursul sec. XIII, sculptorii gotici caută pentru personajele lor trăsături impersonale, ceea ce va cauza o reacție adversă în secolul următor și o întoarcere la portretele mai intime, mai familiare.

Mic vocabular de arhitectură

ABSIDA	Extremitate semicirculară a unei biserici, situată în prelungirea corului, în general spre est
ARCĂTURĂ	Serie de mici arcade
ARC BUTANT	Arc de piatră care transmite contrafortului presiunea boltei
ARHITRAVĂ	Parte inferioară a unui antablament
BASOLATURĂ	Cale laterală situată paralel cu una dintre părțile principale ale unei catedrale (naos, cor, transept) și separată de aceasta printr-o arcadă
BOLTA	Orice construcție de zidărie în formă arcuită și alcătuită din pietre care se sprijină unele pe celelalte. Bolta specifică perioadei ogivale este încrucișarea de ogive
BOLTAR	Fiecare din pietrele al căror ansamblu constituie nervurile unei bolți
CAPITEL	Piatra sculptată care slujește de trecere între vârful unui stâlp și arcuri sau arhitravă pe care acesta o primește
CATEDRALĂ	Biserică unde își are sediul episcopul diocezei
CANELURA ȘI CEP	Scobitură (canelură) într-o bucată de lemn, destinată să se îmbine cu o parte proeminentă (cepul) amenajată într-altă bucată de lemn

CLIN DE BOLTA	Piatră pusă la final, în cel mai înalt punct al unei bolți, și care asigură blocarea bolțarilor de transept și este câteodată ridicat mai sus în raport cu naosul.
CONTRAFORT	Stâlp gros de piatră, situat în exteriorul unei basolaturi și destinat să suporte presiunea pe care i-o transmite un arc butant de la unul din stâlpii de susținere a bolții
COR	Parte a catedralei unde se găsește altarul. Este situat la est. Numele provine de la corurile care se grupau acolo pentru a cânta în timpul slujbei
CRIPTĂ	Sală subterană care slujea pe vremuri de capelă funerară
GOTIC (ARHITECTURA OGIVALĂ)	Nume dat de pictorul italian Vasari stilului de arhitectură care a înflorit în nordul Franței, apoi în toată Europa, începând cu crearea încrucișării de ogive la catedrala de la Durham în 1095, până în sec. XVI. În afară de încrucișarea de ogive (2 arcuri frânte), această arhitectură se caracterizează prin: absorbția presiunii bolților de către arcurile butante; predominarea spațiilor vide asupra celor pline; verticalitatea care îl deosebește de stilul roman; caracterul naturalist al ornamentelor.
GRILAJ	Serie de ferestre înalte, situate chiar deasupra bolții și care asigură iluminarea naosului și a corului
NAOS SAU NAVĂ	Parte centrală a unei biserici, situată între cor și poarta principală, unde se adună credincioșii
NERVURĂ	Fiecare dintre arcurile din piatră fixate în punctul lor cel mai înalt de cheia de boltă care constituie armătura bolților
ORNAMENTE DECUPATE	Rozetele
ROMANĂ (ARHITECTURĂ)	Stil care se dezvoltă de la căderea Imperiului Roman și până în sec. XII. arta romană este caracterizată, în construcțiile religioase, prin bolta în cavalet și prin fereastra din curbura de boltă, care preced încrucișarea de ogive ale bolților numite gotic
SCHELĂ/ARMĂTURĂ	Eșafodaj de lemn utilizat pentru a susține pietrele unei nervuri pînă la uscarea completă a mortarului
STÂLP	Fiecare dintre coloanele care susțin arcade
TRANSEPT	Parte transversală care separă corul de naos și care simbolizează brațele crucii latine
TRIFORIU	Galerie de mici arcaturi situată între arcadele naosului și planșeu
TIMPAN	Nume dat umpluturii portalului în care este reprezentat, sculptat, Iisus în slavă, înconjurat de cei 4 evangheliști, în epoca romană, și scene din viața Sa, în perioada ogivală

3. Pictura

Pictura de șevalet se dezvoltă în sec. XIII și XIV, cu ocazia realizării unor panouri din lemn pictat așezate în spatele altarului. Acestea au 2, 3 sau 4 volete și reprezintă cel mai des scene religioase, Fecioara cu Pruncul, viața Sfântului Francisc din Assisi, sau episoade din viața pe Pământ a lui Iisus.

Când acest panou conține două părți, este numit diptic, iar dacă are trei, triptic. În Franța, în timpul domniei lui Ludovic cel Sfânt, în a doua jumătate a sec. XIII, pictura atinge apogeul. Ea se exprimă mai ales prin luminări, prin arta de a ornamenta, prin reprezentări în culori în cărțile care erau atunci adevărate comori prin raritatea lor și care trebuiau să fie recopiate de mână.

Astfel, cele care aparțineau persoanelor importante erau numite cărți de rugăciuni (ceasloave) și ele dau ritm anului, indică principalele sărbători religioase și rugăciunile. Capodopera în materie este dată de *Orele foarte bogate ale ducelui de Berry*, ilustrată de frații de Limbourg pentru fratele regelui Carol al V-lea.

B. LITERATURA ȘI MUZICA

1. Literatura

În Germania, literatura cunoaște o evoluție importantă, o dată cu apariția unui nou gen, **Minnesang**, reluat în Franța sub numele de poezie de curte.

- **Dragoste la prima vedere**

Amadas, fiul seneșalului de Burgundia o întâlnește pentru prima oară pe Ydoine, fata ducelui.

Tocmai o privea pe tânăra fată, când o scânteie îi sare în suflet și îl înflăcărează cu dragostea perfectă. Iată-l deja doborât, bulversat și așa de îngrozit încât nu mai este stăpân pe sine. Nu știe dacă încearcă bucurie sau suferință, amărăciune sau plăcere. Nu știe dacă o vede bine sau nu, dacă este un vis sau o viziune. Spiritul său este atât de rătăcit încât el lasă să-i cadă cuțitul de care trebuie să se slujească pentru a tăia carnea de pe platoul așezat pe masă. Chipul său pălește. Inima îi suspină pe ascuns. „Vai! spune el, mor din cauza dv., dragă și duioasă prietenă! Știu prea bine că nu mă iubiți. Grația dv. m-a sedus în așa măsură încât nu voi renunța la dragostea mea pentru nimic în lume. Dulce prietenă, nu mă lăsați să mor în lanțurile voastre și de o așa mare suferință".

El nu spune cu voce tare nimic din această nouă senzaţie care îl apasă, ci vorbeşte aşa de încet încât nimeni nu îl aude. Nu pronunţă nici un cuvânt dar lasă să-i scape această lamentare în adâncurile sufletului său. Pentru moment, el nu poate face altceva. Apoi, scoate un suspin adânc, păleşte, se clatină şi se prăbuşeşte leşinat în faţa tinerei.

Amadas şi Ydoine, v. 243-280, în P. Jonin, *Antologie tematică a poeziei franceze din Evul Mediu*, H. Champion, Paris, 1991, p. 34

Gottfried de Strasbourg, la începutul sec. XIII, ne furnizează romanul de dragoste cel mai complet, o versiune terminată a lui *Tristan şi Isolda*. Povestea este deja bine cunoscută, dar poetul acordă dragostei un loc mult mai important, deoarece acest sentiment devine cauza principală a bucuriilor şi nenorocirilor cuplului.

• Filtrul de dragoste

Într-o zi, vântul încetă, iar pânzele atârnau dezumflate de-a lungul catargului. Tristan acostează într-o insulă şi, plictisiţi de mare, cei 100 de cavaleri din Cornwall şi marinarii coborâră pe ţărm. Numai Isolda rămăsese pe corabie împreună cu o slujnicuţă. Tristan se îndreptă spre regină şi încercă să o calmeze. Deoarece soarele ardea şi le era sete, ei cerură de băut. Copila căută o băutură şi găsi cufărul pe care i-l încredinţase lui Brangien, mama Isoldei. „Am găsit vin!“ le strigă ea. Dar nu, nu era vin: era pasiunea, aspra bucurie şi angoasa nesfârşită, şi moartea. Copila umplu un pocal şi i-l înfăţişă stăpânei sale. Ea bău cu înghiţituri lungi apoi i-l întinse lui Tristan care îl goli.

În acel moment, Brangien intră şi îi văzu privindu-se în tăcere, ca şi cum ar fi fost rătăciţi şi vrăjiţi. Ea luă vasul, fugi la pupă, îl aruncă în apă şi gemu: „Nefericita de mine! Blestemată să fie ziua în care m-am născut şi blestemată să fie ziua în care am pus piciorul pe corabia asta! Isolda, dulce prietenă şi tu Tristan, v-aţi băut moartea!“

Romanul lui Tristan şi al Isoldei, adaptat de J. Bedier, Ed. Piazza, p. 29

În aceeaşi perioadă, epopeea eroică câştigă teren cu *Cântecul Nibelungilor*, care reia ciclurile romanelor consacrate eroilor care posedă principalele virtuţi cavalereşti. Minnesang-ul este ilustrat şi în poezia lirică, marcată de utilizarea strofelor regulate numite

lied. În Franţa se preferă denumirea de **lai**, acesta fiind însă alcătuit din versuri neregulate. Minnesang sau lai sunt denumiri pentru un cânt veritabil. Poetul se acompaniază de un instrument muzical, lăuta, sau viela şi cântecul său este în acelaşi timp o reluare a temelor de inspiraţii codificate pe care nu le poate modifica, cât şi un spaţiu poetic în care are posibilitatea de a introduce contribuţii personale.

În sec. XIII, literatura se îmbogăţeşte cu un nou gen, impregnat şi de realism şi de comic: **fabliau** (o istorioară populară în versuri, asemănătoare cu fabula). Povestire profană, aceasta apare în momentul în care misterele sfinte se transformă în adevărate piese de teatru. Romanul atinge şi el o nouă fază de maturitate o dată cu *Romanul Trandafirului*, scris între 1225 şi 1230 de Guillaume de Lorris, apoi reluat, amplificat şi terminat la sfârşitul sec. XIII de Jean de Meung. Eroul *Romanului Trandafirului*, într-o grădină fermecată, loc privilegiat şi tema romanescă fundamentală din perioada medievală, trebuie să cucerească un trandafir şi va întâlni pe drumul său obstacole care sunt de fapt figuri alegorice, cum ar fi «Primejdia», «Clevetirea» sau «Gelozia».

• Epoca de aur a fericirii

Înainte, pe vremea strămoşilor noştri, după cum arăta textul prin care cunoaştem aceste lucruri, iubirile erau loiale şi pure, fără invidie şi fără hoţie iar aceea era epoca de aur. Oamenii nu erau aşa de delicaţi în materie de veşminte şi de hrană. Ei culegeau ghinde din pădure şi acestea erau pentru ei şi carne şi peşte; şi căutau în tufişuri, prin văi, câmpii şi munţi, mere, pere, nuci şi castane, mure şi prune, zmeură, căpşuni şi boabe, grăunţe şi alte mici plante precum fructe, rădăcini şi ierburi. Ei măcinau şi spicele de grâu, culegeau struguri pe câmpii fără să îi pună în teasc sau în putină. Mierea se găsea pe scoarţa stejarilor şi se hrăneau cu ea. Ei beau apă pură, fără să mai caute mirodenii şi nu luau niciodată dres. Pământul nu era arat, ci, aşa cum îl lăsase Dumnezeu, el producea singur hrana fiecăruia. Oamenii nu căutau nici somoni şi nici ştiuci. Ei se acopereau cu piei de animale şi îşi făceau haine din lâna animalelor aşa cum era ea, fără să o vopsească cu ierburi sau cu boabe. Colibele lor erau acoperite cu grozamă, frunze şi crengi. Ei săpau şi gropi în pământ. Când se temeau de ploi şi furtuni ei se adăposteau astfel în stânci sau în trunchiurile groase de stejari pe care le scobiseră. Ei găseau acolo

un adăpost sigur și când vroiau să doarmă noaptea, aduceau în casă, în loc de pături din puf, mormane sau mănunchiuri de frunze, de mușchi sau de iarbă.

Jean de Meung, *Romanul Trandafirului*, v. 8325-8372, în P. Jonin, *op. cit.*, pp. 62-63

Istoriografia cunoaște o nouă bază, cea a experienței personale legată de cruciade. Astfel, *Istoria cuceririi Constantinopolului* este relatată de Geoffroi de Villehardouin, iar Seneșalul de Joinville redactează *Viața Sfântului Ludovic* având ca punct de plecare propriile sale amintiri.

• Dificultățile cruciaților cu venețienii

Armata era foarte frumoasă și formată din oameni curajoși. Nimeni nu a mai văzut niciodată o armată așa de numeroasă și de arătoasă, iar venețienii le-au dat cu dărnicie tot ce era necesar pentru cai și oameni, iar navele pe care le-au pregătit erau așa de frumoase și bogate încât nici un creștin nu a mai văzut unele mai bogate și mai frumoase; și nave și galere erau de trei ori mai multe decât le trebuiau ostașilor.

Ah! Ce păcat că cei care s-au dus în alte porturi nu au venit aici. Creștinătatea ar fi fost înflăcărată iar pământul turcilor ar fi fost cucerit. Venețienii au respectat toate convențiile și le-au cerut conților și baronilor să le respecte și ei și să-și plătească cheltuielile, iar apoi ar fi fost gata de plecare.

Prețul de trecere a fost cerut de la armată și mulți erau cei care spuneau că nu îl pot plăti iar baronii luau și ei ce li se dădea. Astfel au plătit cât au putut. Însă când au cercetat și au cerut taxa de trecere și după ce au plătit-o, s-a văzut că nu adunaseră nici măcar jumătate, ca să nu mai vorbim de toată suma.

Geoffroi de Villehardouin, *Istoria cuceririi Constantinopolului*, trad. A. Bossuat, ed. Classiques Larousse

• Viața Sfântului Ludovic

Sfântul rege merse la Corbeil într-un an de Rusalii, iar acolo erau 80 de cavaleri. După cină regele se duse în curtea interioară, sub capelă și vorbea pe pragul ușii cu contele de Bretania, tatăl ducelui care trăiește, fie ca Dumnezeu să-l aibă în paza Lui. Acolo veni să mă caute maestrul Robert de Sorbona, mă luă de mantie și mă duse la rege, și toți ceilalți cavaleri veniră cu noi. Atunci l-am întrebat pe maestrul Robert: „Ce doriți de la mine, maestre Robert?“ Și el mi-a zis: „Vreau să vă întreb: dacă regele s-ar așeza în această curte interioară și dv. v-ați așeza pe banca lui puțin mai departe de el, nu-i așa că ați fi de condamnat?“ Iar eu i-am răspuns că da. Și el mi-a spus: „Deci chiar că sunteți de vină, pentru că sunteți îmbrăcat mai elegant decât regele; căci vă îmbrăcați în blănuri și în culoarea verde, ceea ce regele nu face.

Joinville, *Viața Sfântului Ludovic*, trad. A. Bossuat, ed. Classiques Larousse

În Italia, centrul literar cel mai important este la Curtea Siciliei, în orașul Palermo, a împăratului Germaniei Frederic al II-lea. În acest loc ia naștere o mișcare literară, și se răspândește treptat pe toată insula sub numele de **dulcele stil nou**. Este vorba de o poezie de dragoste, savantă, inspirată de filosofie. Principalul autor din Italia medievală este Dante Alighieri (1265-1321). Florentin, poet, principala sa sursă de inspirație este iubirea pentru frumoasa Beatrice, moartă în 1290 la 24 de ani. După anumite dificultăți cu Papa care îl exilează, Dante se refugiază la Ravena unde își va încheia viața.

Scrierea operei sale se sprijină pe utilizarea curentă a latinei și a italienei. Opera în limba latină este consacrată politicii (*De Monarchia*), sau limbajului și elocvenței (*De Vulgari Eloquentia*). Când scrie în italiană, Dante se ocupă de iubire dar și de filosofie. Cea mai celebră operă a sa este *Divina Comedie* a cărei redactare îi ocupă toată viața. Călătorie în trei părți, Infernul, Purgatoriul și Paradisul, traversate pe rând de poet, care trebuie să își găsească mântuirea în acest mod. În cele trei locuri, Dante este călăuzit de poetul Virgiliu și de iubita sa Beatrice. După traversarea celor *„9 ceruri“*, el câștigă contemplarea lui Dumnezeu.

Poezia italiană este marcată și de Petrarca (1304-1374). Cleric, el își consacră existența diferitelor genuri literare, cum ar fi epopeea, dialogul, tratatul. Pentru a-și cânta muza, pe Laura, el inventează o nouă formă poetică: **sonetul,** poem compus din 2 catrene și 2 terțete (de 2 ori 4 versuri și de 2 ori 3 versuri).

Prieten al lui Petrarca, Boccaccio (1313-1375) își închină viața studierii operei lui Dante și a autorilor greci din Antichitate. El îl traduce pe Homer în latină. Dar gloria sa vine o dată cu publicarea *Decameronului*, o culegere de 100 de nuvele al căror pretext este reuniunea unor personaje nobile care povestesc câte o istorioară, pe rând.

In Franța, în sec. XIV, poezia este reprezentată de Eustache Deschamps (către 1340-1407) și de Christine de Pisan (1364-1430). Această poetă a scris *Cartea Păcii* (1413), o apărare a păcii și o pledoarie arzătoare în favoarea terminării Războiului de 100 de ani.

• **Săgețile dragostei**

El n-avea rochie de mătase
Al său veșmânt era țesut din flori.
Și nici o floare ce-n vară se deschide
Acolo nu era nici floarea de grozamă
Și violeta ca și brebenelul,
Nici orice floare-albastră, galbenă și dalbă.
Încununat era cu trandafiri,
Și-ncoronat cu păsări,
Cu papagali, privighetori,
Cu ciocârlii și pițigoi.
Părea a fi un înger
Trimis direct din cer.

Guillaume de Lorris, *Romanul trandafirului*, trad. Rouger et Roux, Moyen Âge, ed. Nathan

Un alt poet foarte important al sec. XV este François Villon (1431 – aprox. 1463). El primește o educație care îi permite să-și ia bacalaureatul iar apoi obține titlul de „maître ès arts" la Sorbona. Duce însă o viață agitată, fiind bănuit că face parte din bande criminale. Este celebru mai ales pentru poezia sa „Balada spânzuraților". În Anglia, sec. XV este secolul în care poeții au ca sursă principală de inspirație cucerirea insulei de către normanzi în sec. XI. În Scoția, principalele subiecte se referă la istoria națională și la lupta regilor scoțieni împotriva regilor englezi.

• **Balada spânzuraților**

Condamnat la moarte, în așteptarea execuției, Villon se imaginează deja spânzurat la Montfaucon împreună cu tovarășii săi, băieții răi. El își imaginează cadavrul său și cele ale celorlalți condamnați abandonate după obicei în vederea tuturor și adresând trecătorilor această rugăminte emoționantă.

Villon nu a fost spânzurat dar Balada rămâne ca o mărturie pătrunzătoare a sensibilității, angoasei și credinței unui suflet complex.

Fraților, oameni ce ne veți urma:
De piatră inima n-aveți în piept!
Milă de noi cei șase de-ați avea,
Iertarea Cerului vă cadă drept!
Pre sus la horă Moartea ne-a zvârlit;
În ștreanguri jocul vieții s-a oprit;
Prea ne-mbuibarăm; prea mult am iubit!
Ne-am prefăcut în oase; tină; iască...
Nu râdeți! Căinați-ne și-atât!

F. Villon, *Testament, Opere complete*, trad. de Ionele Manolesco, Ed. Info-Team, București, p. 223

Literatura din Evul Mediu târziu (către 1400-1500)

Genul literar	Opere, Autori, Date
Teatru rreligios	***Patima de la Arras*** de Eustache Marcadé (mort în 1440) ***Patima lui Gréban*** de Jean Michel, către 1450
Teatru profan	***Farsa Maestrului Pathelin***, anonim, către 1465
Proză	***Cele cincisprezece bucurii ale căsniciei***, datorată probabil lui Antoine de La Sale, către 1460
Poezie	***Cartea Păcii*** de Christine de Pisan (1364-1430), în 1413 ***Compătimirea Ioanei D'Arc***, de același autor, în 1429 ***Cartea celor patru dame*** de Alain Chartier (1385-1433), în 1415 ***Cvadrilogul inventiv*** de Alain Chartier, în 1422 ***Cartea închisorii*** de Charles d'Orléans (1391-1465), în 1440 ***Cartea inimii cuprinse de iubire*** de René d'Anjou (1409-1480), în 1457

2. Muzica

O dată cu apariția universităților și înmulțirea colegiilor, muzica va cunoaște o înflorire puternică deoarece este predată în același ciclu cu matematica. Cea mai celebră școală de muzică este cea a catedralei Notre Dame de Paris, prin înființarea sa timpurie și prin influență.

În Germania, în sec. XV se dezvoltă „Maestrul – Cântec" sau **Meistergesang**, cu acompaniament muzical a cărui temă trebuie să fie edificatoare, fie că este vorba de o alegorie sau de reluarea unei povestiri. În forma acestuia, strofele sunt grupate câte trei. Școli specializate din Bavaria, Austria, Saxa, Alsacia, îi pregătesc pe viitorii Maeștri – cântăreți.

Fiecare candidat, pentru a obține acest titlu, trebuie să compună textul și muzica pentru o piesă originală.

C. MARILE SCHIMBĂRI IN GANDIRE

Autori și opere

Sfântul Matei (sec. I)	*Evanghelia după Matei*
Sfântul Pavel (5/15-67)	*Epistola către romani*
Sfântul Ambrozie (către 340-397)	*Opera pastorală*
Sfântul Ioan Chrisostom (către 340-407)	*Predica*
Sfântul Augustin (354-430)	*Cetatea lui Dumnezeu, Retractări*
Grigore al VII-lea (papă între 1073-1085)	*Dictatus papae*
Sfântul Bernard (1090-1153)	*De consideratione*
Inocentiu al III-lea (papa între 1198-1216)	*Deliberarea seniorului Papa Inocențiu despre chestiunea imperiului*
Sfântul Toma de Aquino (1225-1274)	*Suma Teologică*

Nașterea, difuzarea și în cele din urmă adoptarea creștinismului ca religie a imperiului modifică profund și reînnoiesc doctrinele politice de la sfârșitul Antichității.

De acum înainte, autoritatea și puterea nu mai depind doar de societatea civilă, ordinea divină va afirma dubla apartenență a omului, ființa civică dar în același timp creștină. Se pune atunci problema raporturilor între temporal și spiritual, iar conflictul care îi opune pe papă și pe împărat va degenera în problema sacerdotiului, justificarea de către cler a supremației pontifului suveran asupra prinților. Înainte de inversiunea exactă a acestei tendințe, și de înflorirea absolutismului monarhic, tomismul va schița o paranteză, efort prea scurt, de a reconcilia rațiunea și credința, Aristotel și Sfîntul Augustin.

1. Universitățile

Până în sec. XIII, învățământul este distribuit în diferitele școli episcopale. Universitatea, la origine o asociație între profesori și elevi, este creată sub tutela episcopului. Elevii doresc să învețe tot ceea ce este posibil, universalul (*universitas*) care va fi și originea denumirii de **universitate**. Foarte repede, universitățile sunt nevoite să găsească clădiri, săli unde să se instaleze și ele solicită protectori dintre principalii seniori. Astfel, un consilier al regelui Ludovic cel Sfânt, Robert de Sorbona va lăsa moștenire pentru studenții săraci un colegiu care să poarte numele său, și care a devenit mai târziu Universitatea de la Sorbona.

Universitatea este împărțită în patru **facultăți**, Arte, Decret sau Dreptul Canonic, Medicina și Teologia, conduse de profesori titulari sau **regenți**, sub autoritatea **decanului**.

Facultatea de arte se imparte la rândul ei în patru **națiuni**, în funcție de originea geografică a studenților (Franța, Picardia, Normandia, Anglia); aceștia au în frunte un **procuror**. Directorul

facultății de Arte nu poartă titlul de decan, ci de **rector** care desemnează la sfârșitul sec. XIII șeful universității. Studiile universitare sunt lungi, în medie 6 ani. La Facultatea de Arte, se obține după doi ani bacalaureatul, iar după alți patru ani doctoratul. Atunci, în vârstă de aprox. 20 de ani, studentul are dreptul să se înscrie la Facultatea de Drept sau de Medicină și va trebui să facă alți 5 ani de studii.

Teologia este considerată cea mai dificilă de abordat. Studentul așteaptă până are o vârstă cuprinsă între 25 și 35 de ani; de fapt, la cel puțin 35 de ani se poate obține doctoratul în teologie. Pentru obținerea acestei diplome, un student trebuie să urmeze cursurile facultății timp de 21 de ani.

În mediul universitar se dezvoltă noua metodă de gândire, **scolastica**. Numele ei provine din grecescul „*scholę*", școala. Ea înflorește în cursul sec. XII. Principalul punct constă în accentul pus pe raționament. Modul de funcționare este următorul: un text este citit, de cele mai multe ori un fragment din Biblie, iar lectura este urmată de o interogație rațională și de o discuție, în urma căreia profesorul va trage o concluzie personală. Unul dintre marii maeștri ai scolasticii este în această perioadă Pierre Abélard (1079-1142).

Trebuie citat și Pierre Lombard (către 1100-1160). Născut în Italia după cum o arată și numele său, el predă totuși teologia la Universitatea din Paris, apoi devine episcopul acestui oraș în 1159. În opera sa *Suma preceptelor* el clasează în funcție de materie scrierile Părinților Bisericii. Această sumă devine foarte repede punctul central al studiilor de teologie.

Universitatea din Paris obține rapid o mare faimă. Un dominican, Albert Le Grand (1196-1280) predă aici între 1245 și 1248 și îl introduce pe Aristotel și comentarea operei acestuia. Tot dominican, Sf. Toma de Aquino (1225-1274) profesează la Paris între 1252 și 1259, apoi între 1269 și 1272. Tot comentator al lui Aristotel, el studiază scrierile Sf. Augustin și reușește, plecând de la cei doi autori, să facă distincția între filosofie și teologie. În opinia sa, filosofia ne pregătește pentru studiul teologiei, dar aceasta din urmă îi rămâne superioară prin misterul credinței.

În Anglia, gânditorul cel mai inovator din această perioadă este William Occam (1280-1348), profesor la Oxford, el predă acolo noua sa doctrină cunoscută sub numele de **nominalism**. După aceasta, harul acordat de Dumnezeu nu mai depinde de meritele omului: prin

aceasta el îi precede pe gânditorii reformei protestante. Această luare de poziţie îi aduce condamnarea Bisericii catolice, şi el se refugiază la Curtea împăratului Germaniei care este cucerit de tezele sale deoarece acestea îi permit să separe puterea pământească, cea a prinţului, a regelui, a suveranului, de puterea spirituală, cea a preoţilor, a episcopilor şi, mai ales, a Papei.

Perioada scolastică

Evoluţia filosofiei creştine între sec. IX-XVI este marcată de mai multe perioade.

O perioadă de tranziţie între sec. V-IX, marcată în domeniul filosofic de opera lui Boetius (480-525). Acesta va transmite Evului Mediu **Comentariile** asupra lui Aristotel şi Porfir.

O perioadă platoniciană între sec. IX-XII în care autoritatea Sfântului Augustin este de necontestat. Principalii teologi neo-platonicieni sunt: Scot Erigene (810-876), sfântul Anselmo (1033-1109).

Vârsta de aur a scolasticii va fi martora Renaşterii, între sec. XII şi XIV, a unui curent aristotelic introdus de filosofii arabi: Avicena (980-1037) şi mai ales Averroes (1126-1198). În sec. XIII nu există încă şcoli adevărate, ci doar teorii. Tendinţa cea mai tradiţionalistă este reprezentată de Bonaventura (1221-1274) ale cărui idei se încadrează în descendenţa augustiniană. Cu Siger de Brabant (către 1235-1281) se dezvoltă însă averroismul latin, apoi Albert cel Mare (1196-1280), profesorul lui Toma d'Aquino (1225-1274) redă locul de onoare curentului aristotelic.

În sfârşit, o perioadă de decadenţă se iveşte între sec. XIV-XVI. Sfântul Toma îşi regăseşte un adversar în persoana lui Duns Scot (1270-1308), apoi în *şcoala nominalistă* a lui William Ockham sau Occam (1280-1348). Totuşi, *tomismul* persistă până la Descartes prin intermediul unor discipoli cum ar fi dominicanii Cajetan (1469-1534), Banez (1528-1608) şi Jean de Saint Thomas (1589-1644) sau iezuitul Suarez (1548-1647).

2. Reforma sfântului Bernard

Reforma Sf. Bernard mai este numită şi reforma cisterciană. Bernard (1091-1153) este primul abate de la Clairvaux, un aşezământ nou, fondat în 1115, ca o ramură a instituţiei mamă de la **Cîteaux** (care împrumuta numele său reformei **cisterciene**). Autor savant de opere teologice, Sfântul Bernard a primit în timpul vieţii, datorită talentelor sale oratorice, porecla de „Maestru cu voce de miere“. El propovăduieşte pietatea marială, inspirată din viaţa Fecioarei Maria, şi imprimă o largă dezvoltare acestui cult. Pentru el, scolastica nu poate fi folosită în teologie, fiind mult mai bine să ne referim la experienţa mistică.

Întors cu totul către Dumnezeu, Bernard este canonizat în 1174 şi devine astfel Sf. Bernard. El relansează Ordinul cistercian prin fondarea a mai mult de 60 de mânăstiri şi la sfârşitul sec. XII,

ordinul ajunge să numere peste 500 de astfel de aşezăminte. Un călugăr, dacă vrea să urmeze regulile, trebuie să-şi împartă timpul între munca manuală şi rugăciune, şi fiecare exercită o anumită activitate în funcţie de aptitudinile personale.

Abaţia cisterciană se doreşte a fi o antiteză a abaţiei de la Cluny: Ordinul clunisian preferă decorul supraîncărcat, un anume lux şi confort, dar Sf. Bernard în reforma sa, doreşte o clădire unde să domnească simplitatea, formele geometrice nete, ferestre simple cu geamuri albe în locul vitraliilor, câteodată cu o nuanţă de gri de unde şi denumirea de „grizalii“. Esenţialul nu este bogăţia decoraţiilor ci avântul inimii către Dumnezeu.

La aproximativ cincizeci de ani după moartea Sf. Bernard, alte două personaje, şi ele trecute mai târziu în rândul sfinţilor, vor fonda ordine minore în spiritul reformei sale. Este vorba de Sf. Dominic (către 1170-1221) şi de Sf. Francisc din Assisi (1182-1226).

Sfântul Dominic, pe numele său adevărat Domingo de Guzman este originar din Castilia. De timpuriu, el propovăduieşte lupta împotriva ereziei prin blândeţe şi prin răspândirea cuvântului lui Dumnezeu. El călătoreşte în SV Franţei în 1203 şi înfiinţează mai întâi un centru misionar destinat luptei împotriva ereziilor care se înmulţeau. Fraţii dominicani, propovăduitori, trebuie să ducă o viaţă simplă, să trăiască din mila oamenilor, deplasându-se de la o mânăstire la alta. În 1216 Papa Honorius al III-lea fixează regulile ordinului având ca punct de plecare doctrina Sf. Augustin. Congregaţia de fraţi predicatori este pusă sub autoritatea unor canonici generali grupaţi în consilii, prezidate la început (1220-1221) de către însuşi Sf. Dominic. Fraţii predicatori sunt numiţi **Dominicani**, de la numele fondatorului ordinului.

Sfântul Francisc din Assisi, fiul unui bogat negustor de postavuri, are o tinereţe fără griji, după care participă la un război îndreptat împotriva Perusiei, în cursul căruia este făcut prizonier. Această perioadă de captivitate îl îndreaptă către rugăciune şi tot atunci are şi prima viziune. Renunţând la toate bunurile sale, face un pelerinaj la Roma, ca cerşetor şi începe să construiască cu propriile mâini biserica Sf. Damian. Este înconjurat de câţiva discipoli care vor primi în 1209 primul regulament aprobat de Papa Inocenţiu al III lea.

Sf. Clara, o nobilă doamnă care aparținea aristocrației din Assisi, prietena din tinerețe a Sf. Francisc, înființează la rândul ei un ordin feminin, inspirat de aceleași principii și căruia îi dă numele de **Clarise**. Un nou regulament este impus Ordinului Sf. Francisc în 1223 de către Papa Honorius al III-lea care se teme de pasiunea excesivă a acestora pentru renunțare și sărăcie.

Pe 14 septembrie 1226, Sf. Francisc primește stigmatele, semnele cuielor pe mâinile și picioarele lui Iisus făcute la răstignirea Sa, și împunsătura de lance din coastă datorată unui legionar roman. Apariția rănilor lui Iisus pe trupul lui este o prevestire a sfârșitului și Sf. Francisc moare pe 3 oct. 1226. Sanctificat în 1228, el devine Sf. Francisc. Frații călugări și ordinul său, sau frații minori sunt numiți **franciscani**. Ei trebuie să trăiască din munca mâinilor lor și să se deplaseze în permanență pentru a-i da slavă lui Dumnezeu. Cerșetoria, spre deosebire de dominicani, nu este practicată decât în caz de forță majoră.

Biserica

În timpul pontificatului lui Inocențiu al III-lea (1198-1216) Biserica atinge apogeul influenței sale asupra suveranilor pământești. Dornic să reformeze Biserica pentru a-i permite să abordeze viitorul dintr-o perspectivă lipsită de griji, papa convoacă în 1215 al patrulea conciliu de la Latran. Se iau foarte multe hotărâri dar anumite canoane ale consiliului au o valabilitate universală:

- dogma **transsubstanțierii**: la celebrarea liturghiei, pâinea și vinul se transformă în trupul și sângele lui Hristos;
- **spovedania auriculară** („la ureche") este obligatorie, cel puțin o dată pe an, de Paște;

> Tot creștinul, femeie sau bărbat, trebuie, el însuși, să-și mărturisească păcatele în mod cinstit confesorului său o dată pe an. Trebuie să respecte în măsura mijloacelor sale, penitența care îi este impusă, și trebuie să primească, măcar de Paște, taina Împărtășaniei.
>
> În caz contrar, să-i fie interzis să intre în vreo biserică în timpul vieții și să fie lipsit de o înmormântare creștinească. Acest decret va fi publicat în mod frecvent în biserici pentru ca toată lumea să ia cunoștință.

Al patrulea conciliu de la Latran, 1215, citat de Chelini, *Istoria religioasă a Occidentului medieval*, A. Colin.

- nimeni nu are dreptul să impoziteze bunurile Bisericii fără acordul pontifical;
- o supraveghere mai strictă a ortodoxiei, atât în ceea ce privește moravurile clerului, cât și pentru prevenirea și combaterea ereziilor;
- organizarea noilor ordine monahale în funcție de regulamentele aprobate de papă.

Ultimul punct se referă mai ales la cele două mari ordine care apar la sfârșitul sec. XII și care se dezvoltă rapid în secolul următor, și anume Dominicanii și Franciscanii.

Tabelul sinoptic Nr. 3: Evul Mediu

FRANȚA	ITALIA	GERMANIA	ANGLIA	IMPERIUL BIZANTIN
475 – Bazilica Saint Martin de Tours 486 – Clovis pune bazele regatului franc 614 – Sinodul de la Paris 732 – Poitiers 749-775 – Prima abație de la Saint-Denis 790-799 – Abația de la Saint Riquier 843 – Tratatul de la Verdun 910 – Înființarea abației Cluny I 927 – Sfințirea abației Cluny I 980 – Sfintele odoare ale abației de la Conques 981 – Cluny II 987-1328 – Capeții direcți 1037-1066 – Abația de la Jumiéges 1050-1150 – Catedrala de la Puy	476 – Căderea Imperiului Roman de Apus 471-526 – Theodoric 495 – Baptisteriul arienilor la Ravena 526-548 – Sf. Vitalie din Ravena 529 – Sf. Benoît 569 – Sosirea Lombarzilor 590-604 – Papa Grigore I 568-774 – Regatul lombard al Italiei 734-750 – Biserica lombardă de la Cividale 800 – Încoronarea lui Charlemagne ca împărat 827-834 – Absida și mozaicurile arcului de triumf de la Sf. Marcu din Roma 1050-1071 Bazilica Sf. Marcu din Veneția 1071 – Monte Cassino – abația 1073 – Alegerea Papei Grigore al VII-lea: reforma gregoriană și conflictul cu Imperiul.	600 – Mormântul prințului de Morken 610-640 – Mormântul de la Wittislingen 700 – Codex Ragyndrudis 750 – Prima catedrală de la Eichtatt – Evanghelia de la Echternach 768-814 – Charlemagne 792-805 – Aix-la-Chapelle 800-911 – **Imperiul carolingian** 820 – Saint Gall 912 – Primii împărați saxoni 955 – Catedrala de la Magdeburg 1024-1125 – Salienii 1050 – Porțile de bronz ale catedralei de la Augsburg 1077 – Henri IV la Canossa 1080 – Mormântul lui Rudolf de Suabia la Merseburg	500 – Stilul zoomorf 655 – Mormântul lui Sutton Hoo (Kent) 700 – Evanghelia de la Lindisfarne 750 – Codex Aureus de la Canterbury 871-899 – Alfred cel Mare 1000 – Psaltirea de la Canterbury 1066 – Hastings – victoria lui William, duce de Normandia 1093-1097 – Biblia de la Stavelot	401-402 – Coloana lui Arcadius la Constantinopol 413 – Zidul interior de apărare de la Constantinopol 477 – Zidul exterior de apărare de la Constantinopol 520-530 – Sfânta Irina din Constantinopol 532-537 – Bazilica Sf. Sofia 527-565 – Iustinian 553 – Conciliul de la Constantinopol 634 – Primele atacuri arabe 717-802 – Dinastia siriană 730-842 – Iconoclasmul 820-867 – Dinastia frigiană 867-1056 – Dinastia macedoneană 867-887 – *Predicile* lui Grigore de Nazians

1080 – Tapiseria reginei Matilda la Bayeux 1095 – Chemarea la prima cruciadă 1125-1140 – Sf. Etienne din Beauvais	1075-1122 – Cearta Învestiturilor	1075-1122 – Cearta Învestiturilor		976-1025 – Apogeul sub domnia lui Vasile al II-lea
1150 – Fațada de la Saint-Trôphime din Arles	1170 – Barison realizează ușile în bronz de la Trani și Ravello	1122 – Concordatul de la Worms	1110-1130 – Catedrala de la Canterbury	1110 – Manuscrisul Octateuc
	1174-1350 – Campanila de la Pisa sau Turnul Înclinat	1147-1149 – A 2-a cruciadă condusă de împăratul Conrad	1121-1148 – Biblia de la Bury-Saint Edmund	
		1170-1230 – Catedrala de la Worms	1150-1160 – Biblia de la Winchester	
			1154 – Henric al II-lea Planta-genet	
ÎNCEPUTURILE STILULUI GOTIC 1142-1163 – Catedrala de la Bayeux 1155-1220 – Catedrala de la Laon			1175-1184 – William de Sens reconstruiește corul catedralei de la Canterbury	
1214 – Bouvines 1209-1226 – Cruciada împotriva Albigenzilor 1226-1270 – Ludovic IX (Ludovic cel Sfânt)	Către 1240-1302 – Cimabue Către 1266-1337 – Giotto di Bondone	1227 – Prima excomunicare a lui Frederic II 1250-1273 – Marele interregn	1215 – Magna Carta	1203 – Luarea Constantinopolului de către cruciați 1261 – Bizantinii recuceresc Constantinopolul
1328-1589 – Dinastia de Valois	1315-1344 – Simone Martini	1367-1415 – Maestrul Bertram	c. 1335 Începerea construcției catedralei de la Gloucester	
1348-1350 – **Epidemia de ciumă neagră**	1378-1417 – Marea schismă din Occident		**1339-1453 – Războiul de 100 de ani**	
1334-1352 – Palatul papal de la Avignon	1377-1446 – Brunelleschi			Mai 1453 - sultanul turc Mahomed al II-lea cucerește Constantinopolul. Sfârșitul Imperiului Bizantin, urmaș al Imperiului Roman de Răsărit
1475 – Apogeul puterii în Burgundia, Carol Temerarul	1400-1475 – Paolo Ucello 1401-1428 – Masaccio 1444-1510 – Botticelli 1452-1519 – Leonardo da Vinci 1478-1510 – Giorgione	1400 – Altarul Sf. Augustin la München	•	

REZUMAT: CEEA CE LE DATORĂM

O parte a moștenirii noastre, provenită din apariția universităților și a noilor forme de raționament, este **silogismul**. Este un progres în metoda rațională deoarece, din acest moment, demonstrația se va organiza în jurul mai multor silogisme. Este vorba de o propoziție majoră de unde decurge o propoziție minoră care duce la rândul ei la o concluzie.

Pentru a înțelege mai bine putem da următorul exemplu:

Premisa majoră: Patrupedele sunt animale terestre care se deplasează pe patru picioare.

Premisa minoră: pisica este un animal care trăiește pe pământ și care merge pe patru picioare.

Concluzie: pisica este deci un patruped.

Datorită acestei metode, foarte folosită de Sf. Toma d'Aquino a avut loc o evoluție în doctrina originară a puterii. Pentru Sf. Toma, Dumnezeu este unicul fundament al puterii dar, în aplicarea ei, aceasta aparține domeniului uman.

Dacă examinăm exercițiul puterii, în teoria sa, Sf. Toma reia categoriile prezentate de Aristotel. Este vorba de trei forme pure (monarhia, aristocrația și polița, un compromis între aristocrație și sancțiunea unui vot popular) și trei forme denaturate (tirania, oligarhia și democrația).

Totuși, Sf. Augustin adăuga viziunii lui Aristotel pe cea a creștinismului, deoarece deținătorul puterii este călăuzit de către căutarea binelui comun, ca rațiune a puterii, astfel că temelia puterii vine de la Dumnezeu.

• Împotriva exceselor puterii

Papii s-au ridicat deasupra celorlalți episcopi din dorința de a domina, și văzând că veniturile episcopatului de la Roma nu erau destul de mari pentru măreția cerută de rangul lor, ei și-au

atribuit drepturile și posesiunile tuturor bisericilor vacante, și prin acest mijloc au adunat o cantitate uriașă de aur și argint. În ceea ce îi privește pe cardinali, ei îi disprețuiesc pe episcopi deoarece îi consideră inferiori lor și puțin le mai lipsește ca să nu se considere egalii regilor... Papii, pentru a intra în grațiile prinților, și-au făcut obiceiul de a acorda beneficii acelora care le erau recomandați de către aceștia.

Nicolas de Clamanges, *Tratat despre ruina Bisericii*

Tot perioadei medievale îi datorăm apariția monarhiilor naționale și eforturile oamenilor legii pentru a promova două idei noi – ideea de Națiune și ideea de Stat. Până atunci predomina ideea unui imperiu universal, asemănător cu ceea ce fusese sau se dorise a fi Imperiul Roman. Gândirea se va orienta de acum către individualitatea fiecărui stat și a fiecărei națiuni. Descoperirea unor noi orizonturi, inovațiile tehnice, sosirea masivă a metalelor prețioase la sfârșitul Evului Mediu, care proveneau din America Centrală și de Sud, însoțesc perioadele de agitație politică și economică ce anunță Renașterea. Chiar în perioada în care există o afluență de metale prețioase, Biserica, prin vocea Sf. Toma d'Aquino, oferă o concepție definită a proprietății și a modului în care trebuie folosită.

Idealul Sf. Toma rămâne sărăcia dar el încearcă să o reconcilieze cu existența proprietății. Pentru el, proprietatea are două aspecte. Funcția administrativă, sarcina de a se ocupa de niște bunuri, de a le fructifica sunt perfect normale și onorabile. Însă nu trebuie ca proprietarul să meargă mai departe de satisfacerea unor nevoi. Dacă prin exploatarea bunurilor sale el obține mai mult decât strictul necesar, trebuie să-l împartă cu cei mai puțin norocoși, și nu să adune bogății. Sf. Toma, prin această analiză, nu condamnă proprietatea, ci o consideră în funcție de utilizarea care îi este dată, de scopul ei final.

Apar de asemenea noi concepții religioase, politice, filosofice și economice care permit legătura între antichitatea clasică greco-latină, lumea creștină și noile descoperiri și Renaștere.

Primăvara

Vremea și-a lăsat mantaua ei
Cea de vânt, de vifor și de ploi
Și s-a întors din nou acum la noi
Semănând în cale-i ghiocei
Păsările-n coruri oricând vrei
Te desfată în codru și în zăvoi
Vremea și-a lăsat mantaua ei
Cea de vânt, de vifor și de ploi
Râurile, ca de obicei
Părăsind al gheţurilor sloi
Curg la vale în limpede șuvoi
Parcă ceva nou și nu știi ce-i:
Vremea și-a lăsat mantaua ei
Cea de vânt, de vifor și de ploi.

Charles d'Orléans, *Primăvara*,
citat în *Antologie bilingvă de poezie franceză*
E.D.P., București, 1970, p. 11

CAPITOLUL III
EPOCA MODERNĂ

Autori şi opere

Thomas Morus (1478-1535)	***Utopia.***
Erasmus (Desiderius Erasmus) (Roterodamus) (1469-1536)	***Elogiul nebuniei. Instituţia prinţului creştin.***
Nicolo Machiaveli (1469-1527)	***Principele.*** ***Discurs despre prima decadă a lui Titus Livius.*** ***Discurs despre reforma Statului Florenţei.***
Martin Luther (1483-1546)	***Despre autoritatea mireană şi până la ce punct i se datorează ascultare.***
Jean Calvin (1509-1564)	***Instituţia creştină.*** ***Ordonanţe ecleziastice.***
Thèodore de Bèze (1519-1605)	***Despre drepturile magistraţilor asupra supuşilor lor.***
Jean Bodin (1529-1596)	***Şase cărţi despre Republică.***
Etienne de la Boétie (1530-1563)	***Contre-un.***
Richard Hooker (1533-1600)	***Survey of the summe of church discipline*** (Cercetare asupra sumei disciplinei bisericeşti).
Sf. Robert Bellarmin (1542-1621)	**Controverse.**
Francisco Suarez (1548-1617)	***De legibus. De bello et Indi. Defensio fidei catholicae*** (Despre legi. Despre război şi Indii. În apărarea credinţei catolice).
Cardin le Bret (1558-1655)	***Despre suveranitatea regilor.***
Thomas de Groot zis Grotius (1583-1645)	***De jure belli ac pacis*** (Despre dreptul războiului şi păcii).
Richelieu (1585-1642) (Jean-Armand du Plessis, cardinal, duce de)	***Testament.***
Thomas Hobbes (1588-1679)	***Leviatan*** (Leviathan sive de materia forma et potestate curtatis ecclesiasticae et civilis).
Jacques Benigne Bossuet (1627-1704)	***Politica după propriile cuvinte ale Sfintei Scripturi.***
Spinoza (1632-1677)	***Tratat teologico-politic.***
John Locke (1632-1704)	***Două eseuri despre puterea civilă.***
Ludovic al XIV-lea (1638-1715)	***Memorii. Instrucţiuni politice şi morale. Cugetări asupra meseriei de rege.***
Montesquieu (1689-1755) (Charles de Secondat, baron de)	***Scrisori persane. Spiritul legilor.***
Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	***Contractul social.***
Frederic al II lea (1712-1786) (rege al Prusiei în 1740)	***Împotriva lui Machiavelli.***
Mercier de la Rivière (1720-1793)	***Ordinea naturală şi esenţială a societăţilor politice***
Sieyès (1748-1836)	***Eseu despre privilegii. Ce este Starea a Treia?***

Evoluţia marilor doctrine politice în timpul perioadei moderne este extrem de bogată, deoarece ea se întinde de la **Utopia** lui Thomas Morus (1478-1535) şi până la **Ce este Starea a Treia** de Sieyès (1748-1836). Sfârşitul sec. XV este dominat de căutarea societăţii ideale şi a mijloacelor politice apte să o pună în aplicare, de la corpul mistic al lui Iisus aflat în centrul celor trei cercuri ale lui Erasmus, şi până la **Principele** lui Machiavelli, creatorul noţiunii moderne de Stat.

Apariţia luteranismului, şi apoi a calvinismului, va bulversa Europa sec. XVI, iar umanismul Renaşterii rămâne mut în faţa zarvei provocate de războaiele religioase. Doctrinele politice evoluează în studierea monarhului, a ascultării datorate acestuia în opinia lui Luther şi până la monarhomacii care prevăd tiranicidul, precum Théodore de Bèze. Finalul sec. XVI este martorul premiselor monarhiei absolute (prin Jean Bodin şi cele **Şase cărţi despre Republică**), teoretizată în secolul următor de Cardin Le Bret, Richelieu, Bossuet, şi pusă în practică de Ludovic al XIV-lea.

Dar sec. XVII este şi secolul evoluţiei noţiunii de contract politic, ce îl leagă pe principe de supuşii săi, înainte de a lega guvernul de cetăţeni, la sfârşitul sec. XVIII. Contrar lui Francisco Suarez şi Sf. Robert Bellarmin care afirmă libertatea inalienabilă a omului, Thomas Hobbes, în **Leviatan**, avansează noţiunea de stat totalitar în care singurul contract este de supunere absolută. John Locke poate fi considerat fondatorul liberalismului, prin excelenţă anti-Hobbes; ca şi Montesquieu, el considera contractul social un act voluntar al unor indivizi liberi din punct de vedere civic şi moral, validat de încredere pe de o parte, şi de virtute sau onoare de cealaltă parte.

Această evoluţie se poate observa şi în evenimentele care au loc, o dată cu fenomenul *despotismului luminat* în Prusia, Rusia, Spania sau Austria, unde suveranii se doresc a fi părinţii şi ocrotitorii popoarelor lor, primii magistraţi în Stat mai degrabă decât proprietari ai acestuia; acestea au loc însă înainte de Revoluţia franceză care provoacă o întoarcere la absolutism.

Epoca contemporană este anunţată de teoria politică a lui J.-J. Rousseau şi a lui Sieyès şi anume suveranitatea poporului sau a naţiunii. Popor şi *voinţa generală* pentru Rousseau şi naţiune şi *voinţă naţională* pentru Sieyès.

Deşi Rousseau foloseşte termenii de popor şi *voinţă generală* iar Sieyès de naţiune şi *voinţă naţională*, bulversarea provocată de aceştia nu este mai puţin profundă şi ireversibilă. De acum înainte, principiul suveranităţii nu mai constă într-o singură persoană (principele) sau într-un grup (aristocraţia), ci el se cuvine de drept întregului popor care fixează eventualele condiţii pentru delegarea unor reprezentanţi aleşi pe o perioadă bine determinată. Eliberată de problema imediată a religiei, gândirea politică se orientează spre recunoaşterea suveranităţii poporului şi către mijloacele pentru a-i permite să o exercite, către condiţiile şi principiile menite să determine natura regimului cel mai potrivit pentru realizarea binelui comun.

A. RENAȘTEREA

1. Generalități

Pentru a înțelege mai bine renovarea fundamentală și ruptura produsă o dată cu Renașterea, vom începe printr-un bilanț rapid al situației din Europa în domeniul religios și intelectual de la sfârșitul sec. XV.

Influența Bisericii s-a diminuat considerabil începând cu anul 1378 care corespunde Marii Schisme din Occident, momentul în care doi papi concurenți au fost aleși, fenomen ce a ajuns până la existența a trei papi în același timp. Reunificarea Bisericii având în frunte un papă unic, chiar dacă are loc, nu poate compensa pierderea considerabilă a încrederii și a capitalului de virtute deținut de aceasta înainte de Marea Schismă. Această dezbinare adâncă a Bisericii este considerată o nouă pedeapsă divină, după nenorocirea epidemiei de ciumă neagră din 1348 care a secerat cam o treime din populația Europei.

În domeniul cultural, negustorii îmbogățiți, mai ales în orașele italiene și în Flandra, încep să joace un rol politic din ce în ce mai important și practica mecenatului se va extinde în rândurile lor. Astfel ei își afirmă importanța în cadrul cetății prin oblăduirea artiștilor.

Este de asemenea epoca marilor invenții: busola, apărută în China, în sec. XIII. Acul este așezat pe un pivot, fixat într-o cutie începând cu sec. XIV și folosit în Occident. Se utilizează de asemenea și astrolabul care permite cunoașterea orei. Este un disc de lemn, câteodată de metal, cu bordul gradat, suspendat în poziție verticală de un inel. Cu ajutorul unei reglete mobile, mânuitorul poate ochi și, astfel, unghiul format de centrul astrolabului și de direcția stelei polare cu orizontul, astfel măsurat poate indica latitudinea. Măcar până în momentul depășirii Ecuatorului, deoarece dincolo de acesta steaua polară nu mai e vizibilă.

Un nou gen de corabie, caravela, inventată în sec. XV și dotată cu un bordaj mai înalt, permite o navigare mai sigură.

În domeniul militar, praful de pușcă, care provine tot din China, este introdus în Europa din sec. XIII și folosit pe scară largă în timpul Războiului de 100 de ani, în care se înfruntă în cursul sec. XIV, Franța și Anglia.

Cea mai importantă invenție, pentru Renaștere, rămâne imprimeria. Desigur că hârtia din in sau din cârpă, adică din rămășițe de țesătură, este cunoscută în Europa începând din sec. XIV, dar literele sunt încă modelate cu mâna, sau manuscrisele sunt recopiate – o metodă lentă și foarte costisitoare.

În sec. XV apare xilografia, un sistem în care se fixează o pagină scrisă pe o bucată de lemn acoperită cu cerneală. E de ajuns să se apese foaia pe caracterele date în prealabil cu cerneală. Gutenberg (1394/1399-1468) născut la Mayence este cel căruia i se atribuie cel mai des inventarea tiparului. El vine cu ideea de a face un aliaj din plumb și stibiu pentru a topi noi caractere într-o formă specială. Datorită acestui procedeu care permite deplasarea ușoară și reutilizarea caracterelor fără uzura rapidă, primele opere tipărite datează din 1450. Cartea, chiar dacă este în continuare rară și scumpă, datorită tiparului, va avea o circulație mai largă între erudiți, intelectuali. Această circulație permite dezvoltarea curen-telor umaniste și instituirea Renașterii.

G. Vasari (1511-1574), în opera sa *Viețile* folosește pentru prima dată termenul de Renaștere în opoziție cu „genul gotic". Acest vocabular este reluat în 1860 de Jacob Burckhardt. Autorul insistă asupra unei Renașteri considerată o perioadă a istoriei civilizațiilor, deci a artei.

Factorul fundamental al Renașterii este întoarcerea la surse, inițiată de italieni, redescoperirea operelor antice și aceasta este însoțită în același timp de o creație proprie.

2. Umanismul

În sensul restrâns al termenului, **umanismul** este definit ca o filosofie consacrată studiului, conservării și transmiterii „umanităților clasice", operele scriitorilor antichității greco-latine. Dacă ne limităm la această definiție, umanismul ar fi apărut în perioada medievală. Am fost martorii, în această direcție, la redescoperirea lui Aristotel și predarea lui la Universitatea Sorbona din Paris, chiar de Sf. Toma d'Aquino.

Umanismul sec. XV și XVI se răspândește grație bibliotecilor, ca cea de la Vatican, fondată în 1480. Desigur, acolo sunt citiți și propagați Cicero, Platon, principalii autori antici. Dar umaniștii depășesc tradiția medievală a *Sumelor*, acele compilații, pentru

a se orienta către o critică autentică şi o libertate în cercetare. Este vorba de moştenirea unei tradiţii folosite în sprijinul punerii în practică a unui nou sistem de gândire. Academiile, inspirate din cea înfiinţată de Platon, devin principalele centre culturale în Italia Renaşterii, şi anume Florenţa, după 1450, Neapole, dar şi Ferrara, Urbino sau Mantua. Umaniştii studiază aici direct manuscrisele greceşti, latineşti şi arabe.

Cel mai renumit dintre aceştia, Erasmus din Rotterdam (1466-1536), predă în mai multe ţări europene, la Fribourg şi la Bâle. Opera sa se compune dintr-o corespondenţă foarte importantă cu alţi umanişti şi din lucrări dintre care cele mai cunoscute sunt *Elogiul nebuniei* (1511) şi *Instituţia principelui creştin* (1516). Gândirea lui Erasmus se găseşte la punctul de contact între moştenirea antichităţii clasice şi creştinism, fiind impregnată de o credinţă puternică.

• Către un ideal de sărăcie cristică

Dacă suveranii pontifi care i se substituie lui Iisus s-ar strădui să-i imite sărăcia, râvna, înţelepciunea, crucea şi puţinul preţ pe care îl pune pe viaţă, dacă ar chibzui asupra denumirii de Papă, care înseamnă Tată, şi asupra titlului de Prea Sfânt care li se atribuie, nu ar fi oare cei mai nefericiţi dintre oameni? Cel care îşi foloseşte toate resursele pentru a cumpăra această demnitate nu trebuie oare să o apere apoi prin sabie, otravă şi violenţă? Ce avantaje ar avea de pierdut dacă într-o bună zi ar fi iluminaţi de înţelepciune! Şi nici măcar de înţelepciune, ci de un singur bob din muştarul despre care vorbea Iisus. Atâtea bogăţii, atâtea onoruri, trofee, oficii, dispense, taxe, Indulgenţe. Atâţia cai, măgari, păzitori şi atâtea plăceri, vedeţi ce trafic, ce seceriş, ce ocean de bunuri am cuprins în atât de puţine cuvinte! Ar trebui să respecte posturile, lacrimile, ovaţiile, predicile, studiul şi penitenţa, mii de incomodităţi supărătoare. Şi ce s-ar alege de atâţia scribi, de copişti, de notari, de avocaţi, de negustori, de secretari, de arcaşi, de lăncieri, de intendenţi, de patroni de lupanare, şi aici aş spune un cuvânt aspru, dar să nu rănim urechile gingaşe! Această mulţime uriaşă, care este în sarcina Scaunului roman, care de fapt are însărcinări pe lângă Scaunul de la Roma, ar trebui să facă foame. Ar fi deci şi extrem de detestabil dacă marii capi ai Bisericii, adevăratele lumini ale lumii, ar fi nevoiţi să se întoarcă la toiagul de cerşetor şi la taler.

Erasmus, *Elogiul nebuniei*, ed. Antet, Bucureşti, 1998.

Anumiţi umanişti se situează totuşi destul de aproape de păgânism prin exaltarea unei forme de frumuseţe, de viaţă agreabilă pe care le împrumută din Antichitate. Alţii încearcă să reconcilieze (precum Erasmus) păgânismul şi morala creştină, adică sursele constituite de Biblie şi de scrierile Părinţilor Bisericii.

3. Literatura

În afară de Erasmus din Rotterdam, principalii autori ai perioadei Renaşterii sunt, în Germania, Melanchthon (1497-1560) şi Hans Sachs (1494-1576). Melanchthon este profesor la Wittenberg, prieten al lui Martin Luther, şi reuşeşte să alcătuiască o sinteză a reformei şi a umanismului în a sa celebră *Confesiune de la Augsburg* ce datează din 1530. Publică de asemenea şi gramatici greceşti şi latineşti. Hans Sachs este autor de comedii, de tragedii, de jocuri destinate carnavalurilor dar şi de mai multă Meistergesänge.

În Italia, literatura primei jumătăţi a sec. XVI este dominată de trei mari autori: Ariosto (1474-1533), Tasso (1544-1595) şi Aretino (1492-1556).

Ariosto este un autor umanist care urmează tradiţia ciclului arturian, legenda cavalerilor Mesei Rotunde, în opera sa *Orlando Furioso* (1516-1532). El trăieşte la Curtea d'Este în Ferrara. Acolo îşi duce veacul şi Torquato Tasso, autor a numeroase opere, printre care şi epopeile creştine *Facerea lumii* şi o pastorală – *Ierusalimul eliberat* (1575). Aretino scrie cu o mare libertate, urmând tradiţia antică a povestirilor licenţioase, câteodată chiar pornografice. Principalele sale poeme sunt *Mareşalul* (1533), *Curtezana* (1534), *Filosoful* (1546). În *Dialogurile* sale, îşi face portretul prin trăsăturile unei curtezane, lansând îndemnul de a trăi pe spezele altora.

Un statut deosebit, în Italia, are Niccolo Machiavelli (1469-1527). Florentin, secretarul lui Cezar Borgia, el este autorul unei opere de umanism politic: *Principele* (1513). Este vorba de o nouă concepţie a dreptului suveranului, fondată pe ţelul care trebuie atins. Mijloacele folosite nu contează, chiar dacă sunt contrare legilor obişnuite ale moralei. Datoria principelui este de a-şi atinge scopul propus. Machiavelli este de asemenea autorul unei opere

care elogiază Antichitatea – *Discursuri despre prima decadă a lui Titus Livius* (1513-1520).

• Un instrument fundamental: cartea

> În 1539, prin edictul de la Villiers-Cotterêts limba franceză este impusă de Francisc I pentru a înlocui latina în toate actele juridice și administrative.
>
> Zece ani mai târziu limbii franceze i se acordă un loc de onoare prin *Apărarea și Ilustrarea limbii franceze* de Joachim du Bellay.
>
> Cartea și scrierea sunt legate între ele. Nu este deci surprinzător că cele mai vechi cărți folosesc suporturi foarte variate cum ar fi tăblițele de argilă (Mesopotamia), papirusul în Egipt, ostraca, fragmente de lut în Grecia etc.
>
> Sulul de papirus va fi înlocuit începând cu sec. III și IV î.Hr. de codex, alcătuit din foi rulate și îndoite. Folosirea hârtiei în Occident facilitează multiplicarea și difuzarea textelor.
>
> Cărțile imprimate în jurul anului 1500 sunt numite incunabule adică „leagăn". Tehnica este unul din elementele care favorizează prezentarea textului. Spre 1530-1550, cartea ia forma păstrată și astăzi. Înainte, ea se inspira din forma manuscriselor dar nu era nici numerotată nici paginată, ci alcătuită din numeroase foi imprimate în sute de exemplare.

4. Arta

Evoluția artistică în perioada Renașterii debutează tot în Italia. În arhitectură, artiștii Renașterii au o preferință pentru formele geometrice, clădirile cu plan pătrat sau circular, câteodată cilindric. Simplitatea este căutată.

Principalii arhitecți italieni ai perioadei sunt: Filip de Brunelleschi (1377-1446), constructorul Capelei familiei Pazzi din Florența, și Leon Battista Alberti (1404-1472) care dirjează construcția bisericii franciscanilor la Rimini.

Totuși, în timpul creării bazilicii Sf. Petru din Roma mai mulți arhitecți succesivi sugerează amenajări. Bramante (1506-1514) colaborează la realizarea edificiului și îi propune Papei Iuliu al II-lea o construcție centrală, în formă de cruce grecească cu o cupolă principală și anexe. Succesorul său Iulius de Sangallo (până la sfârșitul lui 1514) preferă un plan cu naosul în centru. Apoi vine Rafael (1514-1520) cu cele 2 planuri ale sale: unul cu naos, celălalt cu fațada. Antonio de Sangallo (1520-1546) revine la planul în formă de cruce grecească. Michelangelo (1547-1564) înlocuiește fațada pătrată cu o formă dreptunghiulară. Giacomo

Della Porta (1573-1604) înalță cupola cu 4 metri și schimbă decorația interioară. Carlo Maderna (1607-1667) transformă fațada, o mărește adăugându-i turle și își termină proiectul în 1619. În sfârșit, Bernini (1646-1667) se consacră mai ales extinderii la sol a edificiului și proiectează ansamblul pieței Sf. Petru.

Construirea Vaticanului

> Palatul Vaticanului este un ansamblu arhitectural la care fiecare papă a adăugat noi dependințe ce se concentrează în jurul curții Sf. Damasc, opera lui Bramante și a lui Rafael. De fapt, palatul nu are decât trei aripi. Din curte pornește o scară monumentală construită de Bernini și care duce la Capela Sixtină.

Principalii pictori italieni ai Renașterii sunt: Giotto (1266-1337) care aparține perioadei numite proto-Renaștere. El creează în frescele sale o intensitate dramatică, mai ales în *Viața Sf. Francisc* de la Assisi și în *Scene din viața lui Iisus* de la Arena din Padova. El pune în practică regula izocefaliei – capetele personajelor sunt la aceeași înălțime. Masaccio (1401-1429) utilizează mai mult în spațiu iluzia reliefului. Frescele sale sunt pictate în biserica Sf. Maria del Carmine. Este vorba de *Adam și Eva alungați din Paradis*. Pierro Della Francesca (1410 sau 1420-1492) se naște în Toscana și pictează primele pânze la Siena și Urbino. Este vorba de *Botezul lui Iisus* și de *Flagelarea lui Iisus*. Din 1452 el își începe principala operă, decorarea bisericii Sf. Francisc de la Arezzo, alegând ca temă centrală legenda crucii. Conform povestirilor din Evul Mediu, crucea pe care a fost răstignit Iisus ar fi provenit dintr-un copac plantat de fiii lui Adam. Deci prin această cruce ar exista o legătură tangibilă între Vechiul și Noul Testament.

Artiștii au de lucru datorită comenzilor făcute de persoanele care practică mecenatul, fie că e vorba de indivizi, de congregații religioase sau de orașe. Principalii Mecena individuali sunt: papa Iulius al II-lea la Roma, familia de Medici la Florența, familia D'Este la Ferrara și clanul Farnese la Parma.

Cei mai mari arhitecți sunt în același timp și sculptori. Ei acordă un loc important reliefului rotund adică o sculptură în jurul căreia o persoană se poate deplasa, care nu este fixată în zid ca, de exemplu, altorelieful, în jurul căruia este imposibil de făcut un ocol. Această formă de artă reia legătura cu Antichitatea prin alegerea

nudității, a libertății de mișcare și a studiului anatomiei. Corpul uman nu mai este idealizat, ci este reprezentat așa cum este în realitate.

Putem cita în acest sens statuia ecvestră a ducelui Francisc Sforza concepută aproape în întregime de către Michelangelo (1475-1564). Principalele sale opere sculptate sunt: *La Pieta* terminată în 1500, opera comandată de un cardinal francez și care decorează Bazilica Sf. Petru la Roma; *Moise* decorează mormântul Papei Iulius al II-lea; *Sclavul înlănțuit*, în realitate grupuri de sclavi, aparține protectorului său Iulius de Medici. Leonardo da Vinci (1452-1519) arhitect cu talente multiple, printre care și cel de pictor, construiește fortificațiile pentru Francesco Borgia și întocmește primele hărți. Francisc I îl invită la Curtea sa de lângă Amboise și el își încheie viața în Franța unde moare pe 2 mai 1519.

Un alt sculptor, Jean de Bologne (1529-1608), se instalează în Franța către mijlocul sec. XVI. El creează grupuri de statui care au particularitatea de a oferi, indiferent de unghiul în care se plasează spectatorul, o perspectivă identică. Este vorba de *Fântâna lui Neptun* la Roma, de grupul *Răpirea Sabinelor* la Florența. Benvenuto Cellini (1500-1571) realizează bijuterii, piese de aurărie, medalii, dar și sculpturi, cea mai celebră fiind *Perseu tăindu-i capul Meduzei*.

În ceea ce privește principalii pictori ai epocii, câteva nume sunt esențiale. Leonardo da Vinci (1452-1519) ilustrează perfect noua tendință a unui desen foarte migălos, personaje aureolate de lumină prin tehnica clarobscurului. Printre capodoperele sale se numără: *Fecioara pe stâncă*, *Sfânta Cină*, dar de-abia prin 1500 el realizează la Florența cea mai celebră pânză a sa: *Gioconda*. Michelangelo, deja menționat în calitate de sculptor și arhitect, este în același timp pictor și poet. El acordă o atenție cu totul deosebită artei figurative pentru a obține o formă ideală în desen. Această preocupare pentru plastică se regăsește în opere cum ar fi: *Judecata de Apoi*, *Genesa*. Provenind din fresce care împodobesc bolta Capelei Sixtine, aceste picturi i-au fost comandate lui Michelangelo de către Papa Iulius al II-lea.

Rafael (1483-1520), de asemenea arhitect, pictează la Florența apoi la Roma. Operele sale reflectă armonia și echilibrul. Este vorba de *Școala de la Atena*, de *Portretul lui Iulius al II-lea* și

de *Fresca Galateei*. Tizian (1477-1576) este pictor. Opera sa se inspiră din fervoarea creștină (*Fecioara la Templu*) cât și din senzualitate (Venus), alternând iubirea sacră și profană. El utilizează un colorit variat și somptuos pentru *Doamna făcându-și toaleta*, și se face cunoscut ca un portretist remarcabil prin tablourile *Carol Quintul* și *Filip al II-lea*.

În afară de Italia, alți mari artiști ai Renașterii pot fi găsiți în Flandra și în Germania. Vom menționa în cele ce urmează mai ales pictorii.

Peter Bruegel (1530-1569) numit și „cel Bătrân“ domină pictura flamandă, din sec. XVI. Cei doi fii ai săi sunt Peter Bruegel „cel Tânăr“ și Jan Bruegel, supranumit și „Bruegel cel de catifea“. Bruegel cel Bătrân pictează mult timp obiceiurile țărănești, nunțile, secerișul și viața de zi cu zi. El plasează principalele scene din Sfintele Scripturi în peisajul flamand, ca de ex. *Numărătoarea din Bethleem*. Tot lui i se datorează și *Triumful morții*, *Căderea îngerilor răzvrătiți*.

Albrecht Dürer (1471-1528) este și pictor și gravor. În timpul unei șederi în Veneția, este fascinat de Renașterea din Italia de nord și începe să studieze această nouă artă. Mai degrabă desenator decât pictor veritabil, el îmbină realismul cu dorința de a reprezenta adevărul. Principalele sale opere sunt: *Apocalipsa*, *Cavalerul*, *Moartea și diavolul*.

Lucas Cranach (1497-1543) pictează mai ales la Curtea de Saxa și acordă un loc important în opera sa nudului, deoarece se pare că a dorit să creeze un nou canon de frumusețe, de estetică a trupului gol, diferențiindu-se de modelele italienești. Este însă faimos mai degrabă pentru seriile sale de portrete.

Hans Holbein (1497-1559) este un mare călător. El va vizita de mai multe ori Franța, Italia și Anglia. De altfel va deveni unul din maeștrii portretului și ai gravurii pe lemn de la Curtea lui Henric al VIII-lea. Dintre operele sale menționăm: portretele lui *Henric al VIII-lea* și *Erasmus*.

Un statut special i se cuvine lui El Greco (1541-1614) născut în insula Creta. Călătorește și el la Veneția unde descoperă Renașterea italiană, înainte de a se duce în Spania și de a se stabili în orașul Toledo. Pictura sa sumbră și pasionată este inspirată cel mai adesea din teme

religioase. Putem cita *Desfacerea celei de-a cincea peceţi* pictată către 1610 sau capodopera sa *Înmormântarea contelui de Orgaz*.

5. Un exemplu: trăsăturile importante ale Renaşterii franceze

Vom evoca mai întâi Renaşterea literară în Franţa, în funcţie de trei perioade: din 1515 până în 1534, din 1534 şi până în 1559, iar apoi din 1559 şi până în 1610. Pe durata primei perioade (1515-1534) regele Francisc I va fi protectorul Renaşterii şi va crea **Colegiul lectorilor regali**, actualul Colegiu al Franţei. Acolo erau predate greaca, latina, ebraica, într-un cuvânt, revenirea la sursele antice. Plătiţi de către suveran, profesorii se bucură de o mare libertate în predare deoarece ei nu se găsesc, spre deosebire de profesorii universitari, sub tutela Bisericii.

- **Ordonanţa de la Villers-Cotterêts (1539): franceza ca limbă oficială**

Art. 50 – Despre înmormântarea celor care beneficiază de venituri (ecleziastice) se va face dovada printr-un registru, de către canonici, colegii, mânăstiri şi preoţi, care vor depune mărturie, iar pentru a se face dovada orei decesului acesta va fi neapărat menţionat în registrele pomenite mai sus şi pentru a sluji la judecarea unor procese în care ar fi nevoie să se dovedească ora morţii.

Art. 51 – De asemenea se vor alcătui registre ca dovadă a botezurilor şi ele vor conţine ora naşterii şi astfel, printr-un extras de registru se va putea dovedi majoratul.

Art. 11 - Şi deoarece asemenea lucruri au avut loc deseori în privinţa înţelegerii cuvintelor latineşti incluse în aceste sentinţe, dorim ca de acum înainte toate sentinţele, registrele, anchetele, contractele, comisiile, testamentele şi altele, fie acte, fie hotărâri ale justiţiei, să fie pronunţate, înregistrate şi aplicate/înmânate părţilor în limba maternă franceză şi nu altfel.

Între 1534 şi 1559, dispoziţia regelui faţă de reformatori şi mai ales faţă de protestanţi se va schimba. Este vorba de episodul

cunoscut sub numele „Afacerea Şpalturilor". Acestea, sau mai degrabă acesta, este o scrisoare aşezată pe uşa camerei regelui la Amboise, o denunţare violentă a catolicismului şi a liturghiei. Mânia regelui, care până atunci fusese tolerant, îi obligă pe unii poeţi printre care şi Marot să se facă nevăzuţi.

Între 1559 şi 1610, Franţa este sfâşiată de războaiele religioase. Este epoca „scriitorilor luptători". Dintre principalii autori ai Renaşterii franceze, îi putem cita pe Clément Marot (1494-1553) deoarece opera sa face trecerea între Evul Mediu şi Renaştere. El utilizează încă retorica medievală, dar introduce sonetul, inventat de către Petrarca în Italia. Este în special un poet de curte, autor de asemenea a 50 de *Psalmi în franceză*, o traducere a psalmilor din Babilon destinaţi a fi cântaţi în templele protestante.

François Rabelais (1494-1553), franciscan, membru al clerului mirean, medic la Hôtel-Dieu din Lyon, este cel mai mare umanist al timpului. El utilizează în opera sa elemente moştenite din Evul Mediu, prin gustul său pentru uriaşi, prin burlesc, prin tonul poznaş iar câteodată chiar obscen, încadrându-se în tradiţia fabulelor medievale. Dar el introduce şi un modernism al Renaşterii prin programul umanist de educaţie, dezvoltat în operele sale, bazat pe studiul limbilor greacă, latină şi ebraică. Scrierile sale, *Gargantua* şi *Pantagruel*, se constituie în satire violente îndreptate împotriva regelui, a ordinelor monahale, a papei şi a profesorilor de la Sorbona.

Către 1547, un grup de tineri semnează manifestul unei noi şcoli, prin pana lui Joachim Du Bellay care scrie *Apărarea şi Ilustrarea limbii franceze*, apărută în 1549. Acest grup îşi va lua numele de **Pleiada**. Apărarea limbii franceze are ca scop lupta împotriva autorilor care utilizează în mod sistematic latina ca referire la Antichitate, în vreme ce Du Bellay consideră că este necesară scrierea unor opere la fel de importante în limba franceză.

Ei doresc să promoveze o nouă poezie, fără puncte în comun cu cea medievală. Această poezie, deşi încadrată în forme noi (sonetul) foloseşte ca teme de inspiraţie subiecte din antichitatea clasică. Joachim Du Bellay (1522-1560) este el însuşi un maestru

religioase. Putem cita *Desfacerea celei de-a cincea peceți* pictată către 1610 sau capodopera sa *Înmormântarea contelui de Orgaz*.

5. Un exemplu: trăsăturile importante ale Renașterii franceze

Vom evoca mai întâi Renașterea literară în Franța, în funcție de trei perioade: din 1515 până în 1534, din 1534 și până în 1559, iar apoi din 1559 și până în 1610. Pe durata primei perioade (1515-1534) regele Francisc I va fi protectorul Renașterii și va crea **Colegiul lectorilor regali**, actualul Colegiu al Franței. Acolo erau predate greaca, latina, ebraica, într-un cuvânt, revenirea la sursele antice. Plătiți de către suveran, profesorii se bucură de o mare libertate în predare deoarece ei nu se găsesc, spre deosebire de profesorii universitari, sub tutela Bisericii.

• Ordonanța de la Villers-Cotterêts (1539): franceza ca limbă oficială

Art. 50 – Despre înmormântarea celor care beneficiază de venituri (ecleziastice) se va face dovada printr-un registru, de către canonici, colegii, mânăstiri și preoți, care vor depune mărturie, iar pentru a se face dovada orei decesului acesta va fi neapărat menționat în registrele pomenite mai sus și pentru a sluji la judecarea unor procese în care ar fi nevoie să se dovedească ora morții.

Art. 51 – De asemenea se vor alcătui registre ca dovadă a botezurilor și ele vor conține ora nașterii și astfel, printr-un extras de registru se va putea dovedi majoratul.

Art. 11 - Și deoarece asemenea lucruri au avut loc deseori în privința înțelegerii cuvintelor latinești incluse în aceste sentințe, dorim ca de acum înainte toate sentințele, registrele, anchetele, contractele, comisiile, testamentele și altele, fie acte, fie hotărâri ale justiției, să fie pronunțate, înregistrate și aplicate/înmânate părților în limba maternă franceză și nu altfel.

Între 1534 și 1559, dispoziția regelui față de reformatori și mai ales față de protestanți se va schimba. Este vorba de episodul

cunoscut sub numele „Afacerea Șpalturilor“. Acestea, sau mai degrabă acesta, este o scrisoare așezată pe ușa camerei regelui la Amboise, o denunțare violentă a catolicismului și a liturghiei. Mânia regelui, care până atunci fusese tolerant, îi obligă pe unii poeți printre care și Marot să se facă nevăzuți.

Între 1559 și 1610, Franța este sfâșiată de războaiele religioase. Este epoca „scriitorilor luptători“. Dintre principalii autori ai Renașterii franceze, îi putem cita pe Clément Marot (1494-1553) deoarece opera sa face trecerea între Evul Mediu și Renaștere. El utilizează încă retorica medievală, dar introduce sonetul, inventat de către Petrarca în Italia. Este în special un poet de curte, autor de asemenea a 50 de *Psalmi în franceză*, o traducere a psalmilor din Babilon destinați a fi cântați în templele protestante.

François Rabelais (1494-1553), franciscan, membru al clerului mirean, medic la Hôtel-Dieu din Lyon, este cel mai mare umanist al timpului. El utilizează în opera sa elemente moștenite din Evul Mediu, prin gustul său pentru uriași, prin burlesc, prin tonul poznaș iar câteodată chiar obscen, încadrându-se în tradiția fabulelor medievale. Dar el introduce și un modernism al Renașterii prin programul umanist de educație, dezvoltat în operele sale, bazat pe studiul limbilor greacă, latină și ebraică. Scrierile sale, *Gargantua* și *Pantagruel*, se constituie în satire violente îndreptate împotriva regelui, a ordinelor monahale, a papei și a profesorilor de la Sorbona.

Către 1547, un grup de tineri semnează manifestul unei noi școli, prin pana lui Joachim Du Bellay care scrie *Apărarea și Ilustrarea limbii franceze*, apărută în 1549. Acest grup își va lua numele de **Pleiada**. Apărarea limbii franceze are ca scop lupta împotriva autorilor care utilizează în mod sistematic latina ca referire la Antichitate, în vreme ce Du Bellay consideră că este necesară scrierea unor opere la fel de importante în limba franceză.

Ei doresc să promoveze o nouă poezie, fără puncte în comun cu cea medievală. Această poezie, deși încadrată în forme noi (sonetul) folosește ca teme de inspirație subiecte din antichitatea clasică. Joachim Du Bellay (1522-1560) este el însuși un maestru

al sonetului. Principalele sale opere sunt: *Antichitățile Romei*, *Regretele* și în 1549 o culegere de poezii după modelul petrarchist intitulată *Măslinul*.

Pierre de Ronsard (1524-1585) este considerat figura cea mai proeminentă a Pleiadei. Opera sa poate fi împărțită în trei perioade. Până în 1559, este marcată de influența Antichității sau a Italiei. Publică *Ode* imitându-le pe cele ale poetului grec Pindar sau pe ale latinului Horațiu. Între 1560 și 1574, Ronsard este poet de curte, scrie *Discurs despre mizeriile epocii sale*, *Elegii*, *Mascarade* și *Pastorale*. Ultima perioadă a vieții, între 1574 și 1585 este consacrată unei retrageri în singurătate la schitul Saint-Cosme-les-Tours. În această perioadă Ronsard compune poeziile cunoscute sub titlul de *Iubirile Elenei*.

- **Primăvara-n plină iarnă**

Văzui pe Nimfa mea întru o sută de fecioare,
Ca pe o lună printre biete făclioare,
Și ochii ei mai mult ca orice stele
Făceau s-apună cea mai mândră dintre ele,
Iar sânu-ascunde-n grații nesfârșite,
Zburdălnicii de frați nedespărțiți,
Alunecau în zbor de păsărele
Spre mine-n verde crud de rămurele.
Cerul răpit, de cântec se-nmuia
Roze și crini, cununi încet ploua
Totul în jurul ei și prin tot locul:
Așa încât în ciuda iernii crunte
Din puritatea ochilor iubiți
O dulce primăvară-i a sa față.

Ronsard, în M. Raymond, *Poezia franceză și manierismul*, Droz-Minard, Paris, 1971, p. 72

Grupului Pleiadei i se opune cel al „scriitorilor luptători". Ei nu își caută sursele de inspirație în Antichitate sau în Poezia Renașterii italiene, și nici nu caută să imite anumite forme poetice.

Punctul esențial din scrierile lor este înfățișarea mediului militar din care fac parte majoritatea dintre ei și promovarea religiei lor. Este deci vorba fie de catolici convinși fie de proaspeți protestanți.

Blaise de Montluc (1502-1577), soldat din vocație, scrie după retragerea sa *Comentarii*, un tablou al universului militar. El este un catolic înfocat. Agrippa d'Aubigné (1552-1630), protestant, publică între 1613 și 1620 un poem în 7 cânturi – *Tragicele*, în care deplânge mizeriile războiului și ale epocii.

Montaigne (1533-1592) pe numele său complet Michel Eyquem de Montaigne, gentilom din Périgord, își petrece o mare parte a vieții la Bordeaux, pentru care a fost consilier în Parlament și primar între 1581 și 1585. Forma literară preferată de el este eseul, a cărui misiune este studierea și analiza comportamentului uman. De altfel titlul operei sale este *Eseuri*, editate în 3 volume. El este influențat de Antichitate, iar opera sa este impregnată de stoicism, scepticism și spre sfârșit de un oarecare epicurianism, de o reîntoarcere la predarea unei arte morale de a trăi. Ca și Rabelais, Montaigne se preocupă de pedagogie, care ocupă o parte importantă în opera sa. El își pune problema modului de formare a unui spirit tânăr, dar, ca filosof, se întreabă care este finalitatea acestui lucru, dacă nu examinarea propriului eu.

În domeniul Renașterii artistice, Franța își aduce contribuția în arhitectură prin Pierre Lescot (1515-1578), din 1546 arhitectul palatului Luvru, autorul proiectului Curții Pătrate realizată mai târziu sub Ludovic al XIII-lea și al XIV-lea. Lui Philibert Delorme (1510-1570) i se datorează începerea lucrului la înălțarea palatului Tuileries în 1564, castelul Anet, rezidența Dianei de Poitiers, favorita regelui Henric al II-lea. Jean Bullant (1525-1578) este arhitectul castelului Ecouen, actualul Muzeu al Renașterii și al micului castel Chantilly.

Tablou literar al sec. XVI în Franța

A. Moștenirea medievală și noul stil

Clement Marot (1496-1544)	***Adolescența Clementinei*** (1532) ***Urmarea Adolescenței Clementinei*** (1534) ***Psalmii lui David*** (1538) ***Infernul*** (1542)
François Rabelais (1494-1553)	***Teribilele și cumplitele fapte și vitejii ale faimosului Pantagruel, regele Dipsozilor*** (1532) ***Teribila viață a marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel*** (1534) ***Cartea a treia*** (1546) ***Cartea a patra*** (1552)

B. Noua școală

Joachim Du Bellay (1522-1560)	***În Apărarea și Ilustrarea limbii franceze*** (1547) ***Măslinul*** (1549) ***Antichitățile Romei*** (1558) ***Regretele*** (1558)
Maurice Scève (1510?-1564?)	***Delia*** (1544)
Louise Labé (1524-1566)	***Sonete*** (1555)
Pierre de Ronsard (1524-1585)	***Ode*** (1550) ***Iubirile Casandrei*** (1552) ***Continuarea iubirilor*** (1555-1556) ***Imnuri*** (1555-1556) ***Discursul despre mizeria timpului său*** (1562-1563) ***Răspuns la injurii și calomnii*** (1563) ***Franciada*** (1572) ***La moartea Mariei*** (1578) ***Pentru Elena*** (1578) ***Ultimele versuri*** (1586)

C. Angajarea poetică

Agrippa d'Aubigné (1552-1630)	***Tragicele*** (1616)

D. Umanismul nesigur

Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592)	***Eseuri*** Prima ediție – 1580 A II-a ediție – 1592 A III-a ediție – 1595

Cei mai importanți sculptori aparțin **Școlii Loire**, ca de ex. Michel Colombes (1430-1515) autorul mormântului lui Francisc al II-lea, și care preia pentru decorație motive provenite din Italia. De fapt, arhitectura și decorația, pictura, sculptura, toate aceste arte sunt puternic influențate de către arta italiană, sub domnia lui Francisc I.

Sculptorul Jean Goujon (1510-1566) preia simbolurile păgâne ale Antichității pentru a reprezenta **Nimfele** de la Fântâna Saints Innocents (Sfinților inocenți), în prezent Forumul Halelor, iar Germain Pilon (către 1528-1590) realizează *Fântâna celor trei Grații* pentru Caterina de Medici, în grădina sa din Luxembourg.

În domeniul picturii, cel mai important artist francez este Jean Clouet (1485-1541) care își consacră opera subiectelor mitologice și unei galerii de portrete ale suveranilor din dinastia de Valois: *Henric al II-lea* și *Carol al IX-lea*.

B. PROBLEMELE RELIGIOASE: REFORMA ȘI CONTRA-REFORMA

1. Protestanții și Reforma

Protestantismul poate fi definit ca ansamblul doctrinelor și comunităților născute din **Reformă**, o mișcare religioasă care are ca țel de a reda creștinismului puritatea sa inițială. Pentru a reuși, protestantismul se va separa de Biserica catolică de la Roma. Termenul de **protestant** este dat în 1529 celor 5 prinți și celor 14 orașe ale Imperiului german răsculat împotriva împăratului Carol Quintul. Acesta din urmă dorește să le impună păstrarea ritului catolic.

În 1550 în Franța, protestanții calviniști sunt numiți de catolici **Hughenoți**. Ideea de Reformă nu apare în sec. XVI. În realitate, fondarea anumitor ordine religioase – Cluny, Citeaux, Ordinele cerșetoare, ca de altfel și diversele concilii, au ca scop promovarea unei reforme interne a Bisericii. În acea epocă Biserica este văzută ca un corp ecleziastic, adică un mod de administrație aflată în serviciul trupului mistic al lui Hristos. Aceste reforme au loc până în sec. XVI chiar în sânul Bisericii catolice. Marea deosebire, o dată cu apariția protestantismului constă deci în această dorință

de a se separa de Biserica catolică, din pricina imposibilităţii de a regăsi puritatea originară în cadrul acesteia. Unul din abuzurile cele mai strigătoare la cer, aflat la originea directă a Reformei constă în vânzarea de **Indulgenţe**, scrisori care nu au puterea de a şterge păcatul comis în ochii lui Dumnezeu dar dau posibilitatea răscumpărării vinei pentru a nu suporta consecinţele acesteia după moarte. Este un fel de garanţie de mijlocire după moarte pentru păcatele comise în timpul vieţii. Acest sistem autorizează o persoană bogată să păcătuiască şi apoi să se răscumpere, pe când cel sărac, şi el păcătos, este condamnat să sufere pe lumea cealaltă. Astfel se introduce o distincţie între credincioşi, total opusă spiritului creştin.

Mişcarea Reformei poate fi împărţită în 4 perioade. Începând cu 1517, apare doctrina lui Martin Luther şi se răspândeşte în Germania. În 1522 ea va fi urmată în Elveţia germanică de doctrina lui Zwingli. Apoi, în 1541, Jean Calvin va fonda propria sa Biserică la Geneva, iar în Anglia este creată **Biserica Anglicană** prin *Actul de Supremaţie* din 1534. Mişcarea de reformă protestantă este urmată de o Contra-Reformă catolică, anunţată în 1540 de formarea Companiei lui Iisus, Iezuiţii, şi de Conciliul celor treizeci (1545-1563).

Reformă şi tipar

Reforma a fost prima mişcare religioasă ajutată de inventarea tiparului. Între 1517 şi 1520, cele 30 de publicaţii ale lui Luther sunt difuzate în 300 000 de exemplare. Pentru prima oară în istoria omenirii, un public vast ia cunoştinţă de aceste idei şi doctrine care au marcat Europa.

2. Martin Luther (1483-1546)

Martin Luther este fiul unor muncitori modeşti din oraşul Eisleben. Obţine doctoratul în teologie şi devine călugăr augustin în 1507. Profesor la Wittemberg, el se revoltă împotriva vânzării de Indulgenţe. Condamnat în 1520 de papă, el arde în public bula pontificală, scrisoarea trimisă de Roma. Din această cauză va fi excomunicat, alungat din Biserică şi destinat osândei veşnice încă din timpul vieţii. El se apără în faţa reprezentanţilor Statelor Imperiului la Dieta din Worms, apoi se refugiază la Curtea prinţului elector de Saxa.

Luther, în continuare adversar al autorităţii de la Roma, se loveşte de un adevărat zid al tăcerii. În octombrie 1517 el redactează cele **95 de teze** în care expune esenţialul doctrinei sale. Conform ideilor principale ale textului, omul nu este judecat de Dumnezeu în funcţie de atitudinea sa morală, ci conform acceptării judecăţii divine. Harul este deci o certitudine, din momentul în care cel credincios a primit cele două taine biblice: botezul şi participarea la Cină. În schimb, Luther nu crede (precum catolicii) că în timpul împărtăşaniei, al liturghiei, are loc fenomenul transsubstanţierii - şi anume că pâinea se transformă în trupul lui Hristos, dar susţine teza conform căreia există prezenţa reală a lui Iisus în ostie.

• Cele 95 de teze (1517)

De ce Papa, a cărui pungă este astăzi mai umflată decât a celui mai umflat dintre bogătaşi nu consolidează cel puţin bazilica Sf. Petru din propriii săi bani? Indulgenţele, ale căror merite sunt lăudate în gura mare de predicatori, nu au de fapt decât unul: acela de a aduce bani.

Cei care învaţă şi cei care cred că scrisorile de indulgenţă le asigură mântuirea, vor merge la osânda veşnică.

Orice creştin cu adevărat pocăit are dreptul la ştergerea completă a vinei şi a păcatului, chiar fără scrisorile de indulgenţă. Trebuie spus creştinilor că cel care dă săracilor sau dă cu împrumut celor nevoiaşi face o faptă mai bună decât dacă şi-ar fi cumpărat indulgenţe.

Citat de G. Casalis, *Luther*, Seuil, 1963, p. 40

Creştinul, sigur de darul harului, se abandonează în mâinile lui Dumnezeu care îi indică voinţa Sa prin practicarea iubirii pentru aproape, a dărniciei, prin revelaţia vocaţiei.

În 1518, Luther refuză să retracteze în faţa Dietei de la Augsburg. Începând cu 1520 îşi va publica programul religios prin trei opere fundamentale: *Către nobleţea creştină a naţiunii germane*, *Despre captivitatea babiloniană a Bisericii*, *Despre libertatea creştinului*.

În 1530, o nouă dietă, reunită la Augsburg, ia act de separarea existentă în Germania între prinţii rămaşi catolici şi cei deveniţi

protestanţi. Prietenul lui Luther, Melanchthon prezintă expunerea luteranismului în *Confesiunea de la Augsburg*.

• Ce este Biserica?

Ea nu constă nici în papă, nici în episcopii sau călugării care nu au credinţă în Iisus Hristos, ci doar în credincioşi. Este comunitatea celor Sfinţi, o adunare de suflete sfinte şi poporul lui Dumnezeu în mijlocul căruia se află Iisus Hristos operează prin harul sau iertarea păcatelor şi înnoirea zilnică a vieţii. Această Biserică posedă calităţi excelente, Cuvântul lui Dumnezeu, Cina, cheile. În sânul ei se învaţă ascultarea de Dumnezeu, cinstirea părinţilor, creşterea copiilor şi iubirea de aproape. Aici se formează poporul lui Dumnezeu. Pe lângă această biserică, diavolul şi-a construit şi el capela sa şi şi-a inventat propriile lucruri sfinte, dar exterioare şi mincinoase; însă poporul lui Dumnezeu râde de acestea. El nu doreşte decât ceea ce a fost stabilit de Dumnezeu. Dumnezeu, pentru a-şi binecuvânta poporul, a instituit orânduiri măreţe pe pământ: căminul domestic unde se naşte omul, Statul care îl ocroteşte, Biserica care îl sanctifică. Sunt cele trei ierarhii divine. Nu există nimic pe lângă ele; restul nu e decât minciună şi abuz.

Luther, *Conciliile şi biserica*, în G. Casalis, *op. cit.*, p. 92

3. Jean Calvin

Jean Calvin (1509-1564) s-a născut la Noyons în Picardia în 1509. Urmează studii de drept în Universităţile de la Orléans şi Bourges. În 1531 se instalează la Paris şi se face cunoscut prin comentariul *Clemenţei* lui Seneca. Din 1533 începe să se efectueze transformarea lui Calvin din punct de vedere religios, fiind impregnat de doctrina lui Luther. Publică în 1535 *Instituţia religiei creştine sau Tratat despre religia creştină*. Un text care se întinde pe 90 de capitole şi în care îşi expune reforma. Din această cauză este nevoit să plece din Franţa şi să se instaleze la Geneva în 1541 unde rămâne până la sfârşitul vieţii (1564).

În opinia sa singura carte sfântă este Biblia. Nu trebuie să căutăm în altă parte cunoaşterea sau justificarea credinţei. Punctul de bază al calvinismului este cunoscut sub denumirea de **predestinare**. După părerea sa, doar anumiţi aleşi ai lui Dumnezeu pot avea credinţă şi să-şi asigure mântuirea, adică viaţa veşnică după moarte. Pentru restul omenirii, viaţa veşnică va fi petrecută în păcat.

Răscumpărarea nu este deci universală. Sacrificiul făcut de Iisus pe cruce nu îi atinge pe toţi oamenii ci doar un anumit grup de aleşi. Se poate chiar spune, din contră, că toţi oamenii merită osânda veşnică datorită originii lor comune şi a legăturii cu păcatul originar. Pentru a primi mila divină, trebuie să ducem o viaţă umilă, de renunţare, de sacrificiu, fără a şti însă dacă facem parte dintre cei aleşi sau dintre condamnaţi.

• Doctrina predestinării

Numim predestinare sfatul veşnic al lui Dumnezeu prin care El a hotărât ce să facă cu fiecare om. Pentru că nu i-a creat pe toţi la fel, ci i-a menit pe unii vieţii veşnice iar pe alţii i-a destinat osândei veşnice. Astfel, în funcţie de scopul în care este creat omul, putem spune că este predestinat la moarte sau la viaţă... Cei chemaţi la mântuire pot fi consideraţi ca primiţi de El prin mila sa gratuită, fără nici o legătură cu meritele lor. Din contră, accederea la viaţă este oprită tuturor celor pe care El doreşte să-i arunce în osândă iar aceasta se face prin Judecata Sa misterioasă şi de neînţeles pentru noi, chiar dacă este dreaptă şi echitabilă.

J. Calvin, *Instituţia religiei creştine*

Calvin refuză tainele Bisericii catolice în afară de botez şi împărtăşanie (ca şi Luther).

4. Reacţia catolicilor: Contra-reformă

Această Contra-Reformă se datorează iniţiativei Papei Paul al III-lea care inaugurează în 1545 **Conciliul celor treizeci** ce durează până în 1563. Acesta reuneşte reprezentanţii Bisericii, episcopi, arhiepiscopi, cardinali, trimişi ai ordinelor monahale. Scopul este de a opera Reforma Bisericii catolice şi de a preciza dogma. De la început este formulată doctrina Contra-Reformei şi se adoptă un număr de reguli şi decrete. Pentru a găsi un răspuns la acuzaţiile protestanţilor, conciliul confruntă tradiţia Bisericii cu însăşi Sfânta Scriptură şi elimină tot ce nu era conform cu aceasta din urmă.

A doua sesiune din 1551 și până în 1552, ca și cea de-a 3-a din 1552 și până în 1553 sunt dominate de prezența Iezuiților care accelerează reforma internă a Bisericii. Harul este definit ca un dar al lui Dumnezeu, dar omul are propria parte de libertate având deci posibilitatea de a refuza acest dar. Spre deosebire de Protestanți, slujbele (liturghia) vor fi ținute tot în latină și nu în limba națională. Alegerea pentru textul de referință se oprește asupra *Vulgatei*. Conciliul reafirmă autoritatea Papei, ca și obligația preoților catolici de a păstra celibatul. Este o mare diferență față de protestanți pentru care orice om i se poate adresa lui Dumnezeu și nu e nevoie de o ierarhie, de episcopi, de arhiepiscopi și cu atât mai puțin de papă; de asemenea, îndemnul „creșteți și înmulțiți-vă" este o poruncă pentru toți oamenii, inclusiv pastorii, de a se căsători pentru a avea copii.

Pentru a forma preoți mai buni, conciliul decide crearea unor școli de teologie – seminariile.

Este vorba de micile și marile seminarii în care viitorii preoți sunt formați pentru a face față îndatoririlor lor, și unde ei primesc o cultură religioasă. Un așezământ este deschis în fiecare dioceză, în circumscripția plasată sub autoritatea unui episcop. În lupta împotriva ereziilor, papalitatea se slujește și de Inchiziție și de întoarcerea, începând cu cartea de la Roma, la o viață mult mai austeră, ca de ex. papii Paul al IV-lea (papa între 1545 și 1559) și Pius al V-lea (papa între 1566-1572).

Reînnoirea Bisericii catolice se efectuează și de ordine, mai ales de către cel al Companiei lui Iisus, fondat în 1535 de un nobil spaniol, Ignațiu de Loyola (1491-1556) și având la origine, un grup de șase prieteni care au făcut împreună studii de teologie. Când se instalează la Roma în 1539 lor li se vor alătura rapid adepți din ce în ce mai mulți. În 1540, Papa Paul al III-lea aprobă crearea și statutul Companiei lui Iisus. Iezuiții fac legământ de sărăcie, de celibat și de ascultare. Papa este autoritatea lor supremă dar el o delegă unui general ales pe viață de către principalii membri ai ordinului. Primul general iezuit al companiei este însuși Ignațiu de Loyola.

Iezuiții vor juca un rol extrem de important în reînnoirea catolică. Ca educatori, ei difuzează un excelent sistem de învățământ secundar. Ca teologi, ei dispun de argumente puternice și provoacă

retragerea protestantismului în Țările de Jos, în Statele Germane de-a lungul Rinului, în Bavaria și în Austria. Titlul de general, acordat superiorului lor, subliniază faptul că este vorba de o adevărată armată în slujba Domnului. Ei se dedică deci acțiunii misionare și vor evangheliza Brazilia și Peru. Sf. François-Xavier va pleca în 1541 să evanghelizeze China și Japonia.

Reforma și Contra-Reforma vor da naștere, în sec. XVII și XVIII unor mișcări religioase de fervoare populară, și anume **quietismul și pietismul**. Aceste doctrine recomandă disponibilitatea totală pentru meditație pentru a primi mesajul divin. Activitatea credinciosului trebuie să se compună în mare din contemplarea permanentă a lui Dumnezeu. Există însă o diferență, deoarece pietismul protestant valorifică relațiile frățești dintre creștini, în timp ce quietismul catolic conferă Bisericii și ierarhiei acesteia rolul esențial în îndrumarea conștiințelor.

Tabel sinoptic Nr. 4: Renaşterea, Reforma şi Contra-Reforma

FRANŢA	ANGLIA	GERMANIA	ITALIA	SPANIA
	1446-1515 Capela regală de la Cambridge		c. 1400-1530 RENAŞTEREA	
1509-1564 Jean Calvin	1485-1588 Stilul gotic Tudor	1472-1530 Lucas Cranach	1474-1533 Ariosto	
1510-1565 Jean Goujon 1512-1570 Philibert Delorme 1513-1532 Abaţia de la Brou	**STILUL PERPENDICULAR**	1509-1518 Capela fam. Fugger la Augsburg	1475-1564 Michelangelo Buonarotti 1485-1546 Antonio de Sangallo	1485 Ferdinand al II lea de Aragon şi Isabella de Castilia fondează prima instituţie comună celor două regate.
1515-1547 domnia lui Francisc I	1503-1519 Capela regală de la Westminster	1517 – cele 95 de teze ale lui Luther		
c. 1522-1572 François Clouet				
1524-1538 Chambord			1492-1556 Aretino	1492 Căderea Grenadei
1528-1553 Fontainebleau Şcoala de la Fontainebleau	1534 Actul de Supremaţie Naşterea Anglicanismului	1528 moartea lui A. Dürer (n. 1471)	1500-1571 Benvenuto Cellini 1508-1580 Palladio 1511-1572 Giorgio Vasari	1494 Tratatul de la Tordesillas 1519-1556 Carol Quintul, împărat
1536-1590 Germain Pilon		1555 Pacea de la Augsburg, adoptarea principiului – „cujus regio, ejus religio" (acelaşi prinţ, aceeaşi religie)	1544-1595 Tasso	
	1558-1603 Elisabeta I			
1561 Eşecul colocviului de la Poissy între catolici şi hughenoţi				1561 Madrid devine capitală
1562 Edictul de la St. Germain 1562-1598 Războaiele religioase				
	1564-1616 Shakespeare		1564-1642 Galileo 1564 Moartea lui Michelangelo (n. 1475)	
1572 Noaptea Sf. Bartolomeu				
			1573-1610 Caravagio	1580-1640 Portugalia se uneşte cu Spania
1589-1610 domnia lui Henric al IV-lea			1576 Moartea lui Tizian (n. 1490) 1594 Moartea lui Tintoretto (n. 1518)	1588 Eşec al Invincibilei Armada 1598 Moartea lui Filip al II-lea, rege din 1556

C. PROGRESUL ŞTIINŢELOR, AL LITERELOR ŞI AL ARTELOR ÎN EUROPA

1. Progresul Ştiinţelor

În ciuda absenţei unei metode precise şi a unor instrumente de observaţie mai exacte, câteva nume prestigioase facilitează dezvoltarea considerabilă a ştiinţelor. Astfel, polonezul Copernic (1473-1543) demonstrează că pământul se roteşte în jurul soarelui, şi nu invers după cum susţinea Biserica. Formaţia sa este de teolog şi de naturalist dar este şi matematician şi se dedică astronomiei în Cracovia (Polonia). Sistemul său al Universului este expus în opera intitulată *Şase cărţi despre mişcarea corpurilor celeste*. Această carte dedicată lui Paul al III-lea nu este interzisă la Roma.

Leonardo da Vinci, geniu universal, studiază şi descoperă noi elemente de geologie, botanică, principalele legi ale mecanicii şi, bazându-se pe observarea zborului păsărilor realizează sau cel puţin schiţează planul a ceea ce se dorea o maşină zburătoare, aflată la originea celor de azi.

Cardan (1501-1576) face progrese în domeniul algebrei; chirurgul Ambroise Paré (c. 1509-1590) modernizează medicina printr-o cauterizare mai bună şi prin pansarea rănilor. Alţi practicanţi, Vésale (c. 1515-1564) şi Michel Servet (1511-1553) fac şi ei descoperiri fundamentale prin analiza circulaţiei sanguine.

• **Mecanismul circulaţiei sângelui,** *după Michel Servet (1553)*

Este un spirit subtil, provocat de puterea căldurii, colorat în galben, având forţa focului deoarece este un fel de vapor lucid al sângelui purificat, şi care include elemente de apă, aer şi foc. Este produs instantaneu de un amestec de aer inspirat şi de sânge subtil, elaborat, transmis prin ventriculul drept al inimii în stânga. Această comunicare nu se produce prin membrana mediană a inimii, după cum se crede în general, ci sângele subtil este condus din ventriculul drept într-o manieră foarte ingenioasă, urmând un lung circuit prin plămâni care îi produc o transformare datorită căreia iese colorat în galben, vena arterială (artera pulmonară) îl

transportă în artera venoasă (vena pulmonară). Din acel moment, el se amestecă în această arteră venoasă cu aerul inspirat pentru a fi purificat de fuliginozităţi în cursul expiraţiei. Şi astfel, totalitatea amestecului este în sfârşit atrasă prin ventriculul stâng al inimii, în cursul diastolei, pentru a servi drept bază spiritului vital. Mai multe elemente dovedesc realitatea acestei comunicări prin plămâni şi a acestei elaborări, în acelaşi timp cu joncţiunea venei arteriale. Ea nu ar fi astfel alcătuită şi nici nu ar fi atât de largă dacă nu ar trimite plămânilor chiar din inimă un jet aşa de puternic de sânge, pentru a-i hrăni; inima nu s-ar pune în aşa mod în serviciul plămânilor. Pe altă cale, plămânii trimit către inimă, prin artera venoasă, nu aer simplu ci amestecat cu sânge; amestecul are deci loc la nivelul plămânilor.

Paracelsus (c. 1493-1541), medic elveţian, este subiectul unei adevărate legende. Savanţii din epoca sa îl resping, iar importanţa lucrărilor sale medicale nu este cunoscută decât în a doua jumătate a sec. XVI. De asemenea filosof, el consideră că fiinţa este alcătuită din trei părţi. Una este divină şi veşnică, a doua spirituală şi permanentă, iar a treia umană şi trecătoare. Omul are deci ca îndatorire principală să rămână în locul pe care i l-a acordat Dumnezeu. Lucrările sale medicale se îndreaptă mai ales către studiul constituţiei corpului şi spre bolile ţesuturilor.

Matematica avansează prin munca lui Fermat (1601-1665) care emite teoria numerelor şi pune bazele calculului probabilităţii. Descartes (1595-1650) descoperă geometria analitică iar Leibniz (1646-1716) creează calculul infinitezimal.

Kepler (1571-1630) aduce elemente noi în astronomie şi întăreşte teoriile lui Copernic enunţând legile fundamentale ale mişcării astrelor. Cea mai celebră formulă a sa este cunoscută sub numele de **Legea lui Kepler** şi defineşte orbitele eliptice ale planetelor, explicând această particularitate a traiectoriei lor prin atracţia reciprocă a corpurilor grele. Este primul care desenează şi concepe o lunetă astronomică.

Galilei (1564-1642) descoperă sateliţii lui Jupiter, munţii de pe Lună şi dovedeşte existenţa petelor solare. Matematician, el

va preda această materie la Pisa, apoi la Florenţa unde este omul de ştiinţă oficial al marelui duce. El reuneşte observaţiile astronomice ale lui Copernic şi Kepler, le compară cu ale sale şi pune bazele raţionamentului ştiinţific şi ale metodei empirice, recurgând la observaţie şi la confruntarea datelor. El afirmă că sistemul nostru are în centru Soarele, iar Pământul se roteşte în jurul Soarelui şi în jurul lui însuşi. Aceste descoperiri îi aduc condamnarea Bisericii în 1616. Totuşi, el le reafirmă în 1632 în al său *Tratat asupra universului lui Ptolemeu şi Copernic*. Sub ameninţarea Bisericii, este nevoit să le retracteze.

• Rolul telescopului

Eu afirm că lucrurile descoperite pe cer, în epoca noastră, sunt şi au fost de aşa natură încât dau satisfacţie completă tuturor filosofilor. De fapt, fie în corpurile celeste particulare fie în întinderea universală a cerurilor, am văzut şi mai vedem accidente asemănătoare celor pe care le desemnăm prin termenul de generare şi de corupţie: unele comete observate de excelenţi astronomi s-au născut şi s-au pierdut în regiuni mai înalte de orbita lunară fără să mai vorbim de cele două stele apărute în 1572 şi în 1604 şi care, fără umbră de îndoială, se află foarte sus în comparaţie cu toate planetele; chiar pe suprafaţa Soarelui putem observa, graţie telescopului, apariţia şi dizolvarea unor materii dense şi obscure al căror aspect seamănă mult cu cel al norilor ce înconjoară Pământul...

Galilei, *Dialog*

Isaac Newton (1642-1727) enunţă legea gravitaţiei, a atracţiei universale în 1687. Datorită lunetelor astronomice ale lui Galilei şi ale olandezului Jansen, el pune la punct o serie de observaţii mult mai exacte ale astrelor.

În fizică şi chimie, sec. XVII este secolul unor progrese considerabile şi spectaculoase. În 1590 Jansen inventează microscopul, iar în 1643 Torricelli inventează barometrul. Francezul Mariotte (1620-1684) descoperă raportul între volumul unei mase gazoase şi presiunea suportată. Denis Papin (1647-1714) merge chiar mai departe şi constată forţa de expansiune a vaporilor de apă atunci

când aceasta este comprimată. El construieşte **Marmita lui Papin**, strămoaşa motorului cu abur, şi reuşeşte în 1707 să facă să navigheze o corabie propulsată de abur.

Principalele progrese în chimie se datorează englezului Boyle (1626-1691) care pune bazele chimiei organice. Tournefort (1656-1708) progresează în ştiinţele naturale graţie unei metode de abordare mai riguroasă, fondată pe stabilirea unei clasificări botanice. În 1615, englezul Harvey pune în evidenţă circulaţia sângelui, în timp ce olandezul Leuvenhoeck descoperă existenţa globulelor din sânge.

2. Literatura

Tablou literar al Franţei din sec. XVII

A: Către Baroc

Guillaume Du Bartas (1544-1590)	*Săptămâna* (1580)
Théophile de Viau (1590-1626)	*Oda* (1621) *Scrisoare fratelui meu* (1624)
Tristan L'Hermite (1601-1655)	*Lira* (1641)
Saint-Amand (1594-1661)	*Poezii* (1629)
Cyrano de Bergerac (1619-1655)	*Statele şi Imperiile de pe Lună* (1657) *Statele şi Imperiile de pe Soare* (1662)

B: Preţiozitatea

Honoré d'Urfé (1567-1625)	*Astrée* (1607-1627)
Vincent Voiture (1597-1648)	*Poezii* (1650)

C: Clasicismul

Pierre Corneille (1606-1684)	*Melite* (1631) *Iluzia comică* (1636) *Cidul* (1637) *Horaţiu* (1640) *Cinna* (1641) *Polyeucte* (1642) *Pertharite* (1651) *Titus şi Berenice* (1670)

Blaise Pascal (1623-1662)	*Provincialii* (1656-1657) *Cugetări* (1670)
Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704)	*Discurs despre istoria universală* (1681)
Jean Racine (1639-1699)	*Andromaca* (1667) *Berenice* (1670) *Ifigenia* (1674) *Fedra* (1677) *Esther* (1689) *Athalie* (1691)
Molière (1622-1673) Jean-Baptiste Poquelin, zis	*Preţioasele ridicole* (1658) *Şcoala femeilor* (1662) *Tartuffe* (1664-1669) *Don Juan* (1665) *Mizantropul* (1666) *Vicleniile lui Scapin* (1671) *Avarul* (1672) *Femeile savante* (1672) *Bolnavul închipuit* (1673)
Jean de La Fontaine (1621-1695)	*Poveşti* (1665) *Fabule* (1668)
Dna de Sévigné (1626-1696)	*Scrisori* (1671-1696)
François de Salignac de LaMothe - Fénelon (1651-1715)	*Tratat despre educaţia fetelor* (1687) *Aventurile lui Telemah* (1699)
François de la Rochefoucauld (1613-1680)	*Maxime* (1678)
Jean de La Bruyère (1645-1696)	*Caracterele lui Teofrast traduse din greacă, precum şi caracterele sau moravurile acestui secol* (1688)
Antoine Furetière (1619-1688)	*Romanul burghez* (1688)
Dna de La Fayette (1634-1693)	*Principesa de Clèves* (1678)
Nicolas Boileau (1636-1711)	*Satire* (1665) *Epistole* (1670)

În domeniul literelor, ne vom concentra asupra evoluţiei literaturii franceze care, la rândul său, influenţează ansamblul culturii europene. Putem împărţi sec. XVII în trei mari perioade literare. Între 1600 şi 1660 apare **preclasicismul** care este martorul elaborării foarte lente a unei doctrine încă legată de dependenţe directe cum ar fi barocul, romanescul, preţiozitatea sau burlescul. Între 1660 şi 1680 apare vârsta **maturităţii clasice**, a definirii regulilor precise, a expresiei gustului. Între 1680 şi 1715 clasicismul intră în criză manifestată prin **Cearta Clasicilor şi a Modernilor** între 1687 şi 1714.

Înainte de 1660, principalii autori sunt: François de Malherbe (1555-1628) poet oficial al Curţii lui Henric al IV-lea, autorul

Odelor către Maria de Medicis (1600) şi al câtorva stanţe dintre care şi celebra *Consolare pentru Perier la moartea fiicei sale*. Este considerat ca şeful reacţiei clasice împotriva autorilor Renaşterii grupaţi în sânul Pleiadei. El doreşte o limbă pură, un stil simplu şi clar. Poezia sa tratează subiecte de circumstanţă, morală (ca de ex. *Consolarea*). Esenţialul este o prelucrare persistentă a stilului, o mare stăpânire a tehnicilor. Principalii săi discipoli sunt Ménard (1582-1646) şi Racan (1589-1670).

În această epocă femeile exercită o influenţă considerabilă asupra dezvoltării spiritului monden prin intermediul saloanelor literare. Cel mai celebru este cel al d-nei de Rambouillet, activ mai ales între anii 1625 şi 1645. Ca reacţie împotriva brutalităţii moravurilor care poate fi întâlnită chiar şi în anturajul marilor seniori de la curtea regală, se dezvoltă idealul **omului bine educat**, politicos, rafinat, care cultivă bunacuviinţă ca pe o adevărată artă. Excesul acestui rafinament va duce treptat la **preţiozitate**. Apariţia acesteia, o dată cu romanul pastoral *Astre* al lui Honoré d'Urfé (1607-1613) este de asemenea unul din evenimentele marcante ale acestei perioade.

Epopeea preţioasă prezintă într-un cadru natural, cel mai adesea o pastorală, iubirile iluzorii ale unui mare senior şi alei unei păstoriţe. Limba este prelucrată la extrem şi va sfârşi prin a se manifesta prin acumularea de elemente ridicole de unde şi numele de preţiozitate. Sensul comun al cuvintelor este complet dat uitării, în avantajul unor expresii atât de căutate încât devin de neînţeles pentru majoritatea muritorilor.

- **Apollo şi Dafne**

Phoebus o urmăreşte pe Dafne, mândra mândrelor
El, cel mai mare dintre zei, Phoebus cu păr de aur
Amor râde şi pare să-i aţâţe
Unuia-i dă focul, iar celuilalt aripe
Dar în curând ea-şi simte călcâiul obosit
El, curajos, grăbeşte pasul, acum mai repezit
Ea-l cheamă pe Peneu, şi acesta-nduplecat
Îi schimbă frumuseţea în crengi nemuritoare.
Phoebus o atinge, o sărută, sărută-o plantă-n floare
El plânge şi cu lacrimi îi scaldă scoarţa moale
Ce creşte şi se-adapă din lacrimile sale.
O crudă întâmplare! O soartă nemiloasă!
Cu cât mai mult plângi, Phoebus, durerea te-apasă.
Cu atâta creşte-naltă pricina durerii tale.

Claude Expilly, *Poemele preţioase*, Grenoble, 1624, p. 66, în M. Raymond, *op. cit.*, p. 173

Principalul autor din prima jumătate a sec. XVII este fără îndoială Pierre Corneille (1606-1684). Având studii de drept, el se consacră însă teatrului şi obţine primul său mare succes cu *Cidul* (1636). În 1647 este primit în Academia Franceză. Operele sale sunt numeroase, el fiind autorul unor comedii precum *Mincinosul* (1643) dar şi al unor tragedii. Împrumută personajelor sale principale un tip roman idealizat preluat din Titus Livius sau Seneca. Operele sale majore sunt: *Medeea* (1635), *Horaţiu* (1640), *Cinna* (1640), *Polyeucte* (1643), *Rodogune* (1644), *Nicomed* (1651), *Attila* (1667), *Titus şi Berenice* (1670). Tragedia sa pune în valoare valorile morale, măreţia, care permit omului să se ridice deasupra vieţii sale obişnuite. Dragostea nu este o pasiune oarbă ci o datorie. O persoană nu este iubită pentru aspectul său fizic sau printr-o atracţie iraţională, ci pentru meritele sale.

În perioada literară dinainte de 1660, trebuie să îl menţionăm şi pe Blaise Pascal (1623-1662) a cărui inteligenţă precoce se manifestă în domenii foarte diverse precum matematica, astronomia sau teologia. El va proiecta de altfel, înainte de moarte, un vast plan al unei opere intitulate *Adevărul religiei creştine*, dar moare pe 19 august 1662, înainte de a o fi terminat. Notele sale vor fi adunate de către Domnii de Port-Royal şi publicate parţial în 1670 sub titlul de *Cugetări*.

Blaise Pascal este cunoscut mai ales pentru *Provincialii* (1656-1657), critica nemiloasă împotriva Companiei lui Iisus şi a poftei acesteia de putere, a moralei sale extrem de elastice când e vorba de oamenii puternici ai acestei lumi. În *Cugetările* sale, Pascal prezintă omul singur, incapabil de adevăr sau dreptate, şi prin aceasta inapt de a accede la fericire. Animat totuşi de un principiu de fericire, el trăieşte sfâşiat în permanenţă, deoarece lipsa adevărului şi a măreţiei îi interzice să-şi satisfacă acest instinct. Pentru

a alina această sfâşiere, există un singur remediu: dragostea lui Dumnezeu.

Alţi autori importanţi ai perioadei: Marchiza de Sévigné (1626-1696) şi faimoasele sale *Scrisori*, tablou viu al societăţii timpului său; doamna de La Fayette (1634-1693) se consacră psihologiei amoroase din mediul Curţii, în *Principesa de Clèves* (1678). Ducele de la Rochefoucauld (1613-1680) este autorul *Maximelor*, veritabil tratat de morală şi de experienţă de viaţă plină de dezamăgiri.

Între 1660 şi 1680 se desfăşoară perioada de maturitate a spiritului clasic care corespunde cu prima parte a domniei lui Ludovic al XIV-lea. Primul autor menţionat este Jean Baptiste Poquelin zis Molière (1622-1673). În tinereţe el refuză să preia meseria paternă de tapiţer al regelui şi înfiinţează în 1643 împreună cu prietenii săi, fraţii Béjart, trupa **Teatrului Ilustru**. Va duce toată viaţa o luptă istovitoare pentru a-şi pune piesele în scenă. Ultimele dintre acestea au provocat opoziţie din cauza vervei sale satirice, a atacurilor împotriva anumitor personaje de la Curte, dar mai ales împotriva **Cabalei Bigoţilor**, care reuşeşte să obţină interzicerea lui *Tartuffe* între 1664 şi 1669.

Inspiraţia sa vine mai ales din observarea caracterelor umane din timpul său, dar uneori reia şi autori antici precum Plaut. Punerea în scenă a comicului său reprezintă de fapt o exploatare a tuturor formelor de farsă, de situaţie şi caracter. Esenţialul nu este o intrigă bine construită, indiferent de deznodământ. Ceea ce contează este, după cum afirmă şi Molière, „să provocăm râsul oamenilor de lume".

Principalele sale opere sunt: *Preţioasele ridicole* – 1659, *Şcoala bărbaţilor* – 1661, *Supărăcioşii* – 1661, *Şcoala femeilor* – 1662, *Critica Şcolii femeilor* – 1663, *Tartuffe* – 1664, prima versiune în trei acte, *Don Juan* (1665), *Mizantropul* – 1666, *Avarul* – 1668, *Tartuffe* în versiune definitivă – 1669, *Burghezul gentilom* – 1670 – o comedie-balet, *Vicleniile lui Scapin* – 1671, *Femeile savante* – 1672, *Bolnavul închipuit* – 1673.

CHRYSALE:
Şi cei de calcă legea lui Vaugelas vreodat',
Când în bucătărie, în strachini a călcat

Îmi pasă, când la masă, gustase zarzavatul
Şi nu că subiectul sta rău cu predicatul
Chiar de repetă-o vorbă aiurea şi pocit
Dar nu-mi dă carne arsă, şi borş nepritocit.
Trăiesc din supă bună, nu din cutare vorbă,
Şi Vaugelas nu-nvaţă cum se găteşte-o ciorbă;
Scriau Balzac, Malherbe, desigur, excelent.
Dar la bucătărie nu cred c-aveau talent.

PHILAMINTE:
Mă-omoară aceste gânduri şi vorbe grosolane!
Şi câtă înjosire a speciei umane.
Să te cobori, de jugul materiei supus,
În loc pe-aripi de spirit să zbori mereu mai sus...

Ce preţuieşte trupul, această biată zdreanţă,
Ca să-i acorzi cu gândul măcar vreo importanţă?
Să ne domine trupul ar fi chiar prea de tot.

Moličre, *Femeile savante*, actul II, scena 7,
trad. de Nina Cassian, în *Opere*, Editura de Stat
pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958, p. 518

Jean de La Fontaine (1621-1695) soseşte la Paris în 1658 şi se împrieteneşte cu ministrul de finanţe Nicolas Fouquet. Publică *Poveştile* în 1665, apoi primele şase cărţi ale *Fabulelor* în 1668, urmate în 1678 de cărţile VII până la XI. Primit la Academie în 1684, va lua în 1687 partea anticilor în *Epistola către Huet*. Ultima parte a *Fabulelor*, a douăsprezecea, apare cu un an înaintea morţii sale, în 1694. Majoritatea temelor sale sunt împrumutate de la autori antici precum Esop, Babrius (sec. II î.Hr.) sau Fedru (sec. I) dar pot proveni şi din fabulele medievale. Lumea animală slujeşte drept pretext pentru a zugrăvi societatea sec. XVII. Intriga este rapidă, foarte bine construită, iar deznodământul e logic. Totul se încheie printr-o morală ce se bazează pe constatări din viaţa reală, îndemnând la prudenţă şi moderaţie.

Jean Racine (1639-1699), după studii la şcolile de la Port-Royal între anii 1655 şi 1658, îşi începe cariera de autor dramatic cu

Andromaca (1667), prima sa capodoperă. Principalele opere: *Tebaida sau frații inamici* – 1664, *Alexandru cel Mare* – 1665, *Andromaca* – 1667, *Britannicus* – 1669, *Berenice* – 1670, *Bajazet* – 1672, *Mitridate* – 1673, *Ifigenia* – 1674, *Fedra* – 1677, *Estera* – 1689 și *Athalie* – 1691. Racine se inspiră din legendele grecești, din istorie sau din episoadele biblice. Principala forță a acțiunii este pasiunea, mișcarea inimii surescitată de dragoste. Tragediile încep în momentul în care criza este pe punctul de a izbucni și fac loc apoi acțiunii tuturor sentimentelor.

Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704) se naște la Dijon, și devine preot în 1652. Sosit la Paris în 1659 el va deveni repede celebru datorită artei sale oratorice, a predicilor și orațiilor funebre. Aceasta îl va ridica în ochii Curții și va ocupa chiar prestigiosul post de preceptor al Delfinului între anii 1670 și 1680. În 1681 devine episcop de Meaux și se opune quietismului lui Fénelon. Principalele opere: *Orațiile funebre*, mai ales cele pentru Ana de Austria (1667) și pentru Henriette de Franța (1669). Bossuet va redacta, în perioada în care este preceptorul Delfinului, opere destinate elevului său printre care se află și *Discursuri despre istoria universală* (1681), *O politică inspirată din Sfânta Scriptură* (1689). Atacă violent teatrul lui Molière în *Maxime și Reflecții asupra Comediei* (1694).

Nicolas Boileau (1636-1711) reușește, datorită averii personale, să se consacre în întregime literaturii. Ocupă și funcția de istoriograf al regelui, împărțită cu Racine și devine academician în 1684. Opera sa se compune din *Satire* (1666) morale și literare, dintr-un poem în același timp eroic și comic intitulat *Cântărețul de Strană* (1673). Este însă cunoscut mai ales pentru *Arta poetică* datând din 1674, alcătuită din patru cânturi, veritabilă doctrină a operei de artă. Cântul unu definește regulile versificației. Cântul 2 definește genurile secundare-elegia, odele, sonetele; Cântul 3 se ocupă de marile genuri – tragedia și comedia, iar Cântul 4 vorbește despre finalitatea și chiar scopul operei. Pentru Boileau, soluția rezidă în imitarea anticilor și respectarea adevăratei naturi umane, adică echilibrul și rațiunea.

Jean de La Bruyère (1645-1696) este avocat la Parlamentul din Paris, apoi Trezorier al Finanțelor orașului Caen. Datorită vieții

sale închinate studiului, va traduce *Caracterele* lui Teofrast și datorită acestei opere va deveni preceptorul unui prinț al Franței, ducele de Bourbon, începând cu 1684. În întregime adept al anticilor, el le consacră discursul său de admitere în Academia Franceză în 1693. Prin *Caractere* (1688), el se descoperă ca un autor de portrete vii și se însărcinează să înfățișeze defectele omenirii.

Pentru el, gesturile, atitudinile și formele de comportament sunt indicii ale sufletului unui individ.

„*Arrias* a citit și a văzut tot, cel puțin așa vrea să convingă lumea; este un om universal și se pretinde ca atare; preferă să mintă decât să tacă sau să pară că nu știe ceva. Se vorbește, la masa unui mare senior, de o curte din Nord; el ia cuvântul, și în defavoarea celor care voiau să spună ce știau. El se orientează în această regiune îndepărtată ca și cum s-ar fi născut acolo; ține discursuri despre moravurile acelei curți, despre femeile ținutului, despre legile și obiceiurile acestuia; recită istorioare care provin de-acolo; le găsește amuzante și râde primul, până la lacrimi. Cineva se aventurează să-l contrazică și îi dovedește clar că spune lucruri neadevărate. Arrias nu se tulbură pentru atâta lucru, ci –, dimpotrivă, își atacă interlocutorul: „Eu nu afirm, spune el, nu povestesc nimic care nu este original; știu toate astea de la *Sethon*, ambasadorul Franței la această Curte, întors la Paris de câteva zile și pe care îl cunosc bine; l-am asaltat cu întrebări iar el nu mi-a ascuns absolut nimic". Și se pregătea să reia firul conversației cu mai multă îndrăzneală decât la început, când unul dintre comeseni îi spuse: „Cel cu care vorbiți este chiar Sethon care tocmai a sosit din misiunea sa diplomatică".

La Bruyère, *Caracterele*, cap. V; *Despre societate și despre conversație*, Garnier-Flammarion, 1961, p. 209

Fénelon (1651-1715) va primi mai întâi o educație de teolog, la seminarul de la Saint-Sulpice din Paris. Este autorul *Tratatului despre educația fetelor* (1687) și devine preceptorul Ducelui de Bourgogne în 1689. Pentru elevul său el scrie *Dialogurile morților* și opera sa majoră *Telemah*. Dizgrațiat, este obligat să părăsească

anturajul regal în 1696 și își va sfârși zilele la Cambrai unde este de altfel și episcop. În *Telemah*, Fénelon schițează o satiră a epocii sale, și condamnă într-o formă disimulată despotismul regimului monarhic absolut instituit de Ludovic al XIV-lea.

Ultima perioadă, între 1687 și 1715, și anume Cearta Anticilor și a Modernilor. Motivul este de a ști care sunt cei mai buni: autorii antichității greco-latine sau modernii care compun în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

În poemul său *Secolul lui Ludovic cel Mare* (1687), Charles Perrault declanșează conflictul acordând avantaj modernilor în numele rațiunii și al progresului. La Fontaine îi răspunde prin *Epistola către Huet* în care prezintă o doctrină a imitației originale. Alți autori intervin și ei, iar liniștea care păruse să se aștearnă pe la 1700 nu durează mult. În 1713, Houdard de la Motte relansează polemica adaptând în franceză, în versuri, *Iliada*. Rolul de arbitru îi va fi mai mult sau mai puțin încredințat lui Fénelon și el va încerca să îi reconcilieze pe principalii autori implicați. Totuși, triumful modernilor va fi la originea unei noi metode critice care va înflori în sec. XVIII o dată cu filosofia Iluminiștilor.

Se poate considera că tranziția, între sfârșitul sec. lui Ludovic al XIV-lea și instalarea Iluminismului se face printr-o operă și anume *Dialoguri asupra pluralității lumilor* (1686) și care îi aparține lui Fontenelle.

- **Vom merge până în lună**

Am început deja să zburăm puțin; mai multe persoane au descoperit secretul de a-și ajusta aripi care le susțin în aer, le imprimă mișcare și le permit să treacă deasupra râurilor. În realitate, nu este un zbor de vultur și câteodată le-a costat pe aceste noi specii de păsări un braț sau un picior, dar totul nu este încă decât o încercare – primele scânduri lansate pe apă și care au reprezentat începutul navigației. De la acele scânduri era cale lungă până la navele mari care să facă înconjurul lumii. Arta de a zbura de-abia s-a născut; se va perfecționa și într-o bună zi vom ajunge și în lună.

Fontenelle, *Dialoguri asupra pluralității lumilor* (1686)

Academie și Academii

La origine, Academia este numele unei promenade din Atena a cărei amplasare fusese lăsată moștenire de către un contemporan al lui Tezeu, Academus. Platon și-ar fi numit școala Academie deoarece se ducea acolo regulat pentru a preda doctrina sa elevilor.

Școala palatină a lui Charlemagne este una din predecesoarele academiilor moderne. Academia pentru limbă franceză a lui Ronsard a fost creată în 1570. La o jumătate de veac după aceasta Richelieu înființează Academia franceză.

Academia de Științe este creată în 1663 de Colbert, iar în 1666 Academia de Inscripții și Litere, Academia de Arte Frumoase, Academia de Științe morale și politice (fondată în 1695) și Academia de Arhitectură (1671) sunt reunite sub denumirea de Institut și au ca sediu Palatul Mazarin.

Academia franceză la Roma a fost creată tot de Colbert, în 1666, și destinată să-i primească pe tinerii care au obținut marele premiu la concursul anual al Academiei de Arte Frumoase din Paris.

3. Filosofia

În sec. XVII se degajează două mari curente de gândire:

Un curent RAȚIONALIST ai cărui principali reprezentanți sunt: în Franța, René Descartes, în Olanda, Spinoza și în Germania, Leibniz. Ei toți postulează că există *„idei înnăscute“* în rațiunea umană.

Un curent EMPIRIST reprezentat de filosofii englezi: Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Hume. În opinia lor, un savant trebuie să ajungă la cunoașterea legilor naturii numai prin experiență.

René Descartes (1596-1650) urmează studiile la Colegiul iezuit La Flèche. El se consacră filosofiei după câțiva ani închinați armelor. Metoda sa sau **cartezianismul** se bazează pe o noțiune precisă a conștiinței, celebrul „Gândesc deci exist“, **Cogito ergo sum**, certitudine fundamentală pe baza căreia el poate acumula postulate, propoziții logice. În 1637 publică sub un nume de împrumut *Discurs asupra metodei,* un tratat destinat a arăta modul de stabilire a adevărului științific. Acesta este urmat în 1641 de *Meditațiile metafizice* care pun problema existenței lui Dumnezeu și a nemuririi sufletului.

Pentru Descartes, existența lui Dumnezeu este o certitudine fondată pe o constatare simplă. Oamenii sunt imperfecți și finiți dar totuși ei au ideea, pot concepe o formă de existență opusă lor, perfectă și infinită. Simplul fapt că sunt imperfecți și finiți ar trebui să-i împiedice să aibă această idee despre o ființă perfectă și infinită.

Deoarece ei nu puteau avea singuri această idee, ea trebuie să le fi fost insuflată de o fiinţă într-adevăr perfectă şi infinită, şi anume Dumnezeu, deci această fiinţă perfectă există.

Descartes abordează şi problema sufletului. Pentru el, sufletul este strâns legat de materie. Materia este substanţa în forma ei întinsă. Sufletul este substanţa spirituală care nu are întindere în spaţiu. Substanţa întinsă, materia, trupul, este înzestrată cu mişcare dar această capacitate de a se mişca, de a se deplasa, îi vine de la suflet, deci de la Dumnezeu. Sufletul şi trupul sunt unite, iar amândouă sunt implicate în mişcare. Sufletul nu poate dispărea deoarece în opinia lui Descartes este nemuritor. Pentru a susţine această afirmaţie el avansează următorul raţionament: în acţiunea lor de a imprima mişcare trupului, sufletele sunt asemănătoare sau analoage primului motor, cel care a imprimat primul mişcare, impulsiune creaţiei, adică Dumnezeu.

Nicolas Malebranche (1638-1715) după studii de teologie, intră la Oratoriu în 1660 şi devine preot în 1664. El urmează reflecţia lui Descartes însă o modifică. În viziunea lui, nu putem vedea corect decât „în Dumnezeu“ şi nu numai „prin Dumnezeu“ după cum afirmă Descartes. Când vedem suntem în Dumnezeu. Este evidenţa clarităţii divine.

În ceea ce priveşte raporturile dintre suflet şi trup, Malebranche nu vede atât de clar ca Descartes acţiunea sufletului asupra trupului, care este după el o problemă de voinţă.

Voinţa divină vine să se alăture voinţei noastre personale şi cele două formează o forţă care ne împinge către Bine în general. Atunci când nu e cazul, păcatul este rezultatul slăbiciunii deoarece voinţa lui Dumnezeu s-a retras pentru moment din cel păcătos.

Principalele opere ale lui Malebranche sunt: *Despre căutarea adevărului* (1674-1675), *Tratatul despre natură şi despre har* (1680), *Meditaţiile creştine şi metafizice* (1683) şi *Dialoguri despre moarte* (1696).

Curentul gândirii filosofice va înregistra, în sec. XVII, o adevărată explozie şi în afara Franţei. În Ţările de Jos, trebuie să-l menţionăm mai întâi pe Grotius (1583-1645). Om de Stat, condamnat în 1619 la închisoare pe viaţă, reuşeşte să evadeze şi se consacră unei opere în care îşi demonstrează calităţile de istoric,

de teolog şi jurist. În 1625 publică ce poate fi considerat ca primul cod de drept public internaţional, intitulat *De Jure Belli ac Pacis*.

Cel mai important filosof din Ţările de Jos în sec. XVII este Baruch Spinoza (1632-1677). Drama vieţii sale începe în 1656 când este respins de comunitatea evreiască de care aparţinea. De la această dată el se consacră filosofiei, şi pentru a-şi câştiga traiul practică meseria de şlefuitor de lentile optice. Principala sa operă se intitulează *Etica* şi el a dorit să o realizeze după regulile geometriei.

Spinoza considera că există o identitate între Dumnezeu şi natură, dar că între toate atributele divine, oamenii nu au acces decât la două dintre acestea, gândirea şi întinderea. Ansamblul de evenimente survenite în viaţa noastră cotidiană sunt determinate, ca şi sentimentele pe care le încercăm. Totul răspunde unei anumite logici interne care ne depăşeşte. Spinoza refuză onorurile şi funcţiile oferite, pentru a i se consacra doar lui Dumnezeu şi pentru a-şi închina gândirea doar lui Dumnezeu. Sufletul uman vine de la Dumnezeu şi este din Dumnezeu, se prezintă deci ca o dezvoltare necesară a lui Dumnezeu însuşi. Dacă urmărim acest mod de gândire, omul nu mai are liberul arbitru, iar noţiunile de bine şi de rău devin foarte greu de determinat.

Totuşi Spinoza, după cum o arată şi titlul operei sale, plasează morala deasupra tuturor celorlalte comportamente umane, căci ea trebuie să fie călăuza noastră. Morala rezidă deci în aderarea la ordinea universală, deci omul nu trebuie să se creadă liber şi să urmărească doar binele individual. Dimpotrivă, trebuie să ne supunem legilor necesare deoarece ele reprezintă chiar Binele. Dacă ne dorim şi ne credem liberi înseamnă că îl renegăm pe Dumnezeu.

Omul se află în mâinile lui Dumnezeu, aşa cum e lutul în mâinile olarului, şi ar fi tot atât de inutil să încercăm să cunoaştem planurile lui Dumnezeu cum ar fi ca lutul să încerce să ghicească forma definitivă pe care i-o va imprima voinţa olarului.

Exercitarea eticii şi a moralei trebuie în schimb să ne permită să ne detaşăm de pasiunile care ne înjosesc, ne înrăiesc şi ne privează de libertate, ne înstrăinează.

În Germania, principalul filosof, Leibniz (1646-1716) este în acelaşi timp matematician şi jurist considerat a fi fondatorul şcolii

filosofice germane post-scolastice. În paralel cu cercetările sale în matematică și în istorie, el publică în 1684 *Meditații despre Cunoștință, Adevărul și Ideile*. În această scriere, el i se opune lui Descartes și consideră că esența corpurilor se găsește în forță și nu în întindere. În 1704 el îl combate pe principalul autor britanic Locke în *Noi Eseuri despre înțelegerea umană*, în care prezintă teoria ideilor înnăscute. Lasă și o formă de testament, datată din 1714, al cărui titlu este *Monadologia*.

Bazându-se pe formația sa de matematician, Leibniz prezintă un univers compus din **monade**, unități de forță care sunt „puncte-forme", în formă de punct. Aceste monade sunt clasificate de la cele inferioare, inconștiente, până la cele superioare, cum ar fi sufletul uman înzestrat cu conștiință și în sfârșit monada cea mai înaltă, cea a conștiinței infinite a oricărui lucru: Dumnezeu. Fiecare monadă este însoțită în univers de către reprezentarea sa cu care formează un tot armonios și stabil. Aceasta se explică, prin armonia dorită de Dumnezeu, și care a prevăzut, la începutul veșniciei, faptul că monadele pot exista în perfectă înțelegere.

În Anglia, evoluția gândirii în sec. XVII este reprezentată de trei filosofi: Francis Bacon, Thomas Hobbes și John Locke.

Francis Bacon (1561-1626), figură publică, ocupă funcții înalte fiind Lord al Sigiliului personal al regelui Iacob I, apoi Mare Lord Cancelar al Angliei până în momentul în care este obligat să demisioneze (în 1621). Opera sa capitală este alcătuită din eseuri, după modelul eseurilor lui Montagne, și poartă titlul de *Eseuri despre morală și politică*. În *Nova Atlantis* el dezvoltă viziunea utopică a unui Stat filosofic perfect. El consideră că știința/cunoașterea este fundamentul puterii. Astfel trebuie eliminate toate obstacolele aflate între om și cunoaștere: visele, iluziile, senzațiile. Pentru Bacon, spiritul poate fi împărțit în 3 categorii: memoria, imaginația și intelectul. Memoria este sursa istoriei, imaginația se găsește la originea poeziei iar intelectul este baza filosofiei.

Thomas Hobbes (1588-1679) este celebru datorită operei sale principale *Leviatan* în care el prezintă o filosofie materialistă și apare despotismul politic. Cultura sa vastă îi permite să traducă din Homer și Tucidide și chiar să meargă mai departe, punând bazele unui curent de gândire plecând de la viziunea sa asupra

omului. În starea naturală, fără structurile societății, oamenii sunt ca niște lupi între ei și pentru ceilalți. A-i lăsa în această stare ar însemna să se ajungă la o distrugere totală a speciei umane. Doar un principe, deținător al tuturor puterilor, este capabil să salveze viața supușilor săi. Astfel, noi trebuie să îi înmânăm lui tot ceea ce considerăm a fi dreptul nostru de a alege și de a decide.

Pentru Hobbes, omul este dezavantajat de neputința sa de a voi sau de a nu voi. El este deci incapabil de orice morală, în afară de cazul în care aceasta ar coincide cu interesele sale. Din această cauză omul nu poate fi liber. El confundă voința și dorința, iar aceasta din urmă închide, îngrădește voința. Trebuie să ne agățăm de ceea ce este posibil să gândim, nu să credem. Hobbes stabilește o distincție netă între teologie, domeniul credinței și filosofie, care ține de gândirea construită.

John Locke (1632-1704) are o formație inițială de medic, apoi se consacră filosofiei și publică *Eseu despre înțelegerea umană* în 1690, veritabila teorie a cunoașterii. Alte opere importante sunt: *Două tratate ale guvernării civile*, *Cugetările despre educație* și *Creștinismul rezonabil*. *Eseu despre înțelegere* are ca scop principal respingerea teoriei lui Descartes asupra „ideilor înnăscute".

Chiar înainte de a intra în contact cu realitățile lumii exterioare, spiritul seamănă cu o suprafață goală („tabula rasa"). El nu poate deci nici să perceapă nici să gândească, dacă nu i-a fost transmis mai întâi ceva prin senzații... Aceste senzații se nasc din reflexia ideilor, apoi aceste idei se asociază între ele. Totalitatea acestor combinații de idei formează rațiunea. Dacă această asociere este rolul hazardului, al emoțiilor, în loc să dea naștere rațiunii ea va aduce pe lume eroarea, prejudecățile și superstițiile. Două pasiuni umane sunt fundamentale: dorința de a se bucura de ceva și teama de suferință. În funcție de aceasta, omul nu poate fi niciodată complet liber. Acțiunea sa nu este condiționată de o stare personală, de o voință reală, ci de experiență.

În domeniul politic, Locke se opune teoriilor lui Hobbes, și nu este de părere că starea naturală a omenirii ar fi războiul tuturor împotriva tuturor. Societatea este organizată pentru a garanta drepturi naturale precum: proprietatea și libertatea individuală. Suveranul, prințul, nu este acolo pentru a exercita în locul nostru

toate drepturile pe care i le-am ceda, ci pentru a fi reprezentantul națiunii, garantul respectului de legi. Dacă el violează aceste drepturi, supușii au dreptul legitim de a se revolta împotriva sa.

4. Arta barocă

Arta barocă preia ștafeta manierismului care dispare către 1600. Sursele sale se regăsesc atât în operele antice cât și în cele ale Renașterii. Este dificil să datăm cu exactitate sfârșitul barocului. Se încheie poate o dată cu arta rococo din sec. XVIII, care combină elemente baroce cu cele neoclasice. Chiar termenul de baroc „desemnează la origine o formă capricioasă și stranie". Această formă de artă se naște o dată cu Contra-Reforma și se pune spontan în slujba Bisericii. Decorația câteodată supraîncărcată, auräria și splendorile sale vor să afirme noul catolicism.

Barocul se manifestă deci prin construirea de edificii religioase și prin reconstrucția lor după războaiele religioase. Exemplul tipic este biserica lui Iisus de la Roma, care are un naos puternic, un transept foarte puțin adâncit și o cupolă care se ridică chiar peste altarul principal pentru ca acesta să fie scăldat în lumină.

În arhitectura civilă, palatul baroc are în general două fațade. Una dă spre oraș și este formată dintr-o construcție riguroasă pentru a se putea integra în ansamblul urbanistic.

A doua, cea care dă spre grădini, lasă mai mult loc fanteziei creatoare a artistului și a decoratorilor. Cel mai des, planul comportă un corp de clădire central, flancat de pavilioane simetrice.

În Franța, exemplul este furnizat de castelul de la Vaux-le Vicomte, construit între 1643 și 1661 pentru Ministrul de Finanțe Nicolas Fouquet, de către arhitectul Louis Le Vau.

Structura orizontală este creată după un principiu de repartizare în trei. Un parter din piatră cioplită, un etaj monumental decorat cu coloane în relief și un al doilea etaj sau mezanin care suportă acoperișul.

Celelalte arte plastice ale stilului baroc sunt strâns legate de teatru. Ca și castelele regale, găsim o adevărată punere în scenă a suveranului absolut. Palatele, bisericile, decorurile de teatre trebuie să atragă privirea către un punct convergent, și anume plafonul,

veritabila apoteoză, realizare măreață. De exemplu, este reprezentat Dumnezeu care tronează în mijlocul sfinților din paradis.

În domeniul literar, barocul acordă un loc proeminent antitezei și pune accentul pe perfecțiunea formei, pe limbajul utilizat mai mult decât pe tema pe care autorul a ales-o sau pe inspirația sa. Romanele cele mai gustate sunt cele care se inspiră dintr-o epopee sau din episoade epice cum ar fi *Amadis de Gaule*.

5. Arta clasică

Mai ales în Franța aceasta se manifestă printr-o voință de rigoare și de claritate în toate domeniile artistice. În schimb, barocul triumfă în Italia și Spania. Clasicismul francez debutează sub domnia lui Ludovic al XIII-lea și este încă amestecat cu influențe baroce în această perioadă. Am putea data apogeul artei clasice din Franța în perioada construirii principalelor părți ale castelului Versailles între 1660 și 1690. Această artă cunoaște un declin sigur în prima jumătate a sec. XVIII, în schimb în a doua parte a secolului, renaște sub numele de neoclasicism.

Clasicismul glorios al anilor 1660 nu este totuși complet eliberat de influențele baroce astfel că putem constata dacă privim biserica Saint-Louis Saint-Paul din Paris că aceasta a fost inspirată de biserica lui Iisus din Roma. Clasicismul își ia sursele de inspirație din Antichitate printr-o voință evidentă de a supune rațiunii toate producțiile omenești fie ele și artistice. Esențialul este claritatea și rigoarea care înving imaginația. Acest ideal este însoțit de o voință de maiestate și de un aspect grandios, accentuate în Franța chiar prin personalitatea regelui Ludovic al XIV-lea.

Principalele monumente

- coloana Vendôme, de Le Père, înaltă de 43,50 metri, poartă în vârf o statuie a lui Napoleon. După exemplul coloanei lui Traian din Roma, o friză în spirală evocă faptele Marii Armate.
- Bursa, de Brongniart.
- Arcul de triumf din Carrousel și continuarea palatului Luvru de către Percier și Fontaine. Soufflot construiește Școala de Medicină, Teatrul Odeon și Panteonul.

În societate, această voință de măsură se regăsește în idealul „omului bine crescut", cu o perfectă stăpânire de sine și care reprezintă într-un fel opusul spiritului cavaleresc al epocii trecute.

În domeniul muzical, muzica clasică este o consecinţă directă a Renaşterii italiene.

Şi aici, mişcările religioase ale Reformei şi Contra-Reformei acordă un loc din ce în ce mai important cânturilor din timpul slujbelor. Aceasta va da naştere unor genuri ca **oratoriul** în Italia, **motetul** în Franţa sau **cantata** în ţările germanice. Instrumentul favorit era fie orga, fie clavecinul, precum şi un nou sosit – vioara.

Printre compozitorii de sonate, Corelli (1653-1713) este primul care le împarte în patru mişcări succesive: largo, allegro, adagio, vivace. În domeniul concertului, Antonio Vivaldi (1678-1748) este marele maestru. El creează o operă de oarecare amploare, scrisă pentru instrumente şi voce.

Marele reprezentant al cantatei rămâne Johann Sebastian Bach (1685-1750). Este o piesă cântată, compoziţie monodică ce poate fi de inspiraţie profană sau sacră, scrisă pentru una sau mai multe voci; la început se acompaniază de bas continuu şi apoi de o instrumentaţie din ce în ce mai bogată. La sfârşitul sec. XVII apare concertul public, mai întâi la Curte apoi în rândurile marii burghezii.

Claudio Monteverdi (1597-1643), paracliser în biserica Sf. Marcu din Veneţia între 1613 şi 1643 este primul care are ideea de a opune vocile umane instrumentelor pentru a intensifica aspectul dramatic al lirismului.

Heinrich Schütz (1585-1672) este şi el paracliser dar la Dresda. Textele sale sunt inspirate din tradiţia luterană, şi el acordă un rol important muzicii sacre, funebre sau psalmilor cântaţi.

Jean Baptiste Lully (1632-1687) devine în 1653 compozitorul Curţii regelui Ludovic al XIV-lea, apoi mare maestru al artei lirice în Franţa. Orchestra capătă un rol important sub direcţia sa, mai ales în comediile balet cum ar fi *Burghezul gentilom* al lui Molière.

Alessandro Scarlatti (1660-1725), paracliser al capelei regale din Neapole, inaugurează tradiţia **Aria Da Capo** sau, arie principală a unui cântăreţ, care deschide opera.

Henry Purcell (1659-1695) este organistul abaţiei regale de la Westminster şi compozitor oficial al curţii începând cu 1683. Operele sale în stil baroc sunt cele mai importante opere englezeşti din sec. XVII. Putem cita *Regele Arthur* sau *Furtuna*.

D. SECOLUL XVIII ÎN FRANŢA

1. Ştiinţele

Pe tot parcursul epocii, literatura, ştiinţele şi chiar artele interacţionează permanent. În ajunul Revoluţiei Franceze, Andre Chenier compune epopei vaste în care glorifică ştiinţa şi progresele sale. Savanţii acestei epoci sunt de fapt amatori luminaţi, deseori oameni de litere precum Voltaire. Fontenelle dă tonul publicând în 1686 *Dialoguri despre pluralitatea lumilor*. Opera cea mai importantă a perioadei este probabil *Istoria Naturală* a lui Buffon, a cărei publicare se întinde între anii 1794 şi 1804.

Această dorinţă de a cunoaşte mai mult va determina apariţia unor cabinete ale persoanelor bogate, în care se practică fizica, chimia, colecţiile de animale, de roci şi de plante. În această perioadă, regele înfiinţează o catedră experimentală de fizică la Colegiul din Navara. Academiile de ştiinţă se înmulţesc la Paris, Londra sau Sankt-Petersburg. Ele corespondează între ele şi fac schimb de rezultate în cercetările din domeniile respective. În fizică, teoriile emise vor fi confirmate mai târziu. Un exemplu este electricitatea, a cărei existenţă precum şi anumite proprietăţi vor fi puse în evidenţă de Benjamin Franklin, care construieşte primul paratrăsnet după ce stabilise în prealabil o analogie între scânteia electrică şi fulger în 1760. Din această perioadă temperatura va putea fi măsurată mai bine datorită termometrelor puse la punct de prusacul Fahrenheit şi suedezul Celsius, precum şi de către francezul Reaumur. În ceea ce priveşte ştiinţele naturale şi biologice, sub influenţa lui Linné apare un sistem de clasificare a vegetalelor. În 1758 el publică *Sistema naturae* care devine punctul de referinţă pentru orice clasificare şi pentru denumirea plantelor şi a animalelor. Buffon însă respinge toate clasificările care după părerea sa sunt prea sistematice, deoarece el crede că în natură totul este nuanţat. El refuză de asemenea să recunoască vreo legătură de rudenie între om şi animal. Conform **doctrinei fixiste** el crede că animalele au fost create în totalitate de către

Dumnezeu. Colegul său Lamarck va profesa, începând din 1800 **transformaționismul**, care va servi drept punct de plecare pentru teoria selecției naturale avansată de Darwin.

Secolul XVIII se preocupă și de reproducerea speciilor și în acest cadru problema fecundării face obiectul a numeroase cercetări. Este rezolvată din 1750 în ceea ce privește plantele, dar rămâne foarte neclară în privința animalelor.

În 1765, Watt perfecționează mașina cu abur de pe vaporul lui Papin. Din 1746, mașinile necesită contactul între sticlă și lână pentru a crea astfel primii condensatori. Sunt utilizate baterii din sticlă de Leyda, un recipient din sticlă care conține reziduuri din plumb. Frații Montgolfier lansează navigația aeriană prin inventarea aerostatului cu aer cald în 1783. Aparatul utilizează ca forță propulsoare gazul cald, mai ușor ca aerul.

• **Să mergem mai repede**

1756 – De la Paris la Lyon, pe șosea până la Châlon și pe apă de la Châlon la Lyon diligențele... parcurg drumul în 6 zile pe timp de iarnă și în 5 zile pe perioada verii. Ele conțin 8 persoane și sunt în prezent suspendate pe arcuri care le fac cel puțin la fel de line ca trăsurile de poștă sau berlinele, după cum afirmă cei care le-au folosit.

Prețul pe ruta Paris-Lyon (dus-întors) este de 100 de livre în care intră și hrana; se asigură de asemenea transportul pachetelor și al mărfurilor care merg direct în orașele din Dauphiné și Provence.

Droștele sau cărutele... ajung la Lyon în 10 zile, dacă nu apar anumite impedimente cum ar fi înghețul sau revărsarea râurilor, în acest caz le trebuie 11 sau 12 zile.

1833 – Diligențele de la Paris la Lyon, prin Auxerre: 120 de leghe. Plecări zilnice. Durata călătoriei: 3 zile și jumătate.

După *Almanahul Regal*

În domeniul chimiei, este eliminată o ipoteză eronată conform căreia un fluid special botezat flogistic ar explica singur efectele gazului. Englezii Cavendish și Priestley efectuează analiza aerului și descoperă hidrogenul și proprietățile sale. Germanul Scheele

identifică clorul și un procedeu de fabricare a oxigenului. Analiza aerului este precizată de francezul Lavoisier care stabilește și sinteza și analiza apei și realizează împreună cu colaboratorii săi o nomenclatură a diferitelor corpuri chimice.

În ceea ce privește medicina marile epidemii sunt încă frecvente la începutul sec. XVIII, precum ciuma din Marsilia în 1720 sau vărsatul din 1770. Până atunci, singurul mijloc de a opri răspândirea epidemiei era carantina. Datorită unor fundații ca accea înființată de Ludovic al XV-lea în 1753 – Academia de Medicină – cercetările încep să progreseze.

2. Literatura

Tabloul literar al secolului XVIII în Franța

A. Repunerea în cauză

Bernard de Fontenelle (1657-1757)	***Dialoguri despre pluralitatea lumilor*** (1686) ***Istoria oracolelor*** (1687)
Montesquieu (1689-1755) Charles-Louis de Secondat, baron de la Brède și de...	***Scrisori persane*** (1721) ***Spiritul regilor*** (1748)
Voltaire (1694-1778) François-Marie Arouet, zis	***Scrisori filosofice*** (1734) ***Zadig*** (1747) ***Candide*** (1759) ***Dicționar filosofic*** (1764)

B. Genuri reînnoite

Marivaux (1688-1763) (Pierre Carlet de Chamblain et de)	***Surpriza dragostei*** (1722) ***Dubla Inconstanță*** (1723) ***Jocul dragostei și al întâmplării*** (1730) ***Falsele confidențe*** (1737) ***Țăranul parvenit*** (1735) ***Viața Marianei*** (1731-1741 – neterminată)
Beaumarchais (1732-1799) (Pierre-Augustin,Carozis)	***Bărbierul din Sevilla*** (1775) ***Nunta lui Figaro*** (1784)

Alain René Lesage (1668-1747)	***Diavolul şchiop*** (1707) ***Turcaret*** (1709) ***Istoria lui Gil Blas de Santillana*** (1715-1735) ***Istoria lui Guzman de Alfaradre*** (1732) ***Burlacul din Salamanca*** (1736)
Denis Diderot (1713-1784)	***Cugetări filosofice*** (1746) ***Bijuteriile indiscrete*** (1747) ***Scrisori despre orbi*** (1749) ***Saloane*** (1759-1781) ***Visul lui d'Alembert*** (1830) ***Călugăriţa*** (1796) ***Jacques Fatalistul*** (1796) ***Nepotul lui Rameau*** (1821) Coordonarea ***Enciclopediei*** (1750-1784)
Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	***Discurs despre ştiinţe şi arte*** (1750) ***Discurs despre originea inegalităţii dintre oameni*** (1755) ***Noua Eloiză*** (1761) ***Emil sau educaţia*** (1762) ***Contractul social*** (1762) ***Confesiunile*** (1765-1770) ***Visurile unui hoinar singuratic*** (1782) ***Rousseau, judecător al lui Jean-Jacques*** (1789)

În epoca sfârşitului secolului XVIII creşte din ce în ce mai mult influenţa femeilor asupra literaturii. Este momentul în care romanul reapare sub forme variate, pentru a cuceri publicul, fie că sunt memorii, poveşti, povestiri romanţate cu suport mai mult sau mai puţin istoric. Principalii autori francezi ai epocii sunt:

Le Sage (1668-1747) prezintă particularitatea de a fi primul scriitor francez care trăieşte de pe urma operelor sale, refuzând orice pensie din partea regelui sau a unui mare senior, pentru a-şi păstra o libertate mai mare. Astfel cariera sa literară a cunoscut şi clipe mai dificile. La început operele sale sunt doar împrumuturi din romancierii străini precum *Diavolul şchiop* preluat de la scriitorul spaniol Guevara. Cea mai faimoasă operă a sa este *Gil Blas* a cărei publicare se întinde până în 1735. Le Sage este şi autorul unor maxime unde el reia teme deja dezvoltate de La Bruyère.

Marivaux (1688-1763), născut la Paris, frecventează de timpuriu saloanele literare – ca cel al doamnei de Lambert. Adept

înfocat al Modernilor el publică o *Iliadă*. În 1720, în urma unor plasamente hazardate este ruinat şi încearcă să trăiască de pe urma scrisului. Astfel va scrie pentru actorii italieni stabiliţi la Paris. Din teatrul italian el păstrează fantezia în acţiune şi decorul, precum şi o anumită feerie poetică. Principalele sale comedii sunt: *Jocul dragostei şi al întâmplării* (1730), *Falsele Câconfidenţe* (1737). Este şi autorul a două romane – *Viaţa Marianei* (1731-1741) şi *Ţăranul parvenit* (1735). În timpul vieţii sale, opera lui Marivaux a fost destul de puţin gustată, adesea fiindu-i reproşată o anume obscuritate.

Beaumarchais (1732-1799) ilustrează prin opera sa declinul Vechiului Regim. În comediile sale, scrise după ce avusese diferite meserii (ceasornicar, muzician, om de finanţe, armator, editor şi –, în cele din urmă, autor) introduce o satiră acidă la adresa societăţii secolului XVIII, în *Bărbierul din Sevilla*, în 1775, şi *Nunta lui Figaro*, în 1784.

FIGARO, singur, plimbându-se pe întuneric, spune pe tonul cel mai sumbru:

> O femeie! femeie! femeie!creatură slabă şi înşelătoare!... nici un animal de pe lumea asta nu poate să nu asculte de instinct! Al tău este deci înşelătoria?... După ce mă refuză cu încăpăţânare când o presam în faţa stăpânei ei chiar în momentul în care mi-a dat cuvântul ei; chiar în mijlocul ceremoniei... El râdea în timp ce citea, perfidul! şi eu ca un fraier... Nu, domnule conte, nu o veţi avea... nu o veţi avea.... Numai pentru că sunteţi un mare senior vă credeţi şi un mare geniu!... Nobleţe, avere, un rang, funcţii: toate acestea te fac atât de mândru! Ce aţi făcut ca să meritaţi atâtea bunuri? V-aţi dat osteneala să vă naşteţi atât şi nimic altceva; în rest un om destul de obişnuit! în timp ce eu fir-ar să fie! pierdut în mulţimea fără nume mi-a trebuit să mă slujesc de mai multă ştiinţă şi calcule numai pentru a supravieţui decât s-a folosit pentru guvernarea Spaniei într-o sută de ani: şi dumneavoastră vreţi să ne întrecem... vine cineva... e ea... nu, nu e nimeni.

Beaumarchais, *Nunta lui Figaro*, act V, scena 3

Dintre ceilalţi scriitori ai secolului XVIII să-l menţionăm şi pe Cazotte (1720-1792) autorul *Diavolului îndrăgostit*, un roman care îşi are originea în puternicul curent legat de ocultism din acea epocă.

Choderlos de Laclos (1741-1803) publică în 1782 *Legăturile primejdioase*, roman în care se poate observa pentru prima dată o formă de **preromantism**: prea mult spirit ucide sentimentele. Această tendinţă va duce la romantism, mai evident în opera lui Bernardin de Saint Pierre (1737-1814) în romanul intitulat *Paul şi Virginia* (1787). El utilizează pitorescul descrierii utilizat şi de Chateaubriand.

3. Filosofia

Dacă ne referim la *Dicţionarul Academiei* din 1694, filozoful este definit astfel: „Cel care se consacră studiului ştiinţelor şi care încearcă să cunoască efectele prin cauzele şi principiile lor". Filosoful este deci cel care pune la îndoială atât morala tradiţională cât şi ordinea prestabilită.

Pe toată durata sec. XVIII, ideile noi dobândesc o importanţă crescută. După 1715 noţiunea de filosofie se lărgeşte. În acea perioadă se înţelege prin acest termen o metodă universală bazată pe **spiritul raţiunii** şi pe **dreptul la libera examinare** în toate domeniile.

De la începutul şi până la sfârşitul Secolului Luminilor (sec. XVIII) acesta este înţelesul cel mai frecvent acordat termenului filosofic. Scriitorii francezi sunt puternic influenţaţi de el. Ei nu se limitează la observarea moravurilor, ci favorizează şi înflorirea, progresul ştiinţei şi al tehnicii, al economiei şi al instituţiilor şi relaţiilor umane. Această epocă poate fi caracterizată prin importanţa optimismului. Tradiţia este respinsă în avantajul raţiunii considerată ca revelatoare de abuzuri şi prejudecăţi. Datorită acesteia omul poate spera şi accede la fericire. Aceasta va duce şi la critica autorităţii, a regelui sau a Bisericii.

Primii reprezentanţi ai acestui curent sunt:

Montesquieu (1689-1755) se naşte lângă Bordeaux; în 1728 este primit în Academia Franceză, călătoreşte în Europa şi între-

prinde un sejur în Anglia între anii 1728-1732. Devine celebru o dată cu publicarea *Scrisorilor Persane* în 1721, satiră a societăţii şi a instituţiilor pariziene. *Spiritul Legilor* (1748) este considerată opera unui politolog şi sociolog. În această operă Montesquieu recomandă separarea puterilor în stat în 3 clase distincte şi anume: executivul, legislativul şi judiciarul.

• **Nuveliştii**

> În această scrisoare voi vorbi despre o anumită naţiune numită Nuvelişti care se adună într-o grădină magnifică unde îşi pot ocupa trândăvia.
>
> Sunt complet nefolositori statului, iar discursurile pe care le ţin de 50 de ani nu au efect mai puternic decât cel produs de o tăcere mai lungă. Totuşi ei se consideră demni de luat în seamă deoarece discută despre proiecte magnifice şi despre interese majore. Baza conversaţiilor este o curiozitate rece şi ridicolă. Nu există nici un cabinet atât de misterios în care ei să nu pretindă că pot pătrunde. Ei ştiu câte femei are augustul vostru sultan.
>
> Montesquieu, *Scrisori Persane*

Voltaire (1694-1778), pe numele său adevărat François-Marie Arouet, se naşte la Paris în 1694 şi încă de tânăr se face remarcat printr-un spirit rebel şi în consecinţă va petrece mai multe perioade de timp în închisoarea Bastilia. Călător, va rămâne un timp la Curtea regelui Prusiei Frederic al II-lea, apoi va merge şi în Anglia. Publicarea *Scrisorilor Englezeşti*, condamnate de Parlament, îl obligă să se refugieze departe de Paris iar apoi să se retragă în apropierea frontierei cu Elveţia.

Opera sa este un adevărat miracol de varietate şi de întindere. Doar corespondenţa sa numără mai mult de 10 000 scrisori. Voltaire abordează toate genurile: poezia, tragedia, comedia, romanul, povestea, precum şi scrierile filosofice şi istorice.

Întregul este susţinut de aceleaşi idei – refuzul intoleranţei, al superstiţiei şi al fanatismului. El se declară ateu şi adept al progresului. Personajele romanelor sale îi sprijină tezele, iar *Candid* demonstrează că nu trăim în cea mai bună lume posibilă.

Printre lucrările sale poetice se numără *Mondenul* (1736) cu care Voltaire laudă și exaltă gustul său pentru lux, o formă de gândire contrară principalilor filosofi și autori ai epocii sale. *Zadig* (1747) se numără printre romanele și povestirile sale; opere istorice: *Istoria lui Carol al XII-lea* (1731), *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* (1751), *Eseuri despre moravuri* (1756); tratate filosofice: *Scrisorile Englezești* (1734), *Tratatul despre toleranță* și *Dicționarul filosofic* (1769); teatru: *Zaďe* (1732), *Merope* (1743) și *Orfanul din China* (1755).

Denis Diderot (1713-1784), după studii solide la Iezuiți, și un început de Drept, repede abandonat, va primi în 1746 conducerea *Enciclopediei* de la librarul Le Breton. El întrerupe din când în când realizarea acesteia cu călătorii în străinătate, în Rusia (1773) condusă de împărăteasa Caterina a II-a. Cea mai mare parte a operei sale nu e publicată decât după moartea lui. În opere filosofice precum *Scrisoarea despre orbi* (1749) el își pune întrebări referitoare la natura exactă a religiei unui orb, persoană care ignoră toate minunile creației și care nu poate, în opinia autorului, să creadă cu adevărat în Dumnezeu. În *Despre interpretarea naturii* (1753) el alcătuiește un rechizitoriu împotriva teologiei și a filosofiei tradiționale. *Visul lui d'Alembert* (1750) înfățișează sub aparențe extrem de favorabile pasiunea sa pentru natura vie și pentru lumea materială. În calitate de autor de romane (*Nepotul lui Rameau* – 1762 și *Jacques Fatalistul* – 1773) el are ocazia să ne transmită gândurile sale despre soartă și despre fatalitatea care dirijează viețile și iubirile oamenilor. Ca dramaturg, el publică *Fiul natural* (1752) și *Tatăl de familie* (1758). Din corespondența sa s-au păstrat numeroase scrisori și anume cele adresate Sophiei Volland în perioada 1769-1774.

Ateu și materialist el îl apreciază foarte puțin pe Pascal și regretă că în cazul acestui filosof creștinul a dominat savantul.

Enciclopedia: 1751-1772

Însărcinat de librarul Le Breton să traducă *Dicționarul Enciclopedic* al lui Chambers, Diderot va publica rapid *Dicționarul metodic al științelor, artelor și meseriilor*. În 1750, pentru a pregăti

publicarea acestuia el lansează un prospect, o broșură de 12 pagini editată prin grija sa. Între 1751 și 1760 apar 17 volume de texte și 11 volume de planșe între 1762-1772.

Nici un om nu a primit de la natură dreptul de a comanda celorlalți. Libertatea este un dar al cerului și fiecare individ din aceeași specie are dreptul să se bucure de ea de îndată ce are și uzul rațiunii. Dacă natura a stabilit o anume autoritate, atunci aceasta este puterea paternă; dar și aceasta are limitele ei; și în starea naturală ea ar înceta de îndată ce copiii ar fi capabili să se descurce singuri. Orice altă autoritate vine dintr-o altă sursă decât natura, să o examinăm bine și vom descoperi întotdeauna o sursă: fie forța sau violența celui care și-a asumat puterea, fie consimțământul celor care sunt supuși printr-un contract alcătuit sau presupus între ei și cel căruia i-au conferit autoritate.

Diderot, articolul „Autoritatea politică" din *Enciclopedie*

În 1758 realizarea *Enciclopediei* pare sortită întreruperii brutale, fiind interzisă atât de rege cât și de Parlament. Totuși Diderot va rămâne fermul animator al acestei opere gigantice. El recrutează numeroși colaboratori printre care matematicianul d'Alembert, autor al *Discursului preliminar* și al unor articole privitoare la matematică și despre orașul Geneva. Trebuie menționați și Voltaire, Rousseau, Montesquieu, criticul literar Marmontel, filosofii naționaliști d'Holbach și Helvetius, suprarealistul Condillac, iar economia politică este reprezentată de Turgot și Quesnay.

Scopul *Enciclopediei* este dezvoltarea cunoștințelor științifice; ea dorește de asemenea să permită omului prin educație și printr-o cunoaștere aprofundată să se cunoască, să posede lumea mai bine, deci să fie mai puțin dominat de puterile impuse, fără să fi fost supus în prealabil criticii rațiunii.

Printre cei care au participat la realizarea *Enciclopediei* se numără și J.J. Rousseau (1712-1778) născut la Geneva și orfan de mamă din fragedă copilărie. În 1728 o întâlnește pe protectoarea sa, dna de Warens. Însă o parte a vieții sale o va petrece fugind și ducând o viață rătăcitoare, înainte de a se stabili la Paris în 1770.

In 1778 este obligat să se retragă din nou și moare la Ermenonville. Este unul dintre pionierii literaturii noi. Spre deosebire de ideile filosofice de credință într-un progres moral și științific, Rousseau revendică „Întoarcerea la starea naturală“. El prefigurează romantismul secolului următor prin modul său de a percepe natura. *Discursul despre arte și științe* exaltă bunătatea originară a omului și critică sever luxul și cunoașterea prea mare care corup spiritul. Convingerile sale sunt rezumate în trei opere esențiale. *Contractul social* (1762) conține ideile sale politice și anume voința generală care exprimă suveranitatea poporului, puterea încredințată unuia sau mai multor organisme specializate în cadrul unui pact social. *Noua Eloiză* ilustrează idealul naturii prin sentimentele încercate de doi tineri fără a ține cont de discriminările sociale care ar trebui să-i îndepărteze unul de altul. Căsătoria conferă acestei pasiuni stabilitatea și limitele datoriei conjugale. *Émile sau educația* este un tratat care năzuiește către formarea unui om nou: trebuie să se dea cale liberă împlinirii simțurilor, inteligenței și sentimentelor.

Numărându-se printre scriitorii filosofi, Condorcet (1743-1794) este unul dintre puținii filosofi iluminiști care au participat la revoluție unde și-a pierdut viața. Opera sa capitală este o teorie despre progresul acumulativ intitulată *Schița unui tablou istoric al progresului spiritului uman* (1793). Condorcet promovează o educație publică liberală. În opinia sa singura modalitate posibilă pentru a obține egalitatea și libertatea reală trece prin școală. El militează pentru emanciparea și recunoașterea dreptului femeilor, copiilor și negrilor.

Tabel sinoptic Nr. 5: Progresul în Europa sec. XVIII

FRANȚA	ANGLIA	GERMANIA	ITALIA	SPANIA
1593-1665 Poussin	1599-1641 Van Dyck			1598-1621 Filip al III-lea, guvernarea ducelui de Lerma
			1607 – *Orfeo* de Monteverdi	
1598 – Edictul de la Nantes				1621-1665 – Filip al IV-lea, rege, guvernarea favoriților „Validos“
1610-1643 – Ludovic al XIII-lea, rege 1614 – ultima convocare a stărilor generale înainte de 1789	1608-1674 Milton 1603-1625 Iacob I Stuart, rege	1618 – Defenestrarea din Praga 1618-1648 – Războiul de 30 de ani		
	1625-1649 – Carol I	1624-1677 Silesius		
	1628 – Petiția Drepturilor			
1639-1699 Racine				
1643-1715 Ludovic al XIV-lea	1642-1646 – Primul război civil			
1649-1653 Fronda	1648 – Al II-lea război civil			
1684-1721 Watteau			1683-1754 Piazetta	
1685 – Revocarea Edictului de la Nantes (Edictul de la Fontainebleau)	1649 - execuția lui Carol I - Proclamarea Republicii			
	1653-1658 Cromwell protectorul Republicii			
1689-1755 Montesquieu	1660 Restaurația 1660-1685 Carol al II-lea rege			
1694-1778 Voltaire	1685-1689 Iacob al II-lea rege			
	1707 – Anglia și Scoția se unesc și formează „Regatul Unit al Marii Britanii“ 1707-1754 Fielding	1700-1766 Gottsched	1696-1770 Tiepolo 1707-1773 C. Goldoni	1701-1714 – Războiul de succesiune din Spania
1712-1788 Rousseau 1715-1774 Ludovic al XV-lea			1712-1793 Guardi	1714 ducele de Anjou devine regele Filip al V-lea al Spaniei
1732-1806 Fragonard	1727-1788 Gainsborough	1729-1781 Lessing		
1748-1825 David		1749-1832 Goethe		
1768-1848 Chateaubrand		1759-1805 Schiller		
	1771-1823 Scott	1770-1843 Hölderlin		
1774-1792 Ludovic al XVI-lea	1775-1852 Turner	1772-1801 Novalis		
1788 – Convocarea Stărilor Generale	1788-1824 Byron	1777-1811 Kleist		
1789 – Cucerirea Bastiliei Începutul Revoluției franceze				

REZUMAT: CEEA CE LE DATORĂM

Epoca actuală are o datorie considerabilă față de perioada cuprinsă între Renaştere şi Revoluţia franceză, de la sfârşitul sec. XV, începutul sec. XVI şi până la sfârşitul sec. XVIII.

În primul rând umanismul pune bazele lumii moderne. Ideea pe care omul o are despre el însuşi se extinde prin contactul permanent cu civilizaţiile antice, printr-un nou mod de viaţă. Datorită acestei legături cu o diversitate mai mare el reuşeşte treptat să conceapă universalitatea.

În domeniul artelor, descoperirile vor fi aplicate rapid de către creatorii cei mai importanţi. Perspectiva atribuită florentinilor explică interesul pictorilor din acest oraş pentru peisaje, chipuri şi natură. Scopul lor este de a situa elementele în cadrul tabloului în modul cel mai exact posibil, în raport cu privirea unui eventual spectator, – de exemplu Masaccio (1401-1428).

Pictura pe şevalet, inovaţie a Renaşterii cunoaşte o primă vogă începând cu 1435, apoi în timpul Renaşterii propriu-zise ea face din arta portretului o artă autonomă. Desenul şi schiţa sunt şi ele omologate şi devin forme artistice recunoscute. Inventarea hârtiei le permite dezvoltarea. Este vorba de o transformare a artei şi pentru prima oară aceasta este văzută ca o disciplină ştiinţifică. Artistul începe să studieze anatomia, fiziologia, matematica şi teoria luminii pentru a-şi putea construi opera. Uniunea dintre artă şi ştiinţă, caracteristică Renaşterii va face din arta secolului XIX un instrument exterior al cunoaşterii lumii, o veritabilă formă de studiu experimental al naturii umane.

Artiştii sunt ridicaţi la rangul de creatori. Acum nu numai arta lor este lăudată şi admirată ci şi creatorul ei, omul. Asistăm din acest punct de vedere la naşterea conştiinţei individuale. Este nevoie de a fi recunoscut pentru şi prin sine însuşi. Renaşterea ne-a transmis o concepţie asupra operei de artă – imaginea concentrată a realităţii văzută dintr-un anume unghi. Este vorba de un moment precis, acela al tensiunii dintre imensitatea lumii şi acea parte a ei care va deveni subiectul tabloului.

Manierismul, câteodată prezentat ca o tranziţie între Renaştere şi baroc renunţă la această grijă de a păstra unitatea spaţiului.

Valorile spaţiale diferă şi apar noi posibilităţi de mişcare în interiorul tabloului. Subiectul care până atunci avusese rolul cel mai important, se estompează uneori în favoarea motivelor reprezentate pe restul spaţiului de pictură. Se pare că prin această alegere artistul inversează rolul principalilor actori şi atrage atenţia spectatorului asupra anumitor puncte precise. Câteodată renunţă la regulile perspectivei în schimbul unei expresivităţi mai mari.

Manierismul este o artă aristocratică şi de Curte. Este universal şi însoţeşte mişcarea politică a absolutismului, reprezentat de suverani, precum Filip al II-lea la Madrid, Rudolf al II-lea la Praga şi Albert al V-lea la München.

În Franţa, el apare la Curtea lui Francisc I chiar în momentul în care influenţa italiană predomină prin sosirea lui Leonardo da Vinci, il Rosso şi Primaticcio. Ei dau naştere unei picturi franceze sub numele de **Şcoala de la Fontainebleau** şi unor opere precum *Diana, zeiţa vânătorii*, portretul favoritei oficiale a regelui Henric al II-lea, Diane de Poitiers. Tot influenţelor italieneşti care pătrund în Franţa le datorăm şi uniunea lor cu moştenirea artei gotice. Această dublă influenţă se regăseşte la Paris în construcţii cum ar fi: Biserica Saint-Eustache sau Hôtel de Cluny.

De la sfârşitul secolului XV suveranii îşi au reşedinţa în castelele de pe Loire, iar crenelurile, turnuleţele şi absidele laterale moştenite din epocile precedente se îmbină armonios cu faţadele cu coloane, cu stilurile corintic, ionic sau doric, într-un cuvânt, cu arhitectura Renaşterii. Carol al VIII-lea, porunceşte construirea castelului d'Amboise, iar Francisc I ridică palatele de la Blois şi Fontainebleau.

Către mijlocul secolului XVI, compoziţia arhitecturală urmează nişte reguli din ce în ce mai dominate de traiectorii geometrice. Acestea se regăsesc în 1564 în primele elemente ale palatului Tuileries, din iniţiativa arhitectului Philibert Delorme, sau în castelele Ecouen şi Chantilly datorate lui Jean Bullant (1525-1578).

În domeniul muzical, secolul XVIII este perioada marilor compozitori pentru orchestră şi de operă şi oratorii, dar şi a executanţilor. Dintre cei dotaţi cu talent remarcabil trebuie menţionaţi (în ordine cronologică): Marcello, Scarlatti, Rameau, Haendel, Bach, Glück, Haydn, Cimarosa, Mozart, Cherubini, Méhul, Beethoven şi Spontini.

Johann Sebastian Bach scrie inegalabile compoziţii pentru orgă şi voce. El perfecţionează fuga şi prin opera sa muzica religioasă protestantă ocupă un rol de vârf. Opera lui Glück se bazează pe activitatea sa de reformator şi creator de norme. El va fi primul care va enunţa veritabilele principii care trebuie să fie aplicate la compoziţia unei opere. În opinia sa scopul legitim al muzicii este de a seconda poezia şi de a sublinia exprimarea sentimentelor şi interesul pentru dramă din cadrul acesteia. Acţiunea trebuie deci privilegiată şi nu întreruptă sau încetinită prin ornamente muzicale inutile.

Arta clasică se prezintă ca un instrument al Statului, un mijloc de a înălţa prestigiul monarhului. Nu se precupeţeşte nici un efort pentru a înnobila prin artă cadrul de viaţă al regelui şi al Curţii. Palatele regale, Versailles, Louvre, dar şi Domul Invalizilor monopolizează mâna de lucru artistică. Colbert instalează manufactura regală a mobilelor coroanei la Gobelins. El reuneşte aici arhitecţi, sculptori, desenatori şi aurari. Pictorul Le Brun este numit director, iar producţia nu este destinată doar pentru Curtea Franţei, ci şi pentru Curţile regale din străinătate. Le Brun dă tonul inspiraţiei generale din ateliere.

Secolul XVIII se caracterizează printr-o curiozitate generală în toate domeniile, iar pentru a o satisface este nevoie de difuzarea din ce în ce mai rapidă de cărţi, rezumate, extrase şi mai ales ziare. Omul cultivat al epocii frecventează cluburile, cafenelele şi se bazează pe lecturile sale pentru a discuta chestiuni din domeniul ştiinţei şi al moralei şi pentru a comenta politica. Se poate deci vorbi de o opinie publică. Aceasta este dominantă şi după cum afirmă d'Argenson în *Jurnal* (1752): „opinia guvernează lumea“.

Cartea nu este doar un mijloc de difuzare ci este importantă şi pentru raporturile între scriitori; pentru aceştia ea reprezintă un mijloc de a-şi câştiga existenţa prin scris, de a dobândi o independenţă faţă de putere, ceea ce la permite să dea frâu liber ideilor lor. Individualitatea devine o virtute ca şi nonconformismul şi originalitatea. Înfiinţarea unui mare număr de jurnale are ca scop conştientizarea generală a numeroaselor nedreptăţi existente. În spiritul filosofilor şi scriitorilor secolului XVIII se naşte în acest

fel o mişcare de opinie care va forţa treptat puterea legală să pună în practică reformele aşteptate.

Printre scrierile epocii, un loc fundamental trebuie acordat *Enciclopediei*. Prin întinderea sa, prin durata de publicare, ea reprezintă o adevărată instituţie a epocii. S-au înregistrat peste 4 000 de abonaţi ceea ce reprezintă o cifră de afaceri de 8 000 000. Scopul său primar, şi anume alcătuirea inventarului cunoştinţelor umane, obligă la un compromis între autori şi exigenţele publicului care reclamă o vastă documentare; avantajul principal este acela că există mai puţine certuri între diferiţii intervenienţi.

Prin intermediul *Enciclopediei* putem înţelege efortul uriaş al iluminiştilor de a restaura umanismul. Călăuziţi de raţiune, ei fondează esenţialul moralei lor pe însăşi fiinţa umană. După omul de lume al sec. XVII care există prin ceilalţi, filosoful sec. XVIII ridică în slăvi individualitatea şi atacă tradiţia sub toate formele ei: Stat, Biserică, societate, filosofie, ştiinţă, justiţie, educaţie, comerţ sau industrie. Însă ansamblul societăţii din vechiul regim se sprijină pe tradiţie, iar aceasta suportă din ce în ce mai greu critica, mai ales pentru că filosofii refuză să admită ceea ce nu are o bază raţională. Ei nu pun la îndoială instituţiile existente, ci chiar principiul lor. Astfel, pentru Rousseau, instituţiile sociale sunt contrare naturii. „Omul este o fiinţă bună prin natura sa, nu prin justiţie sau ordine“, scrie el în *Emil*. Societatea contravine acestei naturi a omului, îl lipseşte de dreptate şi ordine, şi-l transformă într-o creatură depravată şi pervertită.

• Dreptul la fericire

A exista este un bine; ce fiinţă poate fi atât de necăjită încât să nu fie de acord că exercitarea simţurilor îi produce o mulţime de plăceri în fiecare clipă? Care om este atât de mizantrop încât să nu găsească nici un farmec în societatea oamenilor, în legăturile de prietenie, în conversaţiile vioaie, în distracţiile din oraşe, în schimburile permanente de servicii care au loc între cetăţeni? Ce fiinţă poate fi atât de insensibilă încât să nu fie emoţionată de spectacolul naturii? Oare nu ne bucurăm noi de o zi senină, de aspectul vesel al verdeţii, de prospeţimea unei umbre solitare, de trilurile

melodioase ale păsărilor, de cursul maiestuos al fluviilor și al râurilor, de plăcerile nevinovate ale peisajului de la țară care ne fac să uităm de neajunsurile pe care ni le provoacă nedreptatea evenimentelor și nebunia orașelor? Da, omul este făcut pentru fericire.

Holbach, *Sistemul social*, 1773

Opera începută de filosofii iluminiști este încununată de Revoluția Franceză. Aceasta va înlocui guvernarea personală prin guvernarea Națiunii. Ea realizează distrugerea puterii absolutiste, organizează în Franța libertatea politică și proclamă libertatea socială. Adunările revoluționare se ocupă de proclamarea unei legislații unice care să desființeze anarhia diverselor legi și obiceiuri de provincie în favoarea unificării în sânul unei adunări naționale. Această muncă uriașă se inspiră din sistemul juridic roman și realizează o fuziune cu dreptul cutumier (obiceiul pământului). Astfel în legislația noastră civilă orice urmă a Vechiului Regim este ștearsă: nu mai există dreptul primului născut, noțiunea de moarte civilă pentru copiii intrați la mânăstire și nici retragerea ascendenței.

Convenția face inovații distrugătoare dar și creatoare în domeniul educației. Ea debutează prin confiscarea bunurilor congregațiilor educative și în același timp suprimă vechile Academii și universități, fondează Institutul, înființează școli de drept și de medicină, desființează colegiile și în schimb înființează școlile centrale (echivalentul liceelor actuale). Școlile militare după modelul pritaneurilor (școli antice militare grecești) sunt închise și apare în schimb Școala Politehnică.

Printre alte fundații se numără și Biblioteca Națională, Muzeul Louvre, Conservatorul de Arte și Meserii, Conservatorul Național de Muzică.

Curiozitatea universală a secolului XVIII va duce, spre sfârșitul veacului la anumite priorități în cultura occidentală în momentul revelării vechilor civilizații. Căutarea adevărului se efectuează prin cunoaștere care facilitează apariția unor noi discipline – științele umane (istoria, religiile comparate, filologia, lingvistica).

Moștenirea artistică: date și definiții complementare

Prin perspectivă, artistul poate conferi profunzime unei suprafețe plate. Perspectiva apare în Grecia; înainte de aceasta în Egipt este realizat sistemul ierarhic sau al registrelor. Vitruvius la începutul erei noastre, menționează acest aspect iar picturile de la Pompei din casele celor mai bogați romani o dovedesc și ele.

De fapt, trebuie să ajungem în secolul XV în Italia pentru a fi martorii instituirii acestei tehnici de către Brunelleschi, Alberti și Masaccio. Leonardo da Vinci, Dürer, Ucello inaugurează debutul unei adevărate dominații ce va dura până în 1907, când va fi bulversată de Pablo Picasso.

Corpul uman, sau cel puțin viziunea asupra acestuia, este foarte variată, în funcție de numărul de artiști. În Grecia se idealizează conceptul de „om, măsura tuturor lucrurilor". Praxiteles propune un canon în care corpul este de opt ori și jumătate mai mare decât capul.

Mișcarea corpului este studiată mai ales prin gesturile atleților. În Evul Mediu corpul este ascuns, disimulat în atitudini rigide. Proporțiile sunt „copilărești".

Suplețea și expresia reapar în arta gotică iar nudurile își fac apariția în Renaștere, sub pretextul mitologic și religios.

Leonardo da Vinci studiază anatomia umană, Michelangelo idealizează corpul prin contorsiuni savante, iar Boticelli redă printr-un desen sinuos unduirea corpului feminin.

Barocul beneficiază de rezultatele cercetărilor în domeniul efectelor luminozității asupra trupului, puse la punct de manierismul lui Tizian, Tintoretto și care se completează prin formele opulente ale lui Rubens.

Din contră, clasicismul temperează elanurile impetuoase ale perioadei precedente și prezintă un corp static, echilibrat, care este pus în valoare de formele liniei (David, Ingres).

Cât despre secolul XVIII, acesta cunoaște un realism violent și brutal (Goya) în care urâțenia corpurilor este oglinda urâțeniei sufletești; dar apare și o delicatețe evanescentă a carnației (Watteau).

Romantismul își centrează interesul pe energia în mișcare și pe forța corpurilor și continuă cercetările efectuate de Michelangelo.

Arta modernă se separă definitiv de canonul greco-roman (cubismul) și artiștii redefinesc conceptul de corp uman în raport cu noțiunile culturale și istorice. Formele evoluează de la subțirimea extremă (Giacometti) până la corpolența maximă (Bottero) trecând prin formele voluptuoase ale lui Modigliani și cele suprarealiste ale lui Matisse.

Tehnici și arte

Pictura – după zidurile din piatră – ostraconul (lut ars), papirusul, pergamentul secolului VII din piele de oaie, hârtia – invenția chinezească din sec. I d. Hr., până la utilizarea sa masivă începând din sec. XV, constituie principalele materiale pentru pictură.

Ei utilizează: *cărbunele* – unul din cele mai vechi instrumente fabricat din cărbune de lemn; *creionul* – cunoscut din sec. XV, utilizat în Franța începând cu 1668; *creionul colorat* – care datează din sec. XV dar care începe să fie utilizat din sec. XVIII (Quentin de Latour), *cerneala* – inventată în China încă din 2800 î. Hr. și care se prezintă sub forma unor calupuri solide, folosită în Egipt și Grecia. De asemenea inventarea penelului (pensulei) datează din Antichitate și beneficiază de o producție artizanală până la Revoluție. În ceea ce privește *tubul de culoare,* acesta nu-și face apariția decât în 1840, până atunci fiind utilizate bășici de porc umplute cu culoare.

Gravura – xilografia este cel mai vechi procedeu. Prin acest procedeu gravarea se face în relief, nu prin scobire. Această tehnică apare în China în secolul II, dar nu parvine în Europa decât în secolul XIV pe valea Rinului. Cranach, Dürer, Holbein, Gustave Doré, Gauguin figurează printre cei mai celebri gravori.

Sculptura – din epoca statuilor *Venus aurica*, sculptura se poate face rotund, în altorelief sau basorelief. Nu există vreo civilizație care să nu fi cunoscut și practicat sculptura – Mesopotamia, Egiptul, China (2000 î.Hr.), India (Mohenjo-Daro), Japonia (sec. VII), Grecia, Roma. În Evul Mediu sculptura este de cele mai multe ori sinonimă cu ornamentul, iar în secolul XV va cunoaște o reală înflorire în Toscana prin Ghiberti, Donatello, Verrochio, Michelangelo, Cellini.

Renașterea franceză va purta această artă pe culmi, până în secolul XVIII la Versailles și pretutindeni; Puget, Girardin, Coustou, Coysevox, Houdon, Cayeaux și Falguière domină sec. XIX. În secolul XX domnește diversitatea prin operele lui Bourdele și Maillol, trecând și prin cele ale lui Calder și Tinguely (recuperări metalice).

Literele și artele în Europa în secolul XVIII: repere cronologice

1719	***Robinson Crusoe,*** Daniel Defoe
1721	***Scrisori persane,*** Montesquieu
	Flamura de la Gersaint, Watteau
1726	***Călătoriile lui Guliver,*** Swift
1729	***Patimile după Sf. Matei,*** J. S. Bach
1734	***Scrisori englezești,*** Voltaire
1740-1745	***Caii de la Marly,*** Coustou
1748	***Spiritul legilor,*** Montesquieu
1750	***Discursuri despre științe și arte,*** J.J. Rousseau
1751	***Enciclopedia,*** vol. I, Diderot și ceilalți
	Secolul lui Ludovic XIV, Voltaire
1754	***Discursul despre originea inegalității între oameni*** - Rousseau
	Piața Ludovic XV, la Paris, arhitect Gabriel
1759	***Candid,*** Voltaire
1761	***Noua Eloiză,*** Rousseau
1762	***Contractul social. Emil,*** Rousseau
1764	***Dicționarul filosofic,*** Voltaire
1764-1790	***Panteonul,*** arhitect Soufflot
1774	***Suferințele tânărului Werther,*** Goethe
1775	***Bărbierul din Sevilia,*** Beaumarchais
1783	***Nunta lui Figaro,*** Beaumarchais
1785	***Jurământul horațiilor,*** David D'Angers

CAPITOLUL IV
EPOCA CONTEMPORANĂ

A. DE LA ROMANTISM LA REALISM

1. Literatura

Principala sursă de inspirație a romantismului nu mai este antichitatea clasică, ci el își caută temele în istorie și în miturile naționale, mai ales în țările nordice din Europa. Epoca clasică acordase foarte puțină importanță Evului Mediu, în schimb Romantismul este entuziasmat de acesta. Modelul său este teatrul lui Shakespeare, iar principalele forme ale expresiei literare sunt drama și romanele sentimentale.

Este vorba de o revendicare a „drepturilor inimii" care se opune unei rațiuni seci. Sentimentele exprimate nu sunt fericirea și optimismul ci mai degrabă neliniștea și melancolia. Eroul devine sensibil și nu opune argumente raționale salturilor sale de dispoziție. Deseori revoltat, câteodată chiar predispus la sinucidere, el respinge tirania și oprimarea și uneori alege să pună capăt unei vieți de la care nu primește satisfacțiile așteptate.

O perioadă pre-romantică poate fi considerată **Clasicismul de la Weimar** ai cărui reprezentanți sunt Goethe (1749-1832) și Schiller (1759-1805). Chestiunea fundamentală din opera lor este acordul între personalitatea individului și realitatea naturii. Pentru ei fericirea se găsește într-un anume mediu, într-o adaptare a spiritului și a simțurilor, a legii și a iubirii. Neputând să realizeze acest lucru, Goethe și Schiller au tendința de a proslăvi renunțarea, una din atitudinile fundamentale ale romantismului german.

Principalele opere ale lui Goethe sunt: *Rose de Bruyčre* (1771), *Regele din Thulle, Prometeu* (1775), o primă versiune a lui *Faust* (1773-1775), romanul *Werther* (1773), o dramă *Egmont* (1787), *Afinitățile elective* (1809) și terminarea celei de-a doua versiuni a lui *Faust* (1825-1831).

Principalele opere ale lui Schiller sunt: dramele *Hoții* (1777-1780), *Don Carlos* (1783-1787), *Scena de teatru considerată ca o instituție morală* (1784), *Despre poezia naivă și sentimentală*,

tratate filosofice și estetice în 1795-1796, dramele istorice *Wallenstein* – (1796-1799) și *Wilhelm Tell* (1803-1804).

Romantismul englez este ilustrat în cadrul **Școlii lacului (Lake School)** printr-un grup de poeți care se preocupă de supranatural. Printre aceștia se numără și W. Wordsworth (1770-1850) și S.T. Coleridge (1772-1834).

În același timp romantismul englez atinge punctul culminant prin lordul George Gordon Byron (1788-1824). Opera acestui poet este profund marcată de prezența răului în lume și de o ironie disperată. Principalele opere: *Manfred* și *Pelerinajul lui Childe Harold*. Influența sa se regăsește în literatura franceză prin romanul lui Stendhal, *Armance*.

Poetul Shelley (1792-1822) preamărește în opera sa comuniunea personală cu natura în *Prometeu eliberat* (1819) sau în *Ode*, (*Oda vântului de vest*, *Oda ciocârliei*) sau chiar în *Impresionabila*. Soția lui Shelley este și ea celebră – este vorba de Mary Wollstonecraft (1797-1851), autoarea unuia dintre primele romane de groază *Frankenstein* sau *Prometeu modern* (1818). Genul epopeii istorice este ilustrat de Sir Walter Scott (1771-1832). El situează cadrul de acțiune al eroilor săi în lumea cavalerilor scoțieni din epoca medievală și modernă, precum *Ivanhoe*.

În Germania, romantismul se manifestă în toate genurile literare: povești – *Motanul încălțat* de J. L. Tieck (1773-1853) apărut în 1844, comediile lui Heinrich von Kleist cum ar fi *Prințul din Hamburg* (1809-1810). Opera esențială a romantismului german este totuși *Povestea lui Pierre Schlemihl* scrisă de A. de Chassimo (1781-1838), autor german de origine franceză.

Primele capodopere franceze sunt: *Meditațiile poetice* de Alphonse de Lamartine (1790-1869), în 1820, *Odele* și *Poeziile Diverse* de Victor Hugo (1802-1885) în 1820, *Poemele Antice și Moderne* de Alfred de Vigny (1797-1863) în 1826. Reprezentația piesei lui Victor Hugo intitulată *Hernani* (a cărei premieră are loc pe 25 februarie 1830) reprezintă manifestul Romantismului. În timpul acesteia, are loc o adevărată luptă între spectatori, împărțiți în prietenii autorului și poeții adepți ai romantismului aflat la începuturi, de o parte și adversari, susținători ai regulilor clasice, de cealaltă parte.

Vă salut codri-ncununați de-o rămășiță de verdeață!
Frunze-ngălbenite de pe iarba cea rară,
Salut ultimele zile însorite! doliul naturii se împacă cu durerea,
privirea mea amară
Urmez ca într-un vis cărarea solitară
Vreau să mai văd o dată, doar cea din urmă oară
Pe acest soare palid, ce cu-a lui rază slăbită
Ce abia-mi răzbate-n cale prin codrul înegrit
Da, în aceste zile de toamnă când natura moare
Privirile îmi par chiar mai atrăgătoare
E dulcele adio, e ultimul surâs al unei guri
Pe care moartea o va pecetlui de-a pururi.

A. de Lamartine, *Meditații poetice*, Garnier - Flammarion, 1953, p. 345

• Moartea lupului

Cu-acest nume de Oameni de care mi-e rușine
Ce firavi suntem totuși am cugetat în mine!
Cum să-ți sfârșești viața în chinuri și nevoi,
Sublime animale, o știți asta doar voi!
Gândind ce-ai fost odată când jalea te răpune,
Tăcerea doar e mare, tot restu-i slăbiciune.
Ah! Te-am înțeles bine sălbatic călător,
Și n-am să-ți uit privirea până mi-o fi să mor
Ea îmi spune: „Încearcă prin trudă îndelungă
Ca-ngânduratu-ți suflet șovăitor s-ajungă
La stoicismul mândru prin care toate înduri,
La viața care-am dus-o născându-mă-n păduri
Rugi, gemete și plânset – zadarnice strădanii!
Du-ți sarcina pe care pe umeri ți-o pun anii
Oricât de amară soarta de pare uneori,
Și suferă ca mine și făr-o vorbă mori."

A. de Vigny, *Moartea lupului*, în *Mitologie bilingvă de poezie franceză* – Ion Bindea/Ion Cămărășan, E.D.P., București, 1970, p. 77

Romantismul este definit printr-o atitudine de refuz a regulilor clasicismului. Inițiatorii sunt René de Chateaubriand (1768-1848) și Madame de Staël (1766-1817). Operele lui Chateaubriand reflectă sensibilitatea sa exacerbată: *René* (1805), *Amintiri de dincolo de mormânt* (1848-1850), dar și miraculosul creștin și prezența sa în natură, în *Martirii* (1809) sau *Itinerariul de la Paris la Ierusalim* (1811), *Geniul creștinismului* (1802). Madame de Staël citește cu atenție opera lui Montesquieu și afirmă în *Despre literatură* (1800) că frumosul are forme multiple, în funcție de locuri, de indivizi și chiar de climă. Ea se opune astfel regulii clasice a unicității.

O dată cina terminată și cei patru comeseni reveniți de la masă la cămin mama mea se arunca suspinând, pe un vechi pat de zi din brocart; servitorii strângeau tacâmurile și se retrăgeau; tatăl meu începea atunci o plimbare care se încheia la ora de culcare. Era îmbrăcat într-un halat de lână albă, de fapt un fel de mantie de care nu am mai văzut și la altcineva. Capul pe jumătate chel îi era acoperit cu o bonetă mare albă care stătea țeapănă. Când în timp ce se plimba se îndepărta de foc, sala vastă era atât de slab luminată de singura lumânare încât nici nu-l mai vedeam; îl auzeam doar mergând prin întuneric; apoi revenea încet către lumină și se desprindea treptat din obscuritate, ca un spectru, cu halatul și boneta albe, cu figura alungită și palidă. Când el se afla la celălalt capăt al camerei, Lucile și cu mine schimbam câteva cuvinte în șoaptă; când se apropia de noi tăceam. El ne spunea în trecere: „despre ce vorbeați?" Cuprinși de panică, noi nu-i răspundeam nimic, și el își continua mersul. Tot restul serii nu se mai auzea decât zgomotul măsurat al pașilor săi, oftaturile mamei și murmurul vântului.

Chateaubriand, *Amintiri de pe lumea cealaltă*, prima parte, capitolul III, Garnier-Flammarion, 1948, p. 338

Către 1830, ca o reacție împotriva romantismului apare realismul. În această nouă manieră de a privi lumea, omul ocupă o poziție diferită în cadrul provocării formulate de viață. Acolo unde romantismul propune un model contemplativ, realismul sugerează o viață activă. Deoarece romanticii pun pe primul loc sensibilitatea,

realiștii au tendința de a căuta bizarul, chiar urâtul și oribilul. Tensiunile dintre bărbați și femei sunt puse în relief. În Franța acest curent este introdus în literatură de către Stendhal (1783-1842), Honore de Balzac (1799-1850) și Gustave Flaubert (1821-1880).

În *Roșu și Negru* (1830), Stendhal prezintă omul inadaptat epocii sale, torturat de regretul de a nu fi trăit în epoca gloriei precedente. *Mânăstirea din Parma* (1839) exaltă și ea un trecut glorios necunoscut eroului. Chinurile neputinței sunt prezentate în *Armance* (1827).

Opera lui Balzac se construiește în jurul titlului generic al *Comediei umane*. Aceasta este o oglindă uriașă în care contemporanii săi se pot recunoaște. Balzac prezintă ultimele rămășițe ale aristocrației în declin, din ce în ce mai străină de cercurile puterii și care se consideră încă centrul societății. În romanele sale omul este înainte de toate o ființă socială, iar Balzac prefigurează o analiză aproape științifică a individului.

Culmea romanului realist este atinsă prin opera lui Gustave Flaubert. *Educația sentimentală* (1869) prezintă o viață monotonă, dezolantă, fără inspirație. Realitatea cotidianului va ucide visul mult prea nobil din *Doamna Bovary* (1856). În *Salammbô* (1862) el creează o somptuoasă frescă antică. Dialogul din *Bouvard și Pecuchet* (1881) înfățișează două personaje care discută încercând să cunoască tot și care sunt în același timp ridicole, odioase și captivante.

În Germania, perioada realistă cuprinde trei tendințe. Prima este conștiința sfârșitului unei lumi și este ilustrată prin teatrul lui C.G. Grabbe (1801-1836) în *Don Juan* și *Faust*. O a doua direcție, cea critică, este mișcarea **Tânăra Germanie**. Autorii dezamăgiți de romantism doresc o revoluție socială și o literatură angajată. Această direcție va dispare treptat după eșecul „Primăverii popoarelor", o succesiune de revoluții nereușite în Europa anului 1848. Aici se încadrează H. Heine (1797-1856), H. Laube (1806-1884). Ultima tendință se axează pe trecutul național al Germaniei. Pentru autori esențialul este de a trezi sentimentul național cu ajutorul unei reconstituiri istorice. Această direcție este reprezentată de C.F. Meyer (1825-1898) și F. Dahl (1834-1912).

În Anglia, realismul se regăsește în principal în romanele lui Charles Dickens (1812-1870) unde sunt descrise mizeria și mediile extrem de nevoiașe din mahalalele Londrei.

La sfârșitul sec. XIX, realismul este înlocuit de naturalism care ocupă în literatura franceză perioada cuprinsă între anii 1880 și 1900. Scriitorii din acest curent vor să meargă mai departe decât autorii realiști. În operele lor, ființa umană este în același timp produsul unor factori interni (ereditatea) cât și externi (mediul social). Emil Zola (1840-1902) va concepe un manifest al naturalismului prin *Romanul experimental* (1880). Opera sa capitală este intitulată *Rougon-Macquart*, un ciclu ce poartă ca subtitlu *Istoria naturală și socială a unei familii sub al doilea imperiu*. În 20 de volume publicate între 1871 și 1893, el aduce în scenă destinul unei întregi familii: muncitori în *L'Assommoir* (1877), curtezana în *Nana* (1880), mineri în *Germinal* (1885), sau țărani condamnați la o viață de mizerie și de exploatare în *Pământul* (1887). Zola este celebru și pentru curajoasa lui implicare în apărarea căpitanului Dreyfus, prin articolul din 13.01.1898, publicat de ziarul *L'Aurore* și intitulat „Eu acuz".

- **„Originile serilor de la Médan"**

Ne îndreptăm spre Médan și peste puțin timp ajungem la o căsuță albă, cu o grădină plină de legume și de flori multicolore, mărginită de culturi, de calea ferată, de o șosea și un pod.

În pragul acestei locuințe ospitaliere, Vallès îi mărturisește ulterior lui Zola:

– Știi, bătrâne, data viitoare când mai vin am să aduc un copac.

Vallès nu era lipsit de veselie.

Căsuța și grădina s-au mărit... și ne aflăm în jurul mesei lui Emil Zola, la Paris, Maupassant, Huysmans, Géard, Alexis și cu mine, ca să vorbim. Discuția nu urmează un fir anume; vorbim despre război, faimosul război din '70.

Mulți dintre noi fuseseră voluntari sau mobilizați.

– Ei, chiar! propune Zola, de ce nu am scrie o carte despre asta, un volum de nuvele?

ALEXIS:

– Da, de ce nu?

– Aveți subiecte?

– O să avem.
– Titlul cărții?
GEARD:
– *Serile de la Medan.*
Și-a amintit de serile de la Neuilly.
– Bravo! Îmi place titlul ăsta! aprobă Huysmans.
O să îmbrăcăm copiii și o să-i aducem aici.
– Repede?
– Cât mai repede.

Copiii sunt sculați și îmbrăcați, Bulgăre de Seu merită o ovație furtunoasă. Odată aplauzele stinse, se trag la sorți locurile pe care fiecare – în afară de Zola – le va ocupa în viitorul volum compus din 12 nuvele, iar Maupassant iese pe primul loc.

– Și dacă te gândești că nu o să aibă niciodată talent! prorocise Turgheniev după ce citise un eseu al tânărului scriitor.

Până și părerile celor mai informați pot fi eronate!

Cartea celor șase – Zola îi adăugase o prefață combativă – este acum în mâinile editorului. Este tipărită... este broșată... scriem și o dedicație... tronează în vitrinele librăriilor... criticii sunt furioși, atacă... însă nouă nu ne e teamă, ne distrăm. Publicul se amuză și el și cumpără.

Vremuri fără probleme! Vremuri cinstite și afectuoase! Nici unul dintre prietenii mei nu suferea de cultul exclusiv al sinelui; aveau cu toții maeștrii pe care îi îndrăgeau și îi respectau: Flaubert, Edmond de Goncourt, Alphonse Daudet, Zola. Sunt cu toții morți, ca și noi de altfel, aproape toți...

Cum se zbate să dureze această parte a vieții noastre anterioare, o perioadă melancolică, prin această ediție recentă a *Serilor de la Médan*.

L. H. – 1930, E. Zola și alții, *Serile de la Médan*,
Ed. Fasquelle, Paris, 1955, pp. 9-10.

Putem integra în tendința naturalistă și romanele lui Guy de Maupassant (1850-1893): *O viață* (1883), *Bel-Ami* (1885) și Jurnal de frații Jules (1830-1870), și Edmond de Goncourt (1822-1896) care analizează zi cu zi lumea lor prin filtrul senzațiilor și al emoțiilor.

În Anglia, operele lui George Bernard Shaw (1856-1950) accentuează rolul didactic al romancierului. Opera literară trebuie să educe poporul și să promoveze o veritabilă renovare socială. Este cazul prozei *Banii nu au miros* (1892).

În Germania, naturalismul este prezent în 1892 prin *Țesătorii* lui G. Hauptmann (1862-1946). Este povestea, petrecută în Silezia, unui mediu muncitoresc și minier lovit de nenorociri, ereditate și alcoolism. Mutația naturalismului german are loc prin frații Mann, Heinrich (1871-1950) și Thomas (1875-1955). Primul consideră romanul o satiră socială necesară îndreptată împotriva Germaniei imperiale în *Profesorul Unrat* (1905) ajuns celebru datorită unui film, *Îngerul albastru* (1930) realizat de Joseph Von Sternberg. În această operă Heinrich Mann prezintă situația ridicolă a unui pedagog tiranic devenit sclavul unei femei ușoare și denunță morala intransigentă pe care acesta o prezintă elevilor săi, în antiteză cu comportamentul său privat și care îl aduce la decădere.

Fratele său Thomas, în *Casa Buddenbrok* (1902) retrasează destinul unor negustori bogați. Treptat, ei abandonează tranzacțiile comerciale în favoarea unui gust exagerat pentru artă și reflecție intelectual-pură. Destinul lui Thomas Mann este evocat în *Moarte la Veneția* (1911). În acest roman anti-eroul Haschenbach, odinioară un mare scriitor, moare încetul cu încetul încercând în zadar să seducă un băiețandru.

2. Arta

În domeniul picturii, arta romantică este nevoită să lupte împotriva gustului clasic, mai ales cel al împăratului Napoleon pe parcursul Primului Imperiu (1804-1815). Pictorii contemporani încearcă să găsească și alte teme decât cele antice. Ei preferă să picteze epoca lor folosind culori tari. Unii dintre ei aleg ca temă centrală bătăliile napoleoniene. Grația moștenită din sec. XVIII este ilustrată de Prud'hon (1758-1823), iar alegerea de culori violente în scenele de luptă de către Gros (1771-1835) și Jéricho (1791-1824). Tânărul Ingres (1780-1867) găsește sursa de inspirație în pictorii italieni din sec. XV și propovăduiește o întoarcere la desen, care să predomine asupra culorii.

În Anglia, romantismul pictural se regăsește în opera lui Turner, *Furtuna de zăpadă* (1813). Arta portretistică evoluează în scopul de a reda, mai mult decât poziția socială a persoanei pictate, psihologia acesteia, în tablourile lui Raeburn (1756-1823) și Lawrence (1796-1830). Se instaurează tradiția peisagiștilor de mare renume o dată cu Constable (1776-1837) și celebra sa pânză *Căruța cu fân* (1821). W. Turner (1775-1851) acordă o mare importanță rolului luminii. Un rol important este acordat și mișcării în raport cu realismul obiectelor pictate. Astfel în *Corabie în furtună* (Turner, 1842), ideea principală nu este de a reprezenta un vapor cu aburi, ci lupta acestuia cu elementele dezlănțuite.

În domeniul muzical în Franța, romantismul este reprezentat de E. Mehul (1763-1817), autorul operei eroice *Joseph* (1807) și al *Cântului de despărțire* (1794). În Germania, geniul romantic este Ludwig van Beethoven (1770-1827). El stăpânește atât romantismul cât și compoziția instrumentală. Datorită operei sale de o mare amploare și varietate el este considerat maestrul prin excelență de la începutul sec. XIX. Putem cita cam 32 de sonate pentru pian dintre care *Patetica*, *Clar de lună*, *L'Appassionata* (1792-1822); a scris și 17 fugi printre care *Marea fugă* (între 1822 și 1826); 9 simfonii dintre care *Eroica*, *Pastorala* (între 1794-1809); o operă, *Fidelio* (1814), și *Missa Solemnis* (1823).

Arta caută noi teme de inspirație în Evul Mediu, după cum este cazul literaturii – revelarea consecutivă a descoperirii orientului. Arhitectura și sculptura se diferențiază de epoca precedentă prin gustul pentru reproducerea stilului gotic. Arhitectul F. Viollet-le-Duc (1814-1879) restaurează Sfânta Capelă și catedrala Notre Dame de Paris. Experiența sa îi permite ulterior să scrie *Dicționarul concis al arhitecturii franceze din sec. XI până în sec. XVI*.

În domeniul artelor plastice evoluția este dublă. În primul rând, asistăm la o continuare a clasicismului prin Pradier (1792-1852), autorul *Victoriilor*, care împodobesc monumentul lui Napoleon I la *Domul invalizilor*; în al doilea rând un spirit nou de frondă reprezentat de David d'Angers (1788-1856). El își sculptează contemporanii pe frontonul Panteonului în 1837. Totuși, ruptura veritabilă se produce prin opera sculptorului François Rude (1788-1855),

autorul altoreliefurilor care ornează Arcul de Triumf din l'Etoile, și anume *Plecarea Voluntarilor*, denumită în mod obișnuit *La Marseillaise*.

Trei pictori domină această perioadă: Géricault, Delacroix și Ingres. Géricault (1791-1824) este pasionat și de realism și de mișcare. Merge până într-acolo încât pictează urâtul aproape de nesuportat. Este cazul *Plutei Meduzei* (1819). Eugène Delacroix (1798-1863) aparține curentului romantic prin simțul dramatic al punerii în scenă: prințul insensibil din *Moartea lui Sardanapal*, marșul triumfant din *Libertatea călăuzind poporul*. Totuși, el este și un urmaș al clasicismului prin gustul său pentru subiectele din mitologia și istoria antică, care decorează biblioteca Adunării Naționale și a Senatului. Ingres (1780-1867) devine elevul lui David și obține în 1801 Marele Premiu al Romei. Își realizează pânzele cu multă grijă, fiecare operă fiind precedată de o lungă documentație, fie că e vorba de un cadru istoric (*Legământul lui Ludovic al XIII-lea* – 1824) sau de inspirație de natură orientală (*Marea Odaliscă* – 1814).

Muzica romantică atinge o mare înflorire în Germania datorită lui Franz Schubert (1797-1828), compozitorul a numeroase cântece de origine populară, savantă sau religioasă numite **Lieder**.

Cele mai celebre, dintre cele 600 pe care le-a compus sunt: *Păstrăvul*, *Fata și moartea*, *Regele Arinilor*. R. Schumann (1810-1856) găsește o inspirație asemănătoare ilustrată prin *Dragostea și Viața unei femei*. Prin execuția sa, el revoluționează stilul de interpretare al lucrărilor pentru pian.

Opera romantică a lui Carl Maria von Weber (1786-1826) se inspiră din legendele populare germane, precum *Freischütz* (1821) sau *Oberon* (1826).

În Franța, polonezul Frédéric Chopin (1810-1849), refugiat la Paris în 1831, uimește înalta societate prin extrema sa virtuozitate de interpretare la pian. *Nocturnele* sale pun în evidență talentul său de compozitor. Hector Berlioz (1803-1869) este creatorul simfoniei moderne. Principalele sale opere sunt: *Requiem* și *Damnațiunea lui Faust* (1846).

Ca şi literatura, după o perioadă romantică, artele cunosc şi ele o revoltă realistă. Realismul pictural englez debutează cu Constable. Acesta face mai întâi schiţe în aer liber apoi termină pânza în atelier.

Realismul pictural francez intenţionează să combată atât romantismul cât şi spiritul academic clasic. Acesta se realizează prin şcoala peisagistă de la Barbizon, lângă Fontainebleau, unde Corot (1796-1875), Rousseau (1812-1867), Daubigny (1817-1878), Dupré (1811-1889) şi Millet (1814-1875) găsesc teme noi. Inspiratorul comun este Gustave Courbet (1819-1877), în special prin celebrul tablou *Înmormântarea la Ornans* (1850).

B. CURENTE DE IDEI

Autori şi opere, oameni politici

Autor	Operă
Saint-Simon (1760-1825) Claude-Henri, conte de	***Sistemul industrial***
Johanes Fichte (1762-1814)	***Scrisori către compatrioţii mei*** ***Discurs către naţiunea germană***
Pierre Paul Royer-Collard (1763-1845)	***Discursuri***
Dna de Staël (1766-1817) Germaine Necker, baroana de Staël-Holstein, zisă	***Consideraţii asupra principalelor evenimente ale Revoluţiei Franceze***
Benjamin Constant (1767-1830)	***Principii politice aplicabile tuturor guvernelor reprezentative*** ***Curs de politică constituţională*** ***Miscellaneum de literatură şi politică***
Charles Fourier (1772-1832)	***Creatorul de falanstere***
Lamennais (1782-1854)	***Viitorul (jurnal)***
François Guizot (1787-1874)	***Memorii pentru istoria vremii mele***
Emile Cabet (1788-1856)	***Călătorie în Icaria***
Auguste Comte (1798-1857)	***Cursuri de filosofie politică*** ***Sistem de filosofie pozitivă***
Alexis de Tocqueville (1805-1849)	***Democraţia în America***
Max Stirner (Kaspar Schmidt, zis)	***Unicul şi proprietatea sa***
Napoleon III (1808-1873) împărat între 1852-1870	***Despre eradicarea sărăciei***

Autor	Operă
Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)	***Despre principiul federativ*** ***Ce este proprietatea? sau cercetări asupra principiului de drept şi de guvernare***
Louis Blanc (1811-1882)	***Organizarea muncii***
Bakunin (1814-1876)	***Cuvintele unui revoltat. Lupta pentru pâine***
Karl Marx (1819-1883)	***Ideologia germană*** ***Manifestul comunist (cu F. Engels)*** ***Critica economiei politice. Capitalul***
Houston Stewart Chamberlain (1855-1927)	***Fundamentele sec. XIX***
Maurice Barrès (1862-1928)	***Patria noastră. Tinereţea noastră***
Charles Maurras (1868-1952)	***Ideile mele politice***
Lenin (1870-1924) Vladimir Ilici Ulianov, zis	***Ce-i de făcut? Statul şi Revoluţia***
Stalin (1879-1953) Iosif Visarionovici Dugaşvili, zis	***Redactor şef la „Pravda" în 1917*** ***Fondatorul stalinismului***
Troţki (1879-1940), Lev Davidovici Bronstein, zis Leon	***Teoreticianul „Revoluţiei permanente"***
Benito Mussolini (1883-1945)	***Fondatorul fascismului***
Adolf Hitler (1889-1945)	***Mein Kampf***
Mao Ze Dong (1893-1976)	***Problemele războiului revoluţionar din China***

Este perioada doctrinelor politice cele mai diverse, a unei modificări notabile, deoarece unele dintre acestea trec de la teorie la aplicaţia practică. Această epocă este mai întâi marcată, la începutul sec. XIX, de liberalism, inspirat de Dna de Stael, Benjamin Constant şi de către examinarea democraţiei (de către Alexis de Tocqueville în opera sa *Democraţia în America*) considerată indispensabilă dar primejdioasă pentru libertatea individuală.

Evoluţia datorată revoluţiei universale, naşterea şi dezvoltarea lumii proletare, ca şi revoluţiile de la 1830 şi 1848 şi Comuna din Paris din 1870-1871 provoacă o reflecţie care privilegiază economia dar care este moştenită de la Saint Simon şi curentul creat de acesta, şi care evoluează de la *Principiul federativ,* de Proudhon până la anarhismul lui Bakunin sau Kropotkin. Negarea ideii de stat se opune virtuţilor ştiinţei şi fondării unui stat ştiinţific prin sociologia pozitivistă a lui Auguste Comte.

Liberalismul, la începutul secolului XX, intră în competiţie cu trezirea sentimentului naţionalist, de la forma sa mistică (la Charles Peguy), până la naţionalismul integral al lui Maurice Barrès sau monarhist al lui Charles Maurras. Înainte de a fi adoptat de sistemul nazist, el devine o teorie politică rasială şi rasistă prin *Fundamentele sec. XIX,* de H. S. Chamberlain.

A doua jumătate a sec. XIX este dominată de personalitatea şi scrierile lui Karl Marx, care depăşeşte socialismul utopic al lui Proudhon sau Cabet şi îi conferă o bază ştiinţifică. Prin succesul revoluţiei din octombrie 1917, socialismul nu mai este doar o doctrină politică ci şi un sistem practic, alterat de modificările aduse de Lenin iar apoi de Stalin în URSS şi de Mao Ze Dong în Republica Populară Chineză.

Totalitarismul se instalează în Europa în perioada interbelică sub forma fascismului în Italia şi a nazismului în Germania. Aceste două statocraţii, în care nimic nu poate exista în afara Statului, diferă într-un punct esenţial – totalitarismul nazist se bazează pe o concepţie rasială asupra societăţii, de unde decurg rolul şi organizarea statului.

1. Filosofia: exemplul pozitivismului

Este imposibil să prezentăm, în extrema lor complexitate, evoluţia tuturor ideilor filosofice ale epocii. Ne vom concentra deci asupra pozitivismului reprezentat în Franţa de Auguste Comte (1798-1857). Născut la Montpellier în 1798, elev al şcolii politehnice între 1817 şi 1824, sistemul său este publicat între 1824 şi 1842 în cadrul *Cursurilor de Filosofie pozitivă*. În 1847 el creează o religie a umanităţii şi se autointitulează mare preot al acesteia. Un an mai târziu înfiinţează societatea pozitivistă. Principalele sale opere sunt: *Cursul de Filosofie pozitivă* (1824-1842), *Sistemul de politică pozitivă* (1851-1854), *Religia umanităţii* (1851-1854).

Prin *Filosofia pozitivă*, Comte intenţionează să abordeze ansamblul cunoştinţelor ştiinţifice ale universului. Ştiinţele sunt dependente unele de altele, chiar dacă obiectul lor este condus de legi particulare, ansamblul ţinând de originea generală. Omul este făcut pentru a acţiona şi nu este determinat să o facă de către inteligenţă. Activitatea este legată de suflet fără însă a se putea lipsi de controlul inteligenţei. „Trebuie deci să acţionăm prin afecţiune şi să gândim pentru a acţiona". Inteligenţa determină comportamentul uman, dar acţionează ca un păzitor, ca un element de control.

Comte defineşte natura umană în funcţie de epoci; Legea celor trei Stări. Orice dezvoltare a gândirii fie că este individuală sau generală este legată de această lege. Starea teologică este prima: este cea a religiilor antice, când omul explică tot ceea ce îl înconjoară, lumea sa prin miracole sau cauze supranaturale. A doua stare este Starea metafizică iar ea o perfecţionează pe precedenta. Cauzele supranaturale sunt abandonate în favoarea celor abstracte. Starea pozitivă, în sfârşit, este cea în care omul explică orice lucru, constată legăturile dintre tot ceea ce există, şi după ce le observă le verifică prin experimentare.

În căutarea unei religii a omenirii Comte defineşte scopul ultim al pozitivismului. Această religie nu i se adresează lui Dumnezeu, iar singura cunoaştere se limitează la fenomenul constatat. Unica fiinţă pe care omul o poate cunoaşte deci cu adevărat este aproapele său.

2. Utopiştii

Henri de Saint Simon (1760-1825) refuză organizarea societăţii în care trăieşte datorită claselor „inutile", leneşi care trăiesc din rente. În opinia sa, oamenii care muncesc sunt dispreţuiţi şi oprimaţi. Ţelul său este deci regenerarea completă a societăţii prin bulversarea organizării acesteia. El o explică în *Discuţiile politice, morale şi filosofice în interesul tuturor oamenilor care practică activităţi utile şi „independente"* în 1817. De asemenea cere înfiinţarea „statului industrial încredinţat muncitorilor cei mai utili, agricultorilor, negustorilor, industriaşilor". Adepţii teoriei sale testează viaţa în comun la Menilmontant, şi fiecare este pus să îndeplinească sarcina pentru care este mai pregătit. În 1832, această organizaţie este interzisă.

Utopiştii doresc să creeze o societate ideală, după Fourier (1772-1837) oamenii se pot lipsi de stat, iar raporturile lor ar fi reglate prin asocierea lor în diferite grupuri numite **falanstere**. Ei numără cam 1600 de persoane, bărbaţi şi femei la ţară. Fiecare efectuează doar activitatea aleasă pe care o poate schimba de câte ori doreşte. Veniturile sunt împărţite în funcţie de ceea ce posedă fiecare la sosire, de munca prestată şi de talentul fiecărui individ pentru activitatea sa.

Robert Owen (1771-1858), un bogat industriaş scoţian reduce durata zilei de muncă în uzinele sale, îşi cazează şi hrăneşte muncitorii şi creează pentru copiii lor o şcoală gratuită, dar nu beneficiază de nici un sprijin din partea guvernului. Între 1825 şi 1829 el încearcă să fondeze o comunitate în SUA botezată New Harmony, care se bazează pe o egalitate absolută între toţi membri. Şi acolo, fiecare munceşte în funcţie de aptitudinile sale, pentru binele comun.

Owen încearcă de asemenea să lanseze cooperative de producţie şi de consum conduse doar de muncitori, după modelul ţesătorilor englezi din oraşul Rochdale în 1844, dar această tentativă se soldează cu un eşec.

3. Socialiştii

Ca şi utopiştii, aceştia doresc să reformeze, să schimbe societatea în profunzime. Ei consideră însă că predecesorii lor sunt nişte visători, dornici să modifice organizarea socială fără a dispune însă de mijloacele necesare. Principalii gânditori socialişti ai secolului XIX sunt: Karl Marx şi Friedrich Engels.

Karl Marx (1818-1883) este teoreticianul **luptei de clasă**: încă de la începuturile omenirii se dezvoltă o opoziţie între proletariat, clasa muncitoare şi burghezie, deţinătorii de capital. Triumful definitiv va fi marcat de **dictatura proletariatului**. Pentru a reuşi trebuie ca puterea deţinută de burghezie să-i fie luată cu forţa. Ulterior, mijloacele de producţie şi de schimb vor deveni proprietate colectivă. Operele esenţiale ale lui Karl Marx sunt: *Manifestul Partidului Comunist* (1847-1848) în colaborare cu F. Engels, *Capitalul* (1867).

- **Lupta de clasă**

> Istoria oricărei societăţi până în zilele noastre este istoria luptei de clasă.
>
> Omul liber şi sclavul, patricianul şi plebeul, baronul şi şerbul, stăpânul şi sluga – într-un cuvânt opresorii şi oprimaţii în opoziţie perpetuă – au dus o luptă neîntreruptă şi care sfârşea mereu, fie printr-o transformare revoluţionară a oricărei societăţi, fie prin ruina comună a claselor aflate în conflict. Epoca noastră se distinge totuşi prin simplificarea antagonismelor de clasă. Întreaga societate se separă din ce în ce mai mult în două vaste câmpuri inamice, în două mari clase diametral opuse: burghezia şi proletariatul.
>
> *Manifestul Partidului Comunist* (1847-1848)

Emile Cabet (1788-1856) publică în 1840 *Călătorie în Icaria* unde prezintă un comunism total. În acest ţinut imaginar numit Icaria, statul ia în seama sa toate detaliile vieţii cotidiene: hrana, veşmintele, locuinţa, mobila.

Acest rol omniprezent destinat statului este refuzat de Louis Blanc (1811-1882). El ar dori să-l limiteze la crearea de ateliere sociale care să ofere de lucru şomerilor. Ulterior statul ar fi înlocuit chiar în acest rol de către muncitori. Gândirea sa este prezentă în *Organizarea muncii* (1839). Statul dă impulsul de început, ajută

la pornire, apoi se retrage. Beneficiile sunt împărţite în trei: partea cuvenită muncitorilor, cea a diferitelor opere de asistenţă socială şi în cele din urmă partea destinată să mărească şi să modernizeze atelierul de muncă.

C. CULTURA BURGHEZĂ

1. Preferinţă: spiritul academic

Pentru burghezia sec. XIX frumosul rezidă în reproducerea de obiecte, de peisaje şi de persoane în realitatea lor. Arta are o finalitate: propagarea valorilor burgheze, ilustrarea moralei burgheze, fondată pe respectul pentru ordine şi familie.

Filosoful german G. Sulzer (1720-1779) defineşte arta burgheză în *Teoria generală a Artelor Frumoase*: Artistul trebuie să educe, să trezească sentimentul pietăţii, să dezvolte simţământul religios şi familial.

Spiritul academic se inspiră din subiecte antice şi conferă mari premii, precum cel de la Roma, pictorilor fideli regulilor sale artistice. Publicul doreşte să recunoască personajele, locurile, să valideze o cultură proprie mediului burghez.

- **Contestarea**

> Suntem în ajunul unei revoluţii în artele frumoase. Marile tablouri, copiate după statuile antice, şi tragediile greoaie în cinci acte... încep să plictisească.... Şcoala lui David nu poate picta decât trupurile, este în mod sigur incapabilă să picteze şi sufletele.
>
> Stendhal, *Salonul din 1824*

Esenţialul nu este de a încerca o emoţie, ci de a se confrunta cu teme bine cunoscute, bune să servească drept exemple pentru tatăl de familie pentru a-şi iniţia copiii în virtutea domestică, în valorile muncii, ale economiei şi efortului. Ea face şi obiectul unei recunoaşteri sociale prin tablourile expuse în apartamente şi rezidenţe. Arta retrasează stabilirea unui rol politic important, mai ales în perioada Monarhiei din Iulie, între 1830 şi 1848, triumful burgheziei.

Prima reacție împotriva acestei arte utile se produce în 1857 în literatură, printr-un manifest sub formă de poem intitulat *Artă* și semnat de Theophile Gautier (1811-1872). Separându-se de romantism, autorul atribuie artistului un nou statut. Teoria sa este dezvoltată prin volumul de poezii *Emailuri și camee* (1852), actul de naștere și ilustrare a teoriei **artă pentru artă**. Din acest moment, țelul creatorului este perfecțiunea poetică și nu tema aleasă sau povestea redată.

Leconte de Lisle (1818-1894), Théodore de Banville (1823-1891) și José Maria de Hérédia (1842-1905) înființează în 1866, *Parnasul Contemporan*, revistă care apare între 1866 și 1896. Ea va da și numele **curentului parnasianist**.

După parnasieni, poetul trebuie să ignore orice implicație personală în favoarea unei voințe de muncă înverșunată pentru a accede la Frumusețe, inaccesibilă la urma urmei.

Parnasul condamnă bătăliile ce au loc în perioada romantică. Poetul trebuie să fie complet detașat, un instrument docil în slujba artei. Principalele opere parnasiene sunt: *Poemele barbare* (1862), *Poemele Tragice* (1884), *Ultimele poeme* (1895) de Leconte de Lisle; *Trofeele* (1893) de José Maria de Hérédia.

- **Visul jaguarului**

„Sub cedrii negri și sub lianele în floare
În aerul greoi și plin de muște zburătoare
Se agață și printre trunchiuri se încolăcesc,
Alină papagalul splendid și certăreț,
Păianjenul cel galben, maimuța buclucașă.
Acolo ucigașul de vite și de cai,
Printre copacii morți cu scoarța înverzită,
Sinistru și-obosit se-ntoarce-n pași egali.
El merge unduindu-și puternicele șolduri
Și, cu botul mare, îngreunat de sete,
C-un suflu răgușit și scurt, o bruscă smucitură,
El sperie șopârlele ce se-ncălzesc la soare
Și care fug lucind prin iarba înroșită.
Într-un colț de pădure, necunoscut de soare

El se lungește leneș pe câte-o stâncă mare
Clipește-ochi de aur și năuciți de somn
Și-n amăgirea forței sale nemișcate
Mișcându-și coada și stând culcat pe-o rână
Visează că prin plantațiile-nverzite
'Și înfige ghearele însângerate
În taurii speriați și fragezi.

Leconte de Lisle – *Poeme barbare*,
G. F. Paris, 1951, p. 29

Modernizarea poetică este evidentă în opera lui Charles Baudelaire (1821-1867), o nouă cale între romantism și parnasianism. El dorește să reconcilieze lirismul și grija pentru formă, să păstreze, din romantism elanul sentimental, iar din parnasianism gustul pentru perfecțiune. Viața sa personală este extrem de tulbure, marcată de recăsătoria mamei sale greu acceptată de scriitor, bunuri plasate sub un consiliu tutelar, paralizie în 1866.

- **Banii de buzunar ai lui Baudelaire**

Mama sa care, după cum se știe, se recăsătorește cu generalul Aupick, ambasador al Franței la Constantinopol și apoi la Madrid, îi trimitea în fiecare trimestru, prin intermediul unui notar din Paris, suma de 600 franci, pe care fiul ei o împărțea imediat în două, o parte destinată plătirii datoriilor celor mai presante, cealaltă pentru a invita la cină două sau trei seri la restaurantul, foarte modest, pe atunci, al lui moș Lathuile, și la Batignolles pe toți cei care, pe durata ultimului trimestru îi oferiseră ospitalitate sau îi împrumutaseră bani. După patru, cinci zile suma era deja epuizată, iar traiul din diferite mijloace și total imprevizibil reîncepea.

Charles Toubin

Temele sale majore se anunță prin *Florile Răului* în 1857 și se ordonează în funcție de șase tablouri succesive. *Spleen și ideal*, în care autorul exprimă sfâșierea sa între idealul inaccesibil și plictisul vieții sale cotidiene; *Tablourile pariziene*, în care capitala își oferă viața, zgomotul dar și urâțenia, devenind prin aceasta un loc poetic; *Vinul* – un mijloc prin excelență de luptă împotriva plictisului; *Florile Răului* aduc pe scenă atât fecioare cât și pros-

tituate, precum şi eterna sfâşiere a omului între respect şi tentaţie; *Revoltatul* – o ultimă tentativă de a se osândi; *Moartea*, în acelaşi timp refuzată şi consolatoare.

Inamoraţii vajnici şi recii cărturari
Îndrăgostesc, o dată porniţi spre bătrâneţe,
Pisicile, mândria căminului, semeţe
– Ei, frigurosi ca şi ele, ca ele sedentari.

Prietene – ale ştiinţei şi voluptăţii, în
Tăcere şi-n oroarea tenebrelor se-neacă
Ereb le-ar lua poate drept cai ai morţii dacă
Mândria le-ar da voie să îngăduie stăpân.

Odihna lor îmbracă regale atitudini
De sfincşi lungiţi prin funduri de-ntinse solitudini
Şi parcă-n visuri fără fruntarii adânciţi.

În blănuri o lumină de vrăji le scânteiază,
Şi-un fin nisip de aur, prin ochii lor măriţi
Nedeslușit şi mistic pupila le-o însteleazǎ.

Baudelaire – *Pisicile*, în *Florile Răului*, ELU, Bucureşti, 1968, p. 200, traducere N. Davidescu

După Charles Baudelaire şi alţi poeţi se exprimă într-o formă nouă. Este cazul lui Arthur Rimbaud (1854-1891). Geniu precoce, cea mai mare parte a operei sale este scrisă între 1868 şi 1876. După această dată, el încetează să scrie. Principalele sale opere sunt: *Corabia beată* (1871), *Scrisoarea unui vizionar*, *Un anotimp în Infern* (1873) precum şi ultimele sale scrisori, *Poemele în proză* redactate între 1874 şi 1876, perioada *Iluminaţiilor*. Rimbaud încearcă să atingă perfecţiunea – la început se prezintă ca un poet vizionar, iar apoi ca un nou Prometeu care aduce focul smuls de pe tărâmul celălalt al poeziei. În sfârşit, ultima sa operă înainte ca el să se scufunde într-o tăcere definitivă, se prezintă ca o succesiune de viziuni.

„Porneam, vârându-mi pumnul în buzunarul rupt,
Şi însuşi pardesiul părându-mi ideal.
Sub cerul 'nalt o, muză, ţi-eram supus fidel
O, ce iubire, ce mândrie în visu-mi întrerupt!...

Nădragii ultimi, bieţii, vai, găuriţi erau!
– Şi, visător de-o şchioapă, ce rime pe cărare
Înşiruiam în mersu-mi spre Caru Mare!
Şi-n cer atâtea stele cu foşnet îmi şopteau!

Cum le-ascultam, gingaşe, pe margine de cale
Mă aşezam, pe frunte-mi se prelingeau agale,
Stropi, rouă, dând putere precum un vin vrăjit;

Ori, rimele cu beznă-mi le-mpleteam fantastic;
Şi din pantofii – lire – răniţi, un fir elastic
Trăgeam, ţinând piciorul de pieptul meu lipit.

Arthur Rimbaud, *Poeme din 1870*, *Boema mea*, în *Antologie bilingvă de poezie franceză*, Ion Bindea şi Ion Cămărăşan, E.D.P., Bucureşti, 1970, p. 165

Mai dificil de interpretat este Isidore Ducasse, sau sub pseudonim Contele de Lautréamont. În ciuda scurtei sale vieţi între 1846-1870, el a lăsat o operă magistrală – *Cânturile lui Maldoror* (1869), o reprezentare de personaje în acelaşi timp monstruoase şi umane, printre care şi Maldoror, fiinţă bestială, sadică şi totuşi aflat în căutarea permanentă a purităţii originale.

Simbolismul este ultimul curent poetic major de la sfârşitul sec. XIX. Este reprezentat în Franţa de Paul Verlaine (1844-1896). Primul său volum *Poeme Saturniene* apare în 1866 şi este încă impregnat de influenţa lui Baudelaire şi a parnasianismului. Operele sale ulterioare *Romanţe fără cuvinte* (1874) se inspiră din dificultatea de a trăi, din cuplul furtunos pe care l-a format un timp cu Rimbaud; o dată cu *Înţelepciune* (1881), Verlaine încearcă să-şi găsească liniştea, dar se prăbuşeşte din nou în disperare prin *Ode în onoarea sa* şi *Închisorile mele* (1893).

• Înțelepciune

„Ce calm pe case-i bunul cer
Și ce senin e!
Un arbore c-un ram din cer
Mereu revine.

Alină clopotul stingher
În bolți tăcerea.
O pasăre-ntr-un pom stingher
Și-a plâns durerea.

Ah, Doamne, – acolo viața cât
De simplă este!
C-un dulce zvon dă cât de cât
Orașul veste.

– O, ce-ai făcut, tu, cu atât
Plâns și tristețe!
Cu-atâta te-ai ales, cu atât
Din tinerețe?

Paul Verlaine, *Înțelepciune,* în *O sută de poeme*,
Ed. Grai și Suflet, București, 1996, p. 187

Verlaine este considerat părintele școlii simboliste al cărei *Manifest* este publicat în 1886 de Jean Moréas în „Le Figaro". Jean Moréas inventează termenul iar Verlaine îl aplică: a fi simbolist înseamnă că te temi de real ca de o mască. Orice descriere este imposibilă. Poetul trebuie deci să treacă dincolo de impresiile sale. Incapabil să spună, el se mulțumește deci să evoce. În 1874 Verlaine compune o „Artă poetică" (publicată în 1884) în volumul *Odinioară și Acum*. În cadrul poemului el definește noile reguli ale poeziei simboliste.

Stéphane Mallarmé (1842-1898) caută în poezie semnele care îngăduie sugestia, deoarece revelarea idealității este imposibilă. Poetul este sfâșiat: certitudinea unui ideal abia întrezărit, în cazul său Azurul, se lovește de imposibilitatea totală de a-l exprima. Este

o călăuză stranie, el însuși pierdut și divizat. Principalele opere ale lui Stéphane Mallarmé sunt: *După/amiaza unui faun* (1876), *Imagini și mormânt*, (1877), *Poezii* (1887), *O aruncare de zaruri nu poate aboli nicicând hazardul* (1897).

Mișcarea renovatoare fundamentală a picturii de la sfârșitul sec. XIX este **impresionismul**. În 1874 un grup de tineri pictori, ale căror pânze sunt refuzate la expoziția oficială – Salonul, decid să-și organizeze propria prezentare. Tabloul lui Claude Monet: *Impresie, Răsărit de soare* îi dă unui critic ironic ideea de a-i caricaturiza prin denumirea de „impresioniști". Mișcarea unitară durează până în 1866, moment în care se dezintegrează, iar fiecare pictor își urmează propria chemare.

• Omagiu lui Claude Monet

Ceea ce distinge talentul domnului Claude Monet este simplitatea sa grandioasă și savantă, armonia sa implacabilă. El a exprimat tot, chiar și efectele fugitive ale luminii, chiar și insesizabilul, inexprimabilul, adică mișcarea lucrurilor inerte sau invizibile.

El ne dă iluzia completă a vieții. Viața cântă în sonoritatea depărtărilor sale și înflorește, parfumată în buchetele sale de flori. Ea izbucnește în întinderile încălzite de soare, se ascunde în estomparea misterioasă a cețurilor, se întristează în fața nudității sălbatice a stâncilor, modelate ca niște chipuri de moșnegi. El cuprinde și redă marile drame ale naturii în cea mai sugestivă expresie a lor.

O. Mirbeau, „Le Figaro", 10.03.1889

Una din caracteristicile picturii impresioniste este refuzul subiectelor religioase sau istorice, atât de populare în perioada academică. Inspirația este căutată în peisaje, în grupurile sociale, în portretele de indivizi. Tehnica evoluează considerabil. Este vorba de a folosi tehnica dizolvării pentru a reda o impresie, de a face să dispară aproape complet obiectele realității așa cum sunt ele de fapt. Pentru aceasta trebuie abandonată compoziția și să fie alese culori pure aplicate direct pe pânză, în cursul unei munci nu de atelier, deoarece trebuie redate culorile schimbătoare, jocurile de lumină și umbră.

Este sosirea unui tren cu aburi sub un cer noros, în gara Saint Lazare, pictată de Claude Monet în 1877.

Principalii reprezentanți ai impresionismului sunt: Edouard Manet (1832-1883), Claude Monet (1840-1926), Auguste Renoir (1841-1919). Edgar Degas (1834-1917) susține grupul însă nu i se alătură. Claude Monet este cunoscut pentru faptul că picta într-un atelier plutitor, vaporul său de pe Sena la Argenteuil, care îi permite să capteze imediat schimbările de peisaj de pe malul fluviului. Îl putem vedea la lucru într-un tablou de Manet intitulat: *Monet lucrând pe vaporul său,* datat din 1874.

- **Un adversar ireductibil**

Mânjiți cu alb și negru trei sferturi dintr-o pânză, frecați restul cu galben, puneți la întâmplare pete roșii și albastre, și veți avea impresia de primăvară, iar admiratorii vor cădea pe spate în extaz. Faimosul Salon al refuzaților, de care nu ne putem aminti fără să izbucnim în râs, acest salon unde vedeam femei de culoarea tutunului pe cai galbeni, în mijlocul unei păduri cu copaci albaștri, acest salon, deci, era un adevărat Luvru în comparație cu Expoziția de pe bulevardul Capucinilor.

E. Cardon, în „La Presse", 1874

Auguste Renoir preferă să înfățișeze în tablourile sale veselia, serbările populare, personajele tipice, ca în *Bal la Moulin de la Galette* (1876). În această epocă pictorii japonezi de stampe, mai ales Hokusad’(1760-1849) îi influențează considerabil, prin arta compoziției, pe impresioniști și pe succesorii acestora.

Post-impresionismul este caracterizat de arta lui Paul Cézanne (1839-1906), care face parte din grupul impresioniștilor. La întoarcerea în ținutul său natal, Aix-en-Provence, el poate trăi fără să fie nevoit să caute cumpărători pentru tablourile sale, datorită veniturilor personale. În opera sa se regăsesc peisajele familiare ale copilăriei, cu o predilecție pentru Montagne Sainte-Victoire.

Spre deosebire de Cézanne, adeptul fuziunii între formă și culoare, Vincent van Gogh (1853-1891), de origine olandeză, se stabilește în Franța pentru a-și exprima sentimentele față de natură și pentru a modifica formele exacte, pentru a reda mai bine emoția.

Aceasta i s-ar fi părut de neconceput lui Cézanne. Lovit de timpuriu de o maladie mentală, Van Gogh își va realiza capodoperele în perioada cuprinsă între decembrie 1889 și sinuciderea sa (ianuarie 1891). El perfecționează tehnica culorilor prelucrate în tușe succesive, prin puncte, și prefigurează astfel școala tachistă și cea punctistă. Pentru a exprima mișcarea el utilizează densitatea, particularitate a artei sale.

Post-impresionist, foarte apropiat de Van Gogh pentru o perioadă, Paul Gauguin (1843-1903) apare tardiv în pictură și refuză să se limiteze doar la tehnicile artei occidentale. În căutarea sa el realizează o întoarcere la sursele primitive în timpul primei șederi în Tahiti, înainte să se instaleze acolo definitiv. El respinge artificiile, promovează o artă brută, fără înflorituri, caracterizată prin utilizarea culorilor proaspete pe porțiuni mari, o perspectivă redusă, studierea atitudinilor zilnice ale tahitienilor, absența echilibrului și a compoziției. Unii pictori tineri, influențați de arta sa, se grupează sub numele de Nabis, adică „Profeții".

Dintre operele lui Van Gogh cităm: *Peisaj cu chiparoși* lângă Arles în 1888, *Camera lui Van Gogh la Arles* (1889).

Din opera lui Gauguin menționăm pânza: *De unde venim? Ce suntem? Încotro ne îndreptăm?*

D. PROGRESELE ÎN ȘTIINȚĂ

1. Științele exacte

Ne vom ocupa în primul rând de științele naturii. E. Haeckel (1834-1919) se însărcinează să răspândească în rândurile publicului german teoriile lui Darwin dar simplificându-le până la exces. Introduce în cadrul lor romantismul și sfârșește prin a le da o formă religioasă. Știința este înlocuită de Dumnezeu, mai ales în *Enigma Universului* (1899). Totuși progresele datorate lui Darwin vor fi traduse în Franța în cercetarea biologică, prin teoria microbiană a lui Louis Pasteur (1822-1895), avansată către 1860. Acesta respinge teza generării spontane a microbilor (până atunci acceptată) care ar apărea din ei înșiși, fără vreun motiv prealabil. Studiile sale vor da naștere **bacteriologiei**, ce permite identificarea precisă

a cauzelor tuberculozei, ciumei sau holerei. El pune la punct și **vaccinul împotriva turbării**.

Britanicul J. Lister (1827-1912) va continua munca lui Pasteur – lupta împotriva microbilor – prin impunerea în chirurgie a regulilor din **antisepsie și asepsie**. Impune anumite gesturi fundamentale cum ar fi spălarea mâinilor pentru chirurgi, dezinfectarea completă a tuturor instrumentelor utilizate pentru a evita propagarea de infecții în rândurile bolnavilor operați.

În domeniul chimiei, studiile lui Lavoisier sunt aprofundate de cele efectuate de Mendeleev (1834-1907), prin *Tabelul periodic al elementelor* care datează din 1869. Progresele electricității sunt relatate în *Electricitate și Magnetism* (1873), opera lui J.C. Maxwell (1831-1879). Autorul demonstrează deplasarea luminii efectuată prin unde și propagarea ei fondată pe un sistem comparabil cu cel al căldurii radiante.

Un pas decisiv este făcut în 1895 de către C. Röntgen (1845-1923) o dată cu descoperirea **razelor X**. Aceasta permite obținerea de radiografii ale scheletului și face să progreseze cercetările asupra produselor chimice până atunci considerate inerte, precum uraniul. Este calea inaugurată de Pierre (1859-1906) și Marie Curie (1867-1934) prin izolarea poloniului și a radiului în 1898.

Pasionat de studiul vitezei luminii, Albert Einstein (1879-1955) publică în 1905 schița teoriei sale a relativității, în articolul: *Despre electrodinamica corpurilor în mișcare*. El descrie relativitatea și interdependența timpului și spațiului.

2. Științele umane

Sub influența darwinismului, anumite texte, mărturii lăsate de civilizațiile precedente, sunt supuse unei lecturi critice în Franța. Analiza lor permite ca ele să fie considerate mituri fondatoare, datorită lucrărilor lui Salomon Reinach (1858-1932), director în 1902 al Muzeului Antichităților Naționale din Saint-Germain-en Laye.

În Marea Britanie, scoțianul G. Frazer (1854-1941) studiază religiile primitive și își expune viziunea asupra evoluției societății în *Creanga de aur* (1890-1915) și *Originile magice ale regali-*

tății (1911). În opinia sa există trei etape succesive: putere magică, putere religioasă, putere politică. Prima fază este dominată de ghicitorie, pentru a cunoaște voința zeilor. Ulterior acest tip de putere s-a transformat într-un veritabil cod, care devine religios înainte de a face loc la rândul său puterii politice.

Științele umane cunosc și ele un progres considerabil mai ales prin psihologie. Precursorii, cum ar fi J. Charcot (1825-1893) la Kremlin – Bicêtre, experimentează pentru a putea înțelege ansamblul tulburărilor de comportament cunoscute sub numele de isterie; P. Jamet (1859-1947) recurge la hipnoză ca mijloc principal de investigație.

Trebuie însă să apară Sigmund Freud (1856-1939) pentru a se pune cu adevărat bazele unei științe a psihologiei. După o copilărie petrecută la Viena în Austria, face studii de medicină și se interesează de lucrările lui Charcot. Îl depășește însă prin studiul asupra valorii visurilor, al asociațiilor de idei din vorbire. Renunțând la hipnoză Freud preferă o vorbire liberă, mai benefică după părerea sa în cadrul terapiei.

În 1900 el publică *Interpretarea viselor*; în 1901, prin *Psihopatologia vieții cotidiene* afirmă rolul fundamental al dorinței, al sexualității, încă din copilărie, ceea ce va declanșa reacția scandalizată a contemporanilor săi. Freud expune conceptul de nevroză, legat de obiectul interzis dorinței copilului de către părintele său de sex opus, și care creează angoasă și sentiment de culpabilitate. În 1908 el înființează Societatea Psihanalitică din Viena și denumește astfel noua știință. Teoria sa se dezvoltă după Primul Război Mondial prin *Eul și Supraeul* din 1923. Mai târziu își va centra analiza asupra sursei revoltei fiului, în *Fundamentele unei religii revelate, Moise și monoteismul* (1939).

E. EVOLUȚIA RECENTĂ: ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX (MIJLOCUL ANILOR 1960)

1. Literatura

În Franța, la începutul secolului, există un scriitor care nu aparține nici unui gen precis, nici prin geniul său nici prin opera sa

care este imposibil de clasificat: este vorba de Marcel Proust (1871-1922). În 1913 el publică primul volum din ciclul *În căutarea timpului pierdut*, intitulat *Swann*.

Acest roman anunță temele operei proustiene. Societatea din primii ani ai veacului este observată minuțios. Studiul acesta ar fi putut fi naturalist dacă nu ar fi fost completat și de o profundă analiză psihologică a personajelor. Proust deja făcuse un experiment pregătitor în această direcție prin o serie de scrieri intitulate *Jean Santeuil*.

În opinia autorului senzația formează primul strat al amintirii. Este foarte dificil să fie evocată și încă și mai greu să fie conectată cu alte senzații care să ne ofere astfel cheia memoriei. Reminiscența, revenirea bruscă a unei amintiri, ocupă deci un loc important în opera sa, ca de exemplu imaginea deja celebră a madlenei înmuiate în ceaiul cu lămâie și a cărei savoare permite rememorarea copilăriei.

Opera lui Proust reprezintă erupția celei mai mari modernități de la începutul secolului XX. Cronologia nu ne mai înfățișează un timp precis, exact, ci ea dispare în favoarea senzațiilor prezente amestecate cu amintirile. Personajele trăiesc în același timp în prezent, în amintire și în așteptare.

În afara hotarelor Franței romanul psihologic cunoaște o dezvoltare semnificativă prin opera lui Franz Kafka (1883-1924), de origine cehă, scriitor de limbă germană. Duce o viață obscură de mic funcționar, perturbată însă de boală.

Cărțile îi vor fi publicate postum, deoarece se pare că el nu ar fi avut intenția să o facă. Romanele sale tratează respingerea celuilalt, perceput ca un monstru, în *Metamorfoza*, sau angoasa umană în fața unei existențe limitată de moarte, în *Procesul* (1925) și *Castelul* (1926).

Scriitorul irlandez James Joyce (1882-1941) își consacră opera Irlandei natale, având drept coordonate revolta împotriva familiei, a religiei catolice și a convențiilor sociale. În 1914 el publică *Oamenii din Dublin*, iar în 1922 apare opera sa principală – *Ulysse*, o parodie a Odisseei plasată în lumea contemporană. Romanul se derulează pe durata unei singure zile, joi 16 iunie 1904. El retrasează toate aspectele din viața cotidiană a lui Leopold Bloom,

la Dublin, de fapt tipul anti-eroului. Detaliile precise, de ordin sexual și câteodată foarte scârboase, creează în opera lui Joyce pretextul unei reflecții asupra istoriei și a literaturii. Fiecare act devine un simbol iar spațiul unei zile ne oferă sub forma aparentă a unei nuvele, romanul total.

Evenimentul fundamental, marea ruptură dintre literatura sec. XIX și noile curente, este constituit de Primul Război Mondial. Acesta marchează profund ansamblul unei generații de scriitori lăsând urme câteodată și pe trupurile lor. Regulile esteticii cedează treptat în fața mesajului disperat sau optimist al generației Marelui Război. În cartea sa *Declinul Occidentului*, Otto Spengler (1880-1936) vede în situația Occidentului de după Primul Război Mondial, sfârșitul istoriei.

Războiul însuși este văzut și prezentat în forme extrem de diverse. Poate fi vorba de camaraderie, de fraternitate în încercarea de a depăși oroarea – cu E. Jünger și *Furtunile de oțel* (1920) sau de speranța că este într-adevăr ultimul război, (ultimul dintre toate) sfârșitul sfârșitului. Pacifismul lui Romain Rolland (1866-1944) își găsește expresia în *Deasupra încăierării* (1915); o descriere foarte realistă a cumplitei vieți de zi cu zi a soldaților francezi în tranșee apare în romanul *Focul* (1916) de Henri Barbusse (1873-1935). Acesta va obține chiar Premiul Goncourt în acel an.

Romanul consacrat războiului dintre 1914-1918 și care a înregistrat cel mai mare succes, fiind tradus în 25 de limbi și adaptat pentru cinematograf, este publicat în 1929 de E. M. Remarque – *Nimic nou pe frontul de vest*.

În afară de literatura de război prima mișcare literară de după 1918 este **expresionismul** german. Acesta se dorește a fi o traducere imediată, cu ajutorul limbajului, a diverselor stări sufletești.

Mijloacele utilizate sunt deformarea cuvintelor, acumularea de consonanțe apropiate și un gust pronunțat pentru oribil. Principalii reprezentanți ai acestei tendințe sunt fondatorii de reviste: **Die Aktion** care apare între 1910 și 1932, **Der Sturm** (1910-1932), **Die Weissen Blatter** (1913-1920); dintre autori trebuie menționat Bertolt Brecht (1898-1956).

Din acest curent expresionist se naște un alt grup, fondat pe refuzul oricărei referințe la orice este construit. Prin opera sa, artis-

tul trebuie să creeze o lume absurdă, și pentru aceasta, singurul mijloc este folosirea unui vocabular comparabil cu cel al copiilor, cum ar fi celebrul „Dada". **Dadaismul** intenționează să abolească legile formale, regulile din literatură și din artă în general, să distrugă lumea veche care deja s-a sinucis prin masacrele din timpul Primului Război Mondial. **Mișcarea dadaistă** este lansată în 1916 la Zürich de către Tristan Tzara (1896-1963). În arta sa el se slujește de absurd, de obscen, trece de la scrierea de poeme simultane la expoziții de **Ready Made**, de obiecte utile din viața cotidiană deturnate însă de la modul lor obișnuit de folosire. Principalele sale opere sunt *Omul aproximativ* (1931), *Anticap* (1933) și *Inima cu gaz* (1938).

Dadaismul se stinge destul de repede, înlocuit de suprarealism. Însăși denumirea de **suprarealism**, inventată de Guillaume Apollinaire, desemnează o experiență literară, al cărei țel este de a accede dincolo de realitate. Mișcarea suprarealistă este inspirată din următoarea idee: lumea vizibilă este în cel mai bun caz o parte infimă dintr-o realitate superioară, mult mai vastă și mai profundă.

Deja un precursor – Alfred Jarry (1873-1907) în *Ubu Rege*, făcuse apel la absurd, considerat revelator. Principalii scriitori și poeți suprarealiști se grupează în jurul lui André Breton (1896-1966), Louis Aragon (1897-1982) și René Char (1907-1988).

Ei se inspiră din studiile lui Freud și tind să depășească opoziția dintre vis și realitate. Pentru aceasta, ei utilizează anumite tehnici precum hipnoza, semiinconștiența, viziunile care pot duce până la nebunie.

Pentru ei, ceea ce pare fără sens, de neînțeles, este de fapt purtătorul unui sens profund, veritabil.

În 1924, André Breton redactează *Manifestul suprarealismului*, dându-i astfel grupului un breviar. Resortul ultim al experienței suprarealiste este dorința care trebuie să ducă la cunoaștere. Datorită personalității principalilor membri ai grupului, precum Aragon, suprarealismul se va implica treptat în politică. În 1938, André Breton și Paul Eluard redactează *Dicționarul Prescurtat al suprarealismului*. Mișcarea se încheie o dată cu moartea lui André Breton în septembrie 1966.

Celelalte genuri literare cunosc și ele o evoluție de o importanță comparabilă. Poezia este marcată de **ermetismul simbolist**. Poetul de origine americană T.S. Eliot (1888-1965) îi conferă adevărata formă. Frământat de opoziția dintre civilizație și cultură, T.S. Eliot constată un progres material din ce în ce mai răspândit printre mase și un anume spirit rezervat puținilor aleși. El deplânge această stare de fapt în *Ținutul pustietății* în 1922. Poemul prezintă Londra, populația debusolată care și-a pierdut valorile tradiționale, și care este prizoniera satisfacției imediate a dorinței fără nici un viitor. O dată cu *Crimă în Catedrală* în 1935, el depășește această perioadă pesimistă, își regăsește credința și participă la renașterea catolică.

Teatrul devine un spațiu privilegiat de exprimare a ideilor. Luigi Pirandello (1867-1936) se întreabă, în *Fiecare cu propriul adevăr* (1917), despre locul acestuia în societatea noastră. El constată imposibilitatea de a se referi la un adevăr comun, unic. Oamenii sunt deci obligați să se mulțumească cu fragmentele pe care le schimbă între ei și care nu au o valoare reală. Regăsim această viziune a omului închis în adevărul personal înconjurat de iluzii, în *Șase personaje în căutarea unui autor* (1921), sau *Henric al IV*-lea (1922).

Bertolt Brecht (1898-1956) devine cunoscut prin piesa *Baal* în 1922, adevărata revoltă inspirată de anarhismul îndreptat împotriva unei lumi prezentate ca „excrementul lui Dumnezeu". Evoluând treptat către comunismul militant, el scrie, în colaborare, *Opera de trei parale* în 1928, *Mărirea și decăderea orașului Mahagonny* în 1929. În concepția sa rolul piesei de teatru nu este de a amuza ci de a educa. Spectatorul integrează un mesaj social și politic: *Mama curaj și copiii săi* (1938), *Cercul de cretă caucazian* (1945).

Un alt autor angajat Albert Camus, crede în necesitatea fraternității între oameni. Principalele opere sunt: *Străinul* (1942), *Mitul lui Sisif* (1943), *Ciuma* (1947), *Căderea* (1956). Camus se separă de ideologia politică a lui Stalin când își dă seama de incompatibilitatea acestuia cu respectul pentru oameni, cu conștiința fraternă – în *Omul revoltat*.

În universul romanesc, primii ani ai secolului XX sunt martorii a trei tendinţe: romanul trăit sau **de introspecţie**, romanul **politic** şi **noul roman**. Primul este preocupat, precum germanul H. Hesse (1877-1962) de un individualism umanist sub forma poeziei şi a versului. Aceste teme pot fi regăsite în *Demian* (1919) şi în *Lupul stepelor* (1927). În cazul lui Franz Kafka şi James Joyce, căutarea unui univers interior se transformă rapid în coşmar, în angoasa existenţei nesuportabile.

Romanul de introspecţie

Romanul de introspecţie este căutarea Eului adevărat având la bază experienţa personală. Se poate face o comparaţie între D. H. Lawrence (1885-1930) şi J. Joyce prin refuzul ipocriziei şi al convenţiilor morale. Lawrence doreşte o adevărată libertate sexuală, devenită motorul oricărei acţiuni umane. El prezintă viaţa sexuală ca pe o forţă, o pulsiune triumfătoare, şi nicidecum ruşinoasă. Principalele opere sunt: *Fii şi amanţi* (1913), *Curcubeul* (1915), *Femei îndrăgostite* (1920). Romanul său cel mai cunoscut datează din 1928 – *Amantul doamnei Chatterley*.

André Gide (1869-1951) crescut într-un mediu rigid protestant, îşi ascunde pentru un timp homosexualitatea, prezentată sub forma unui dialog socratic în *Corydon* (1924).

Gide pune în relief presiunea tabuurilor sociale care îi interzice omului alegerea unei conduite conforme unei morale profunde şi se opune atitudinilor dictate doar de convenţiile sociale. Această temă este reluată în romanul *Falsificatorii de bani* din 1926.

În Germania va trece ceva timp până la renaşterea unei literaturi zdrobite de cenzura nazistă şi apoi de lipsa unui stat. Primii autori se delimitează fără echivoc de nazism dar se feresc de societatea de consum şi de noile sale valori. Este vorba de **Grupul 47**, de autori precum Heinrich Böll sau Gunther Grass. Acesta din urmă este autorul romanului *Toba de tinichea* în care piticul Oskar denunţă pericolele unei gândiri fabricate. Succesul său este considerabil. În 1952, la Berlin, se constituie **Grupul celor 12** al cărui scop este fondarea unei şcoli realiste, care să prezinte

cruzimile războiului şi importanţa traumatismelor suferite în timpul şi în urma acestuia.

Romanul politic

Romanul politic este un angajament bazat uneori pe evocarea unei experienţe personale. Este cazul lui Andre Malraux (1901-1976): angajamentul este singura posibilitate a omului de a se sustrage absurdităţii condiţiei sale. Romancier şi om de acţiune el povesteşte în opera sa despre revoluţia marxistă din China în *Cuceritorii* (1928), *Condiţia umană* (1933). Războiul din Spania este ilustrat prin *Speranţa* (1937). Romanul politic vorbeşte de asemenea despre deziluzie, despre prăbuşirea idealului în *Zero şi infinitul* (1945) de Arthur Koestler; în *Ferma animalelor* (1945) de George Orwell (1903-1950) apare tema abandonării unui ideal revoluţionar. Romanul său futurist *1984,* publicat în 1949, face din Orwell un succesor al lui Aldous Huxley, autor al *Lumii perfecte* în 1932. Ei denunţă progresele ştiinţei şi ale tehnicii care au devenit nu un instrument în slujba omului, ci mijloace de a-l transforma în sclav în cadrul unui stat totalitarist.

Noul Roman

Anii de după război în Franţa sunt bulversaţi de un eveniment literar – naşterea primului „best-seller" – *Bună dimineaţa tristeţe* în 1954. Acesta este primul roman al lui Françoise Sagan, în vârstă de numai 18 ani, şi care lansează noul roman.

Scopul acestuia este de a transcrie realitatea fără a o deforma. Autorul se mulţumeşte să redea impresii în stare brută. Cadrul are foarte puţină importanţă. La fel şi personajele. În schimb, cititorul este invitat să ia parte activă, să devină un adevărat colaborator, deoarece scriitorul s-a mulţumit doar să-i furnizeze un cadru, fără a-i impune imaginile fixe ale creaţiei sale.

Principalii autori ce fac parte din acest nou stil romanesc sunt: Alain Robbe-Grillet cu *Gelozie* (1957), Michel Butor cu *Grade* în 1960. *Drumul către Flandra* de Claude Simon (1960) inaugurează o operă ce va fi încununată cu Premiul Nobel pentru Literatură.

MIC VOCABULAR SUPRAREALIST

Scriere automată – scriitorul redactează o operă „cum îi vine la mână", fără nici un gând organizat, după ce în prealabil și-a golit mintea de orice reflecție, pentru a-și elibera spiritul și a-i permite să se exprime dincolo de cuvintele și sintaxa tradițională.

Cadavru încântător – scriere realizată prin participarea mai multor indivizi, care redactează fiecare câte o parte neștiind nimic din ce a scris persoana precedentă. Toate fragmentele puse cap la cap alcătuiesc „cadavrul".

2. Filosofia

Vom începe prin a evoca gânditorii, fie că sunt influențați de religie, sau de rațiune înainte de a prezenta marile curente filosofice de după 1945.

K. Barth (1862-1923) aparține de Biserica Reformată Elvețiană și își consacră opera afirmării nevoii de Dumnezeu, dincolo de rațiunea profană, în *Comentariul Epistolei către Romani* din 1918. Este inutil să încercăm să dezbatem problema existenței lui Dumnezeu cu ajutorul rațiunii. Omul nu dispune de criterii suficiente, iar intelectul său nu îi permite să cuprindă o realitate superioară de ordin divin. La Viena se încearcă o experiență originală, în cadrul **Cercului de la Viena** – este vorba de pozitivismul logic. Principalii membri ai cercului sunt K. Popper, L. Wittgenstein și R. Carnap.

Cercul de la Viena va avea și o revistă – *Cunoașterea*. R. Carnap (1891-1970) este autorul *Structurii logice a lumii* (1928), în care apără ideea unei reconcilieri a filosofiei cu știința, țelul însuși al Cercului. În opinia lui, în ambele domenii enunțările aparțin fie categoriei analitice și urmează o logică internă (de ex. principiul non-contradicției), fie țin de categoria sintetică și în acest caz sunt în relație cu alte domenii și permit demonstrarea acestei supoziții, sau chiar adăugarea de informații la aceasta. Cercul de la Viena va fi repede criticat pentru imprecizia doctrinei sale.

Printre principalii gânditori religioși din prima jumătate a secolului XX, un loc important îi revine părintelui Teilhard de Chardin

(1881-1955). Teoria sa este publicată postum sub titlul *Fenomenul uman* (1959). El dorește să îl apropie pe om de Dumnezeu prin crearea unui regat al spiritului denumit **Noosferă**. Aceasta este faza terminală a evoluțiilor societății: de la materie la viață, de la viață la om, de la om la Dumnezeu.

• Spiritualismul

Principalii adepți ai **spiritualismului** în Franța sunt Maine de Biran (1766-1824) și Bergson (1859-1941). În filosofia sa, Bergson se opune materialismului și alege ca sursă principală mistica. Născut la Paris, profesor de filosofie în 1881, el publică în 1888 *Eseu despre datele imediate ale conștiinței*. În 1896 obține catedra de filosofie la Colegiul Franței cu lucrarea *Materii și Memorii*. Ulterior va publica *Evoluția creatoare* (1907) și în 1932, *Două surse ale Moralei și Religiei*.

Principalele sale concepte filosofice sunt: intuiția, durata opusă timpului, și elanul vital. Dacă inteligența ne permite să fabricăm unelte, în schimb ea nu ne permite și să le cuprindem mișcarea. Acesta este rolul intuiției. Atunci când Bergson invoca durata, el o opune timpului, o idee abstractă pe care nu o putem experimenta în mod concret. Singura categorie de timp pe care ne este posibil să o înțelegem este timpul personal sau durata interioară, furnizată de acumularea experienței personale. Teoria elanului vital îi permite lui Bergson să depășească ideea de inteligență. Acesta depinde de intuiție și permite explicarea evoluției speciilor, fenomen altminteri imposibil dacă admitem că doar inteligența este conceptul de bază.

• Materialismul

Un alt curent filosofic fundamental, **materialismul**, este fondat de Karl Marx (1818-1883). După efectuarea unor studii de drept, Marx își susține în 1841 teza de filosofie: *Diferența între filosofiile naturii la Democrit și Epicur*. Datorită ideilor sale politice va fi expulzat din Germania. Călătorește prin Europa apoi se stabilește în Anglia, la Londra.

Doctrina sa înfățișează o societate determinată de raporturile de producție, căreia îi corespunde dezvoltarea forțelor productive. Acestea din urmă reprezintă un anumit nivel de cunoaștere tehnică,

o anume organizare a muncii în comun. Schimbările se manifestă în funcție de contradicțiile care există între forțele productive și raporturile de producție.

Materialismul menționat este dialectic. De-a lungul istoriei, evenimentele sunt determinate de modul de producție a mijloacelor de existență. Nu ideile conduc lumea ci structurile determinate de starea socială, prin raportul forțelor sociale. Fenomenele, spre deosebire de idei, sunt observabile, iar materialismul dialectic marxist are la bază această observare a lumii materiale.

• Freudismul

Freudismul, de la numele fondatorului său Sigmund Freud (1856-1939), este explorarea lumii noi a inconștientului. Visele, omisiunile, actele nerealizate sunt de fapt manifestările inconștientului în psihic. Stabilit din 1860 la Viena împreună cu familia sa, Freud publică în 1899 *Interpretarea viselor*, în 1904, *Psihopatologia vieții cotidiene* și în 1905 *Trei eseuri despre teoria sexualității*. Primul Congres Internațional de Psihanaliză se ține la Salzburg în 1908.

În 1938, la alipirea Austriei de către Germania hitleristă, Freud se autoexilează la Londra unde și moare un an mai târziu. Principalele opere în afară de cele deja citate: *Cinci lecții despre psihanaliză* (1909), *Totem și tabu* (1912), *Introducere în psihanaliză* (1916), *Răul în civilizație* (1930), *Moise și monoteismul* (1939).

Psihanaliza se dorește a fi o teorie a necunoașterii și a iluziei. Ea pleacă de la principiul că fiecare dintre noi este condus de anumite procese dar nu este agentul conștient al acesteia. Esențialul este deci de a parveni la elementul lor motor, inconștientul.

În 1923, Freud definește noțiunile fundamentale de **Sine, Eu** și **Supraeu**. **Sinele** reprezintă forțele profunde și involuntare ale vieții noastre. Este dominat de principiul plăcerii și redă tendințele noastre instinctive. **Eul** este în raport cu principiul de realitate și asigură apărarea personalității. **Supraeul** reprezintă cenzura, interdicțiile, autoritatea, iar consecința sa este refularea.

Principalii discipoli ai lui Freud sunt: Alfred Adler (1870-1937), fondatorul propriei sale școli în 1911. Ideile sale esențiale au ca bază complexul de inferioritate și voința de putere din interiorul

fiecărui individ. Karl Gustav Jung (1875-1961) insistă asupra noțiunii de **Arhetipuri**, simboluri comune pentru toate culturile și care formează fondul inconștientului nostru colectiv. Astfel, miturile și legendele se manifestă în visurile noastre. În sfârșit Jacques Lacan (1901-1981) preconizează, din 1953, o revenire la teoriile freudiene, cu un inconștient structurat ca un limbaj.

• Existențialismul

Ultimul curent filosofic abordat este **existențialismul**. Spre deosebire de idealismul hegelian, acest sistem presupune că, pornind de la ideea de existență, nu se vorbește de ființă ci de subiectivitate. Apar mai multe forme de existențialism: ateu (Sartre), creștin (Gabriel Marcel).

Jean-Paul Sartre (1905-1980) intră în 1924 la Școala Normală superioară și predă filosofia până în 1945. După această dată el își lansează propria revistă, *Timpurile moderne*, împreună cu Maurice Merleau-Ponty. Se apropie de Partidul Comunist între 1950 și 1968, apoi se separă de acesta după „Primăvara de la Praga". Principalele sale opere sunt: *Greața* (1938), *Muștele* (1943), *Ființa și Neantul* (1943), *Uși închise* (1945), *Existențialismul este umanism, Căile libertății* (1946), *Reflecții asupra chestiunii evreiești* (1947), *Cu mâinile murdare* (1948), *Cuvintele* (1964) și *Idiotul familiei* (1971-1972).

În *Greața*, Sartre își prezintă experiența filosofică a existenței și a perceperii obiectelor în existența lor brută, ceea ce numește „ființa în sine". Aceasta este absolută, imposibil de explicat, nu are cauză și nu depinde de nimic. Ființa „pentru sine" este subiectul implicat în cunoaștere, în raporturile cu alte ființe și cu el însuși. El este conștient, dar nu poate aboli distanța dintre eul-obiect și eul-subiect. Un vid important, poate chiar neantul se plasează între „ființa în sine" care corespunde individului și „ființa pentru sine" care nu coincide cu acesta. Din această cauză relațiile dintre subiecți sunt sortite eșecului. Ele pot da naștere urii datorită neînțelegerii totale, ceea ce explică faimoasa frază „infernul sunt ceilalți".

Morala existențialistă ne prezintă un om responsabil pe deplin de actele sale, dar de asemenea responsabil și pentru alții, deoarece el trebuie să le dorească libertatea. „Ticălosul", în opinia lui Sartre,

acționează într-un scop conceput ca un absolut și se abandonează speranței sau disperării care provoacă înstrăinarea între el și ceilalți.

- **Structuralismul**

Structuralismul se dezvoltă în Franța sub influența lucrărilor lui Claude Lévi-Strauss, născut în 1908. El aplică acest curent în domeniul etnologiei: punctul de plecare al studiului său este distincția logică între cultură și natură, între om și animal. Lévi-Strauss demonstrează faptul că ele se supun unor determinisme universale și unor reguli diverse. Nu există deci, un comportament pre-cultural. „Regula“, oricare ar fi ea, aparține domeniului cultural. În schimb, universalul aparține domeniului naturii. Interdicțiile, regulile pe care și le impune o societate, o leagă de domeniul cultural. Principalele opere ale lui Levi-Strauss sunt: *Structurile elementare ale afinității*, *Tropicele triste*, *Cuvântul dat* și *Mitologicele*, gramatică generală a miturilor.

Principalii structuraliști francezi sunt: Jacques Lacan (evocat în capitolul închinat psihanalizei), Louis Althusser (1918-1992) și Michel Foucault (1926-1992). În *Cuvintele și lucrurile*, Foucault utilizează structuralismul pentru realizarea unei grile de lectură pentru istoria științelor, un mijloc de a ne cunoaște mai bine.

3. Arta

- **Fauvismul**

Grupul adepților acestui curent își datorează numele (din 1905) pictorilor care refuză formele și culorile naturale. Ei doresc, din contră, să simplifice contururile și să aleagă culori pure fără a încerca să le atenueze deoarece ele trebuie să exprime profunzimea și intensitatea violentă a conștiinței interioare a artistului. Caii pot fi pictați în albastru, dacă artistul îi vede astfel. Principalii reprezentanți sunt: Henri Matisse (1869-1954), Maurice de Vlaminck (1876-1958), Raoul Dufy (1877-1953), Kees Van Dongen (1877-1968), André Derain (1880-1954) și Georges Braque (1882-1963).

– Henri Matisse se inspiră din Maghreb pentru a căuta ornamentul în cadrul compoziției. Culorile explodează în realitatea

lor crudă. Subiectul nu este esențial și poate să nu aibă nici o legătură cu realitatea. Matisse nu se socotește nici fondatorul unei școli și nici teoretician al artei. Dacă a lăsat totuși *Notițele unui pictor* (din 1908), acestea sunt doar o culegere de informații.

Maurice de Vlaminck este în primul rând peisagist, influențat de metoda lui Cézanne.

Georges Braque primește o educație de pictor decorator, meseria tatălui său, în orașul Havre. El se alătură grupului fauvist la Paris, unde îl întâlnește pe Picasso, împreună cu care va da naștere cubismului.

André Derain, după o călătorie la Londra păstrează o preferință accentuată pentru culorile roșu și albastru. Pata de culoare, adesea stilizată până la extrem, este pentru el purtătoare de sens.

Derain pictează malurile Tamisei într-un cadru modern și nostalgic.

- **Cubismul**

Se definește mai întâi ca o ruptură, o reacție împotriva postimpresionismului. În raport cu formele artistice precedente el optează pentru simultaneitate. Cubiștii consideră că un subiect, pentru a fi într-adevăr purtător de sens, trebuie reprezentat sub toate aspectele sale în același sens. În mod paradoxal, fondatorii curentului – Pablo Picasso și Georges Braque – nu aparțin grupului cubist și nu expun în cadrul manifestărilor colective ale școlii.

În mod tradițional, anul 1907 este considerat actul de naștere al cubismului prin tabloul lui Picasso *Domnișoarele din Avignon*.

Mișcarea dispare din 1925, când fuzionează cu suprarealismul; cubismul se împarte în două perioade: **cubismul analitic** (1909-1912) și **cubismul sintetic** (1912-1925). Fie că este vorba de *Domnișoarele din Avignon* sau *Marele Bleg* (1908) de Georges Braque, cubiștii sunt urmașii lui Cezanne utilizând planuri constitutive și care sunt coordonate într-un ansamblu prin realizare. Inspirația lor este regăsită și în arta africană prin crearea de chipuri în stare brută, de forme simplificate și de contururi stilizate.

Cubismul analitic al lui Picasso și Braque caută esența realului disimulată de aparențe. Braque introduce în operele sale tehnica iluziei: *Portughezul* (1911), *Cifrele și literele*. Picasso

(1881-1973) optează pentru colaje – *Natură moartă cu scaun* (1912). La **Bateau-Lavoir** este înfiinţat un grup de pictori cubişti care expune la Salonul Independenţilor din 1911 în celebra „Sală 41". Este vorba despre operele lui Le Fauconnier, F. Leger (1881-1955), Delaunay, Juan Gris (1887-1927), care expune *Omagiu lui Picasso* (1911-1912).

În anul 1912 Picasso şi Braque evoluează către **cubismul sintetic.** Dincolo de formele aparente ale naturii, artistul se îndreaptă către o lume pur intelectuală, un univers al ideii şi al conceptului. Astfel, Juan Gris introduce pictura matematicii având ca punct de plecare lucrările lui Einstein.

Fernard Leger (1881-1955) (la origine arhitect) este influenţat de Cézanne şi se orientează treptat spre cubism. Inspirat de formele mecanice, el marchează acest fapt prin stilul său foarte personal şi prin alegerea contrastului dintre formă şi culori. Subiectele sale favorite sunt inspirate din lumea muncitorilor şi riturile acesteia: *Nunta* (1911), *Dansatoarea albastră* (1930), *Rămas-bun New York* (1946), *Plăcerile* (1948-1949).

Mişcarea cubistă este sprijinită în lumea literară de eseul lui G. Apollinaire *Pictorii cubişti, meditaţii estetice* (1913). Termenul de cubism este creat de Matisse în legătură cu un peisaj de Braque alcătuit din mici cuburi.

La limita cubismului, foarte legat de Şcoala din Paris, A. Modigliani (1884-1920) îşi încearcă talentul în sculptură înainte de a începe să picteze. Seriile sale de portrete melancolice se caracterizează prin ochi mari, migdalaţi, închişi la culoare.

• Suprarealismul

Nu se poate vorbi apropo de realismul pictural, de un anume grup, ci mai degrabă de indivizi cu finalităţi, sensibilităţi şi tehnici diferite. Printre principalii pictori suprarealişti se numără: germanul Max Ernst, italianul Georgio de Chirico, spaniolii Salvador Dali şi Juan Miro, francezii André Masson şi Edouard Pignon.

Ţelul comun al suprarealiştilor este cercetarea subconştientului secret al profunzimilor umane. Max Ernst îmbină literatura şi pictura prin colaje care cuprind elemente diverse cât se poate de diferite unele de altele, precum *Femeia cu 100 de capete*. Rene

Magritte primeşte revelaţia vocaţiei sale suprarealiste prin tabloul lui de Chirico, *Mintea copilului*. Pictura sa se doreşte a fi transpunerea în imagine a unei filosofii nescrise.

Salvador Dali se exprimă printr-o pictură savantă, prelucrată şi se pune în slujba sublimării iubirii (*Leda*) sau denunţă atrocităţile lumii în *Girafa în flăcări* (1935).

După 1945 apar noi tendinţe artistice în domeniul picturii. În 1951 se răspândeşte impresionismul abstract (în engleză **Abstract Impressionism**).

Acesta este urmaşul suprarealismului prin opera lui A. Gorky, care este inspirat de Miro, dar concepe o nouă viziune. Artiştii **impresionismului abstract** se grupează din 1942 la New York în jurul lui Peggy Guggenhein, directoarea Galeriei **Art of this century** (Arta acestui secol). Unul dintre cei care expun în această galerie este şi Jackson Pollock (1912-1956). El consideră pictura o artă ce trebuie să redea tensiunea (noţiunea germană de **Spannung**). În acest scop el utilizează **pictura ca acţiune** (*Action Painting*), scurgerile de pictură, proiecţiile. Pentru un artist este esenţial să fie spontan. El nu trebuie să gândească ci să se lase în voia inconştientului său.

Jackson Pollock inventează şi noţiunea de **dripping** (picurarea) aplicare directă a picturii emailate pe o pânză aşezată pe pământ. Această tehnică este ilustrată prin opera sa *Catedrală* (1947).

După *Action Painting* apar noi mişcări precum **Arta Optică,** termen utilizat pentru prima oară de către un redactor de la „Times" în legătură cu o expoziţie din New York. Arta Optică (Op'art) suprapune două tehnici: suprafeţele colorate şi mişcările sugerate de linii şi de ţesături în negru şi alb. Principalul reprezentant al acestei mişcări este V. Vasarely care utilizează culoarea pe orizontală în interiorul unor pătrate. Acestea formează fiecare câte o unitate de bază care conţine o figură geometrică (triunghi, romb etc.).

În 1964 apare **arta populară (Pop'art)** reprezentată de un grup de artişti britanici reuniţi la Londra la Institutul de Artă Contemporană (ICA). Formele artistice convenţionale sunt respinse în favoarea unor obiecte considerate valoroase datorită reuşitei lor tehnologice, acestea fiind produse de larg consum. Putem cita între colajele lui Hamilton *Oare ce face căminele noastre să fie atât de*

diferite, atât de simpatice? Scopul său este de a reprezenta toate aspectele mediului urban de la magnetofon și până la culturism. Marele reprezentant al artei populare este Andy Warhol, celebru pentru seria de portrete consacrate lui Marilyn Monroe și intitulată *Marilyn*. Suportul seriei este aceeași fotografie reînnoită de la un portret la altul prin utilizarea petelor și culorilor diferite. Andy Warhol reia această temă în opera *Moarte și dezastru*.

Arhitectura

Progresele înregistrate în urbanizarea secolului XX stau la originea celor efectuate de diferitele școli de arhitectură. Deja, la sfârșitul sec. XIX, **Școala de la Chicago** este pasionată de realizarea unor construcții foarte înalte (Buildings) precum Auditorium Building din Chicago (1887-1889). Studiul arhitecturii se împarte în trei perioade. Din 1910 până la sfârșitul anilor 1920, din 1930 până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, din 1950 și până în zilele noastre. Necesitatea de a construi imobile colective în orașe se va concretiza în 1895 prin casa lui Francisco Terrace, realizată la Chicago de către S. L. Wright (1869-1959). Ulterior același arhitect va promova ideea de casă individuală la țară complet integrată în natură.

T. Garnier (1869-1948) are viziunea unei cetăți industriale concepute pentru 35.000 locuitori și care cuprinde școli, uzine, locuri de petrecere a timpului liber, piețe. Totul este construit din beton armat, formele sunt reduse la o simplitate extremă (dreptunghiuri sau pătrate) iar pe acoperișuri se găsesc terase cu grădini.

În aceeași perioadă, Germania cunoaște epoca marilor bulversări prin formarea unor arhitecți și a unor industriași în Deutscher Werkbund în 1907. Este necesară selecționarea celor mai bune produse ale uzinelor și crearea unor standardizări în domeniul arhitecturii. Uzinele AEG din Berlin sunt construite conform acestor principii cu ajutorul desenatorului Walter Gropius (1883-1969). Acesta înființează în 1919 **Bauhaus** la Weimar apoi o transferă la Nassau și construiește pentru ea un sediu între anii 1925-1926 înainte de a o abandona în 1927. Închisă de către naziști, Bauhaus este o școală de artă, de arhitectură și arte aplicate al cărei scop este de a realiza armonia tuturor artelor. Predarea este asigurată

de maghiarul L. Moholy-Nagy (1895-1946) care face experiență pe plexiglas și de către pictorii Paul Klee (1879-1940) și W. Kandinsky (1866-1944), acesta din urmă începând din 1922. În timp ce predă la Bauhaus el scrie tratatul *Punctul și linia în raport cu suprafața* (1926), culmea teoriei despre arta non-figurativă.

În opinia elvețianului Le Corbusier, arta răspunde unei necesități raționale a omului de a locui într-o construcție funcțională, al cărei spațiu este astfel gândit încât corespunde unor nevoi bine determinate. În cartea sa *Către o arhitectură* (1923) el definește casa ca pe o **mașină de locuit**.

Muzica

Transformările din sec. XX au loc sub influența **dodecafonismului** lui Schönberg și în cadrul **Grupului celor 6** dintre care cei mai cunoscuți membri sunt Darius Milhaud, Francis Poulenc, Arthur Honegger. Inspirat de către Stravinski și Satie dodecafonismul caută muzicalitatea în muzica populară tradițională și experimentează în domeniul politonalității. Dodecafonismul este prost primit de public, iar operele lui Schönberg sau ale elevului său Alban Berg se lovesc de un gust public neobișnuit cu această noutate.

Din 1945 evoluția muzicală are loc prin două mari curente: **sistemul serial (serialismul)** și **muzica aleatorie**. Sistemul serial este dezvoltat de Anton Webern (1883-1945), și reluat după moartea sa de Pierre Boulez și K. Stockhausen.

În acest curent se înregistrează mai întâi partitura de intensitate, tonalitatea înaltă, durata și timbrul fiecărui sunet emis, apoi li se aplică un tratament de serie. Operele cele mai reprezentative sunt: Primul caiet al *Structurilor* lui Pierre Boulez sau *Contrapunctele* de Stockhausen.

După o primă perioadă de serialism integral acești compozitori vor îngădui apariția unor forme mai tradiționale în modul lor de compoziție. Unii doresc să depășească sistemul serial și caută un model în științele exacte (mai ales în matematică) pe care vor să-l aplice în compoziția muzicală. Este cazul lui Iannis Xenakis.

Alții consideră că utilizarea serialului și a matematicii reprezintă o îngrădire și dorind să-și regăsească libertatea de creație,

ei se supun hazardului şi evită orice intenţionalitate, de unde şi numele de **muzică aleatorie**. Redarea unui rol important al noţiunii de întâmplare apare mai ales la principalul reprezentant al acestei şcoli în SUA, şi anume John Cage, autorul *Concertului pentru pian* (1957-1958).

Din anii '60 muzica este influenţată de **teatrul muzical**, ceea ce reprezintă o oarecare revenire la tradiţie. Teatrul muzical intenţionează să depăşească utilizarea clasică a instrumentului. Acesta este folosit de artist atât în calitate de sursă de muzică cât şi ca obiect purtător de sens. Trebuie deci, ca muzicianul să-l utilizeze în acelaşi mod în care un actor utilizează un accesoriu teatral.

Cinematograful

Apare la sfârşitul sec. XIX prin invenţia fraţilor Louis şi Auguste Lumičre. Louis (1864-1948) şi Auguste (1862-1954) utilizează la început secvenţe scurte pentru a filma ieşirea muncitorilor din uzinele Renault din Billancourt. Primele reportaje vor fi realizate curând precum acela al încoronării ţarului Nicolae al II-lea în 1894. Treptat, cinematograful devine a 7-a artă şi este influenţat de principalele curente artistice.

În 1919, R. Wiene realizează *Cabinetul doctorului Caligari* şi invită spectatorul să trăiască nebunia personajului principal şi să vadă universul prin ochii acestuia. Filmul abstract este ilustrat în 1924 de *Mătura mecanică* a pictorului Leger, iar suprarealismul prin *Un câine andaluz* (1929), rodul colaborării dintre Salvador Dali şi Louis Bunuel.

Cinematograful poate fi folosit şi ca instrument de propagandă, este cazul filmului *Crucişătorul Potemkin* (1925), capodopera lui Serghei Einstein pentru a glorifica revoluţia din 1905.

După 1945 tehnicile se perfecţionează, difuzarea devine din ce în ce mai largă şi atrage un public de masă. În perioada postbelică Franţa se ilustrează în cadrul curentului numit **Noul val** prin filme cum ar fi: *Cele 400 de lovituri* de François Truffaut (1959) şi *Fără răsuflare* de Jean-Luc Godard (1960). În anul următor, Alain Resnais realizează după un scenariu de A. Robbe-Grillet (unul din principalii autori ai noului roman) *Anul trecut la Marienbad*.

În Italia de după război apare neorealismul în filmele *Roma – oraş deschis* de Roberto Rossellini (1945) şi *Hoţii de biciclete* de Vittorio de Sica (1948). Cei doi regizori filmează într-un decor natural şi folosesc persoane alese de pe stradă, în locul unor actori profesionişti, care îşi joacă câteodată propriul rol.

Tot în anii '50 se realizează o mutaţie în cinematograf prin **valul alegoric** reprezentat de Ingmar Bergman, autorul filmului *A 7-a pecete* (1956). Sfârşitul anilor '60 este marcat de o sciziune din ce în ce mai mare între cinematograful comercial, destinat să atragă marele public şi o formă de film militant, care doreşte să transmită un mesaj dar care întâmpină dificultăţi de realizare şi de difuzare.

Tabel sinoptic nr. 6: sec. XIX-XX

FRANȚA	ANGLIA	GERMANIA	ITALIA
1783-1842 - Stendhal	1798 - Malthus – *Eseu asupra principiului populării*	1797-1856 - Heine	
1799-1850 - Balzac			
1808-1855 - Nerval	1812-1870 - Dickens	1807 - Hegel - *Fenomenologia spiritului*	
1802-1885 - Victor Hugo			
1819-1877 - Courbet	1819-1891 - Jongkind		
1821-1880 - Flaubert			
1815 - Sfârşitul Primului Imperiu			
1815-1830 - Restaurația			
1830 - Revoluția *Curs de filosofie pozitivă* – A. Comte 1830-1848 - Monarhia din iulie	1837-1901 - Domnia reginei Victoria	1833 - Aplicarea Deutsche Zollverein, uniune vamală a țărilor germanice	
1846 - *Filosofia mizeriei* de Proudhon	1859 - Darwin – *Despre originea speciilor prin selecția naturală*	1848 - Mişcări revoluționare: Marx şi Engels *Manifestul Partidului Comunist*	1848 - Mişcări revoluționare
1852-1870 - Al II-lea Imperiu			
1857 - *Florile Răului* de Baudelaire	1864 - Londra – formarea Primei Internaționale	1867 - Confederația Germaniei de Nord	1859-1870 - Unificarea Italiei
1871 - Comuna din Paris		1870 - Proclamarea Imperiului German	1870 - Conciliul de la Vatican – Dogma infailibilității pontificale
1871-1940 - A treia Republică			
1874 - Începuturile impresionismului		1879 - Alianța Austro-germană	
1881-1882 - Legile şcolare ale lui J. Ferry			
1884 - Pasteur – vaccinul antirabic		1882 - Tripla Alianță: Germania, Austria, Italia	
		1890 - Căderea lui Bismarck	1891 - Leon al XIII-lea – Enciclica *Rerum novarum*
1898-1906 - Afacerea Dreyfus			
1904 - Antanta Cordială			

FRANȚA	ANGLIA	GERMANIA	ITALIA	SPANIA
1914-1918 - PRIMUL RĂZBOI MONDIAL				
1913-1927 - *În căutarea timpului pierdut* – Proust	1920 - Primele emisiuni de radio	1918-1934 - Republica de la Weimar		
		1919 - criza spartak		
			1922-1943 - Dictatura fascistă a lui Mussolini	
			1925 - Acordul de la Locarno	
	1928 - Fleming descoperă penicilina			
1931 - Expoziția colonială				1931 – Proclamarea republicii
		1933 - Hitler cancelar		
	1936- *Teorie generală a utilizării* - J.M. Keynes	1934-1945 - Al III-lea Reich	1935 - Cucerirea Etiopiei	
1938 *Introducere în filosofia istoriei* de R. Aron				1937-1938 – Războiul civil
1939-1945 - AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL				
1946-1954 - Războiul din Indochina		1949 - Crearea RFG+RDG	1946 – Italia devine republică	
1951 - Tratatul de la Paris: CECA				
1957 - Tratatul de la Roma: CEE				
1954-1962 - Războiul din Algeria		1961 - Zidul Berlinului		
1968 - Revolta studențească				
				1975 – Moartea lui Franco Restabilirea Monarhiei: Juan Carlos I
1986 - Semnarea actului de Unitate Europeană				
		1990 - Debutul Reunificării 1992 - Reunificarea		

BILANŢUL MOŞTENIRII

Vom începe prin a evoca aspectele politice economice şi sociale de la sfârşitul sec. XVIII. Spiritul revoluţiei va aduce progrese considerabile dar nu rezolvă anumite probleme importante precum echilibrul constituţional dintre puterea executivă şi puterea legislativă din Franţa. Catolicii asociază încă idealurile revoluţionare cu deportarea şi moartea papei în 1799; conflictul rămâne deschis între adepţii monarhiei absolute sau parlamentare şi republicani.

Europa este sărăcită de războaiele începute în aprilie 1792. În timp ce francezii au impresia că au ajutat la formarea unei mari naţiuni şi că le-au adus celorlalte popoare libertatea, după ce le-au scăpat de tirani, la cei învinşi va apărea un sentiment naţional şi o dorinţă de revanşă. Revoluţia va suscita şi o agitaţie economică şi socială, iar Primul Imperiu va calma burghezia şi-i va asigura confortul material.

Debutul sec. XIX nu este bine separat de secolul iluminist, tulburat de revoluţie. Cuvântul cheie al primului sfert al sec. XIX este: *nelinişte*. Ceea ce romanticii numesc *răul secolului* va fi personificat de romanul *René* de Chateaubriand publicat în 1802.

În domeniul politic şi sociologic, esenţialul provine din bulversarea provocată de **Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi Cetăţeanului** (august 1789). Omul este încadrat într-un umanism abstract, prea abstract pentru a determina cadrele vieţii în societate. Această sarcină îi revine Codului Civil din 1804, care se bazează pe garantarea dreptului la proprietate şi care înfăţişează familia ca fiind supusă autorităţii paterne. Opinia socială cea mai răspândită reflectă valorile burgheze ale Codului.

Religia se mărgineşte la perpetuarea tradiţiilor din perioada precedentă. În 1801, **Concordatul** (Tratat încheiat între Franţa şi Sfântul Scaun) îi linişteşte pe francezi. Catolicismul este recunoscut ca „Religie a marii majorităţi a francezilor".

Ştiinţa evoluează şi ea, îşi pierde aspectul de speculaţie intelectuală care domină sfârşitul sec. XVIII şi devine înainte de toate utilitară. De exemplu, chimia va începe să fie aplicată în industrie.

Filosofia este marcată de mişcarea **ideologilor**: Doamna de Staël, (1766 - 1817), Cabanis (1757-1808), istoricul Daunou (1761-1840).

Însăşi viziunea asupra intelectualului se modifică, datorită înfiinţării unor muzee, **şcoli centrale**, învăţământ secundar, adaptate unei lumi în mişcare.

Academiile din sec. XVIII, reduse ca număr, vor fi recreate sub forme diferite pentru a face posibilă o difuziune mai mare a culturii.

Aceasta din urmă, în pragul sec. XIX este marcată de preocupările filosofice. Intelectualul este înainte de toate un gânditor, iar în ochii săi nici ştiinţa nici arta nu au vreun motiv valabil pentru a fi problematice. Cultura reflectă fundamental întrebarea asupra naturii omului şi a civilizaţiei pe care tocmai trebuie să o creeze.

Această atitudine împreună cu reflecţia intelectuală vor cunoaşte o dezvoltare specială mai ales datorită informaţiei. Presele manuale utilizate până atunci nu îngăduie decât un tiraj lent şi vor fi înlocuite treptat cu presele mecanice, cu tiraje mari. Ştirile se răspândesc repede şi pe o suprafaţă întinsă, datorită **telegrafului optic**, apoi electric.

Prima agenţie de ştiri este înfiinţată în 1840 de Havas, care îşi redistribuie informaţiile la diferite ziare. Ziarele politice înfloresc în timpul Monarhiei din iulie (1830-1848) prin *La Gazette de France* care aparţine legitimiştilor, *Le Constitutionnel* (Constituţionalul) care-l sprijină pe regele Ludovic Filip I şi *Le National* republicanilor.

Presa ilustrată are şi ea momentul ei de glorie în Marea Britanie prin săptămânalul *Punch* (Polichinelle) fondat în 1841. Echivalentele sale în Franţa sunt *Scandalul* (Le Charivari) sau *Caricatura*.

Pentru a face faţă concurenţei, ziarele trebuie să scadă preţul de vânzare. Pentru aceasta, ziaristul Emile de Girardin are ideea (în 1836) de a atrage publicul prin **micile anunţuri**, apoi în 1840 prin **romanele-foileton**. Ideea este simplă: Romanele fluviu trebuie să ţină publicul în suspans şi să-l determine să caute ziarul din momentul apariţiei acestuia pentru a afla continuarea episodului.

În domeniul gândirii filosofice şi religioase, sec. XIX este marcat mai ales de **pozitivismul** lui Auguste Comte (1798-1857); el îşi bazează lucrările pe studiul progresului continuu al omenirii,

o filosofie nouă care se dorește și științifică. În opinia sa, fiecare om deține cunoștințe acumulate, transmise apoi urmașilor săi. Când știința va atinge apogeul, va începe „Era pozitivă". Până în prezent s-au succedat „Statul teologic" (până în sec. XIII), „Statul metafizic" până în sec. XVIII și, din 1789, „Statul științific".

Hippolyte Taine (1828-1893) își concentrează interesul filosofic asupra istoriei Franței, în funcție de factorii determinanți ai specificității franceze care, în opinia lui sunt: rasa, momentul și mediul. Ideile sale sunt dezvoltate în *Originile Franței contemporane* (1875-1893). Dorința autorului este de a scrie o istorie naturală a poporului francez.

Totuși bulversarea majoră se produce prin darwinism. Charles Darwin (1809-1882) scrie în 1859 *Despre originea speciilor prin selecția naturală*, opera sa capitală. El reia pozitivismul lui Comte, dar îl transformă într-o **teorie a evoluției**. Speciile cele mai adaptate și mai bine înarmate vor supraviețui, iar celelalte vor pieri.

În 1871, Darwin publică *Descendența omului* prin care intenționează să dovedească faptul că omul a supraviețuit deoarece s-a adaptat cel mai bine, iar aceasta i-a permis să domine natura. O astfel de luare de poziție suscită reacții foarte violente în sânul Bisericii, deoarece această teorie pune la îndoială ideea că Dumnezeu a creat prin Adam o ființă împlinită, perfectă. Pentru Darwin a existat o evoluție lungă, iar pentru Biserică, această idee este inacceptabilă.

Urmând calea inaugurată de Darwin, și alți oameni de știință se interesează de grupurile umane, încercând să înțeleagă raporturile dintre necesitățile lor și cultura lor. În acest cadru, Bronislaw Malinowski (1884-1942), etnolog britanic de origine poloneză formulează principiul culturii ca un tot, care integrează diferitele instituții pentru a-și satisface o nevoie. Acesta este **Funcționalismul**, teorie a culturii în care ideea fundamentală nu este cea de funcție, ci de organizare. Progresele datorate psihanalizei și operei lui Sigmund Freud au avut consecințe în domeniul artistic, al studiului copilăriei, și mai recent în ramificațiile psihanalizei moderne.

În ceea ce privește arta, Freud consideră că există două elemente în plăcerea contemplativă. Plăcerea libidinală provine chiar din operă, iar o altă formă de plăcere se naște din forma și perceperea

operei. În primul caz poate fi vorba de o identificare cu personajul, cu eroul. În a doua situație, opera este doar un intermediar. Ea îngăduie inconștientului să se elibereze și facilitează acțiunea creatoare. Arta are deci o funcție precisă: desființarea hotarelor create de defulare.

Freudismul generează și studii psihanalitice despre universul copilăriei încă de la începutul sec. XX mai ales în ceea ce privește educația. Pentru Freud originea nevrozelor se situează între 2 și 6 ani. Plecând de la această constatare se face din ce în ce mai multă lumină asupra reacțiilor și se pun bazele psihoterapiei puerile. Fiica sa Anna Freud se specializează în acest domeniu și utilizează jocurile copilului ca punct de plecare al analizei.

Melanie Klein (1882-1960) se opune teoriei Annei Freud prin publicarea (1932) cărții *Psihanaliza copiilor*. În această operă ea consideră că un copil, înainte de complexul lui Oedip, are o viață foarte dezvoltată dominată de angoasă și agresivitate. Consecința este o succesiune de rupturi între partea libidinală și o parte distructivă a Eului.

În 1926 este înființată **Societatea Psihanalitică de la Paris**. Din această perioadă psihanaliza își lărgește câmpul de cercetare – în domeniul terapiei de grup. În pofida tendințelor din ce în ce mai extremiste, legate de unele personalități puternice, această știință a reușit să evite distrugerea. Psihanaliza franceză se împarte în mai multe grupuri. Elevii lui Lacan utilizează lingvistica și etnologia pentru a descoperi noi concepte în psihanaliză și pentru a aprofunda raporturile dintre limbaj și inconștient.

Dacă secolul XVIII, mai ales prin sfârșitul său – Revoluția Franceză și prin trecerea la Imperiu, aduce considerabile modificări politice și sociale, secolul XIX este secolul în care știința înflorește, ca și studiul omului sub aspectele sale filosofice și psihanalitice (la începutul secolului XX).

Din 1900 s-au succedat diverse școli. În domeniul filosofiei sunt mobilizate toate aspectele gândirii într-o tentativă de mai bună înțelegere a individului. Această noțiune fundamentală este bulversată de cele două conflicte mondiale. Este revelarea omului călău pentru om, a problemei fundamentale de a ști care este proporția umanului în om.

Index alfabetic al principalelor sisteme filosofice

SISTEME	REPREZENTANȚI	DEFINIȚII
Academia Noua Academie	Platon Arcesilas Carneade	Platon dă numele său școlii pe care o înființează. Doctrină probabilistică și sceptică care dispare înainte de era creștină.
Alexandrinism	Plotin Porfir Clement din Alexandria Origene	Școală filosofică ce se dezvoltă în Alexandria în sec. III-IV.
Animism	Pitagora	Doctrină ce atribuie un suflet oricărui lucru.
Asociaționism	Hume	Principiul vieții mentale rezultă din asocierea stărilor de conștiință elementară.
Atomism	Democrit Epicur Lucrețiu	Realitatea se compune doar din atomi și din vid
Comunism	Platon Marx Engels	Proprietatea individuală este abolită.
Criticism	Kant	Puterea rațiunii în orice doctrină a cunoașterii este limitată.
Cinism	Antistene Diogene Cinicul	Doctrină care repune în cauză părerile admise de tradiție.
Determinism	Bacon – condiția libertății; Spinoza – filosofia contingenței	Fenomenele sunt dirijate de legi necesare (fizice, istorice, sociale).
Empirism	Locke Hume Berkeley	Experiența primează. Se opune raționalismului.
Evoluționism	Spencer	Teoria evoluției se poate generaliza de la domeniul biologic până la orice realitate.
Existențialism	Jaspers Sartre	Valorificarea importanței existenței umane și a caracterului său ireductibil.
Finalism	Aristotel Stoici Leibniz	Realitatea este organizată în funcție de unele cauze finale.
Hedonism	Aristipe din Cirenaica	Plăcerea este scopul oricărei acțiuni umane
Idealism	Platon Berkeley Kant (empirică) Fichte Schelling Hegel	Orice existență se reduce la gândire. Se opune realismului ontologic. Cuvântul „idealist" nu apare decât în sec. XVIII.
Imaterialism	Berkeley	Existența materiei este negată.
Ineism	Descartes	Doctrina ideilor înnăscute.
Materialism dialectic istoric	Epicur Marx Engels	Doctrină care reduce totul la materie. Nume dat de Engels teoriilor lui Marx.
Monism	Spinoza	Un singur principiu – cel al substanței.
Monadism	Leibniz	Sistem care admite că universul e format din monade.
Nominalism	Occam Berkeley Hobbes Condillac	Nu există idei generale, ci numai semne generale.
Ocazionalism	Malebranche	Cauzele sunt mijloacele prin care Dumnezeu își manifestă puterea cauzală.
Optimism	Leibniz	Consecință a esențialismului. Lumea – cea mai bună organizare posibilă.
Panteism	Stoicii Plotin Spinoza Hegel	Totul este Dumnezeu, lumea și Dumnezeu se confruntă într-o singură realitate.
Peripatetism	Școala lui Aristotel	Școala lui Aristotel – sistem de gândire promovat la „liceum".
Fenomenalism	Kant Comte	Absolutul este indefinisabil, iar omul nu poate cunoaște nimic în afară de fenomen.
Pozitivism	Comte	Este ultima eră a evoluției.
Raționalism	Platon, Stoicii Descartes, Spinoza Malebranche Leibniz Kant, Hegel Brunschvicg	Se opune empirismului și afirmă primatul rațiunii.
Realism	Platon (Ideile) Descartes Kant (numen) Husserl – realismul esen-țelor	Se opune idealismului – realitatea există în afara spiritului.
Scepticism	Piron Arcesilas Hume	Se opune dogmatismului, neagă posibilitatea unei cunoștințe umane certe.
Senzualism	Condillac	Toate cunoștințele noastre au la origine senzațiile.
Sofism	Protagoras Gorgias Prodicus Hippias	Ansamblul de doctrine al principalilor sofiști.
Spiritualism	Bergson	Spiritul are prioritate asupra oricărei alte ordini a realității.
Stoicism	Zenon din Citium Crisip Epictet	Doctrină care predică indiferența față de durere și de răul din viață.
Structuralism	Levi-Strauss	Doctrină care acordă realitatea cu structurile.
Terminism	William Occam	Punct special al doctrinei noi.
Tomism	Sf. Toma de Aquino	Doctrină situată între platonism și augustinism.

Marile invenții

În urmă cu 3 mil. ani	Primele unelte din xilex descoperite în Etiopia.
- 500 000	Utilizarea focului; primele cămine, alimente crude și fripte, zilele se lungesc și se încălzesc.
- 30 000	Apariția primului artist, fără îndoială la Lascaux.
- 8 000	Olărit, boluri și vase. Nașterea artei culinare.
- 5 000	Primele țesături.
- 4 000	Plugul în Orientul apropiat și cultura campurilor.
- 4 000	Cifrele și literele sau nașterea scrierii în Mesopotamia, apoi în Egipt către 3 000.
- 4 000	Roata.
- 4 000	Prelucrarea aramei.
- 3 000	Primii struguri și primele vinuri în Egipt, apoi berea în 2500.
- 3 000	Prelucrarea bronzului.
- 2 000	Epoca fierului.
- 700	Lidienii, popor din Asia Mică, sunt primii care bat monedă.
sec. I	Inventarea hârtiei de către chinezi; occidentalii o vor prelua de la arabi și o vor utiliza din sec. XII.
sec. I d. Hr.	Moara de apă descrisă de arhitectul roman Vitruvius. Nu va fi preluată decât în sec. XI în Europa.
sec. VIII d. Hr.	Orologiul pe bază de apă cunoscut din sec. VIII în China reapare în sec. XIV în Europa.
1608	Inventarea lunetei astronomice de către un olandez; în 1610 apare microscopul.
1714	Mașina de scris de către englezul Henry Mell.
1776	Primul submarin – americanul David Breshnell.
1783	Aerostatul fraților Mongolfier.
1800	Pila electrică – italianul Alessandro Volta.
1810	Primele conserve – Nicolas Appert.
1837	Telegraful electric – americanul Samuel Morse.
1839	Bicicleta.
1842	Anestezia.
	Dar va trebui să așteptăm...
1875	Telefonul
1877	Fonograful
1883	Stiloul
1885	Automobilul
1888	Cinematograful
1898	Magnetofonul
1900	Radioul

Tabele sinoptice :

nr. 1 – p. 45 – Grecia și Roma până la începutul erei creștine
nr. 2 – p. 56 – lumea creștină la începuturi
nr. 3 – p. 79 – Evul Mediu
nr. 4 – p. 106 – Renașterea, Reforma și Contra-Reforma
nr. 5 – p. 137 – Progresul în Europa sec. XVIII
nr. 6 – p. 190 – sec. XIX – XX

Manuale\ Carte didactică

- ☐ Al Ries – *Marketingul ca război* 14000lei
- ☐ Mircea Florian – *Logică și epistemologie*........20000lei
- ☐ Bakker - *Inst. Financiare Internaționale* 15500lei
- ☐ Elizabeth Hill, Terry O'Sullivan – *Marketing*....35500lei

Filosofie

- ☐ Henri de Lesquen – Le Club de l'Horloge *Religia împotriva ideologiilor socialiste*...7000lei
- ☐ Pascal Bruckner – *Melancolia democrației* 9000lei
- ☐ Erasmus din Rotterdam – *Elogiul nebuniei*.....14000lei
- ☐ Schopenhauer – *Viața, amorul, moartea*........11500lei
- ☐ Colectiv, *Filosofie – Analize și interpretări* 34000lei

Sociologie & politică

- ☐ Daniel Barbu – *Șapte teme de politică românească*.....18000lei
- ☐ Samuel P.Huntington – *Ciocnirea civilizațiilor* ...36000lei
- ☐ G. Crowder – *Anarhismul* 15500lei
- ☐ Lallement, *Istoria ideilor sociologice, Vol. I*.....16500lei
- ☐ Lallement, *Istoria ideilor sociologice, Vol. II*...15500lei
- ☐ *Terorism, Antiterorism, Contraterorism*...........19000lei
- ☐ Alvin Toffler – *Puterea în mișcare* 25000lei
- ☐ Korjakov, *Boris Elțin, Din zori până în amurg* .30000lei
- ☐ Alvin Toffler – *Război și Anti-Război* 16000lei
- ☐ Gabriel Thoveron – *Comunicarea politică*.....10000lei
- ☐ Gen. Oleg Sarin & Col. Lev Dvoretsky – *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii*...15500lei
- ☐ R.V. Joule – *Tratat de manipulare*.........18000lei
- ☐ Hala Jaber – *Hezbollah*...........................16000lei

Dezvăluiri

- ☐ *Activitatea Centralei Evreilor din România*.....18000lei
- ☐ L. Collins și D. Lapierre – *Ierusalim!*...............35500lei
- ☐ Jan van Helsing – *Organizațiile secrete text integral (vol I și II)* 22500lei
- ☐ Du Zhengao – *Lupta de stradă*.............12000lei
- ☐ Roger Garaudy – *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*......................25000lei
- ☐ Peter Mass – *Ucigașul de spioni*..............21000lei
- ☐ Radu Theodoru – *Nazismul sionist*..........19500lei
- ☐ *Protocoalele înțelepților sionismului – Text integral în traducerea lui* Ioan Moța........21000lei

Religie\Ezoterism

- ☐ Eliphas Lévi – *Misterele Kabalei*..................21000lei
- ☐ H.P. Blavatsky – *Cheia teosofiei* 17500lei
- ☐ Pascal Bewerly Randolph – *Magia sexualis*9000lei
- ☐ René Guénon – *Omul și devenirea sa după Vedânta* 12000lei
- ☐ Text apocrif – *Evanghelia după Iuda* 9000lei
- ☐ Eliphas Lévi – *Chei majore*............................9000lei
- ☐ Fabre d'Olivet – *Geneza după Moise* 9000lei

Planning familial

- ☐ *Sex și perversiuni sexuale* 12000lei
- ☐ P.G. Ashley – *Visul și sexualitatea* 9000lei
- ☐ J.-R. Verdier – *Dreptul la plăcere, onania*.9000lei

S.F.

- ☐ Serge Brussollo – *Kamikaze spațiali*..............11500lei
- ☐ Marc Davenport – *OZN – Vizitatori din timp*......................22500lei

Informatică

- ☐ Edward C. Godnig – *Computerul și stresul* 7000lei

Beletristică

- ☐ Stefan Heym – *Relatare despre regele David*..10000lei

Cultura pentru toți se dorește o lucrare care să prezinte, pe perioade și pe teme, principalele realizări umane. Viața politică, istoria, literele, filosofia, arta, miturile și legendele exprimă multiplele fațete și viziunea mai mult sau mai puțin (unitară) fragmentară pe care o are o societate asupra ei însăși.

Ne-am propus să reunim într-o singură carte, ușor de consultat, aceste aspecte diverse, atașându-le sistematic de propriul nostru mod de viață și de gândire, prin intercalările denumite: „Rezumat – ceea ce le datorăm".

Nu avem nici o pretenție de exhaustivitate, deoarece un asemenea scop nu ar avea sens. În schimb, Cultura pentru toți, indică principalele baze ale gândirii lumii occidentale, oferă căi de cercetare pentru elevii din clasele pregătitoare, pentru studenți, profesori, pentru persoanele care se pregătesc pentru un examen ce include și o probă de cultură generală și de științe umane.

Cultura pentru toți se dorește o lucrare care să prezinte, pe perioade și pe teme, principalele realizări umane. Viața politică, istoria, literele, filosofia, arta, miturile și legendele exprimă multiplele fațete și viziunea mai mult sau mai puțin (unitară) fragmentară pe care o are o societate asupra ei însăși.

Ne-am propus să reunim într-o singură carte, ușor de consultat, aceste aspecte diverse, atașându-le sistematic de propriul nostru mod de viață și de gândire, prin intercalările denumite: „Rezumat – ceea ce le datorăm".

Nu avem nici o pretenție de exhaustivitate, deoarece un asemenea scop nu ar avea sens. În schimb, Cultura pentru toți, indică principalele baze ale gândirii lumii occidentale, oferă căi de cercetare pentru elevii din clasele pregătitoare, pentru studenți, profesori, pentru persoanele care se pregătesc pentru un examen ce include și o probă de cultură generală și de științe umane.

Cumpără!
Citește!
Îți folosește!

Preț: 21.000 lei

Florence Braunstein Jean-François Pépin

CULTURA PENTRU TOȚI

Florence Braunstein Jean-François Pépin

CULTURA PENTRU TOȚI

■ sinteză a realizărilor umane în politică, istorie, filosofie, artă.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ cultura și educația sistematizate și prezentate în spiritul modului de viață și gândire contemporan.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ utilă celor care pregătesc examene-grilă ce includ probe de cultură generală și științe umane - elevi, studenți, profesori.

CULTURA PENTRU TOȚI

■ instrument de lucru obligatoriu pentru participanții la concursurile tip ***Știi și câștigi***.

ANTET